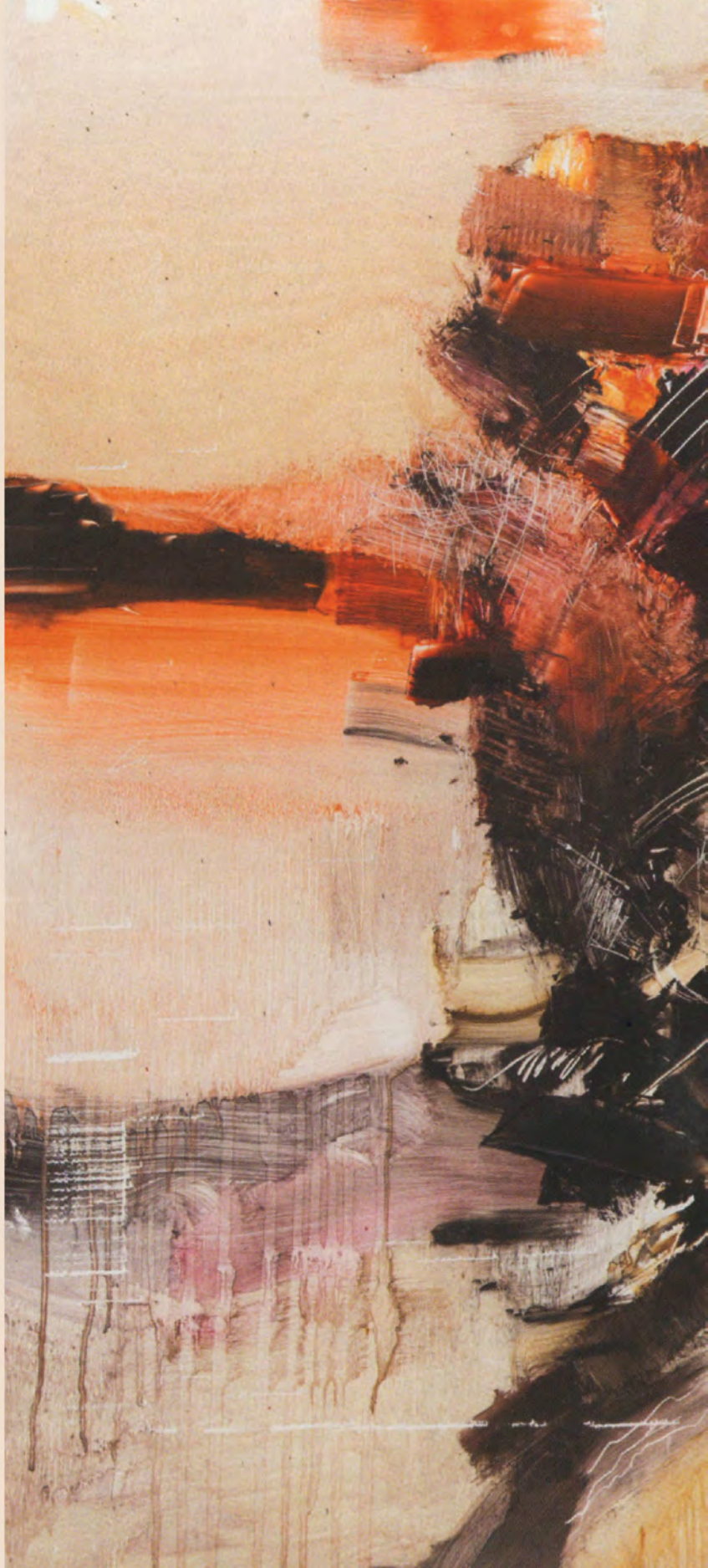

ANUL XXIII
Chişinău

Limba ROMÂNĂ

Nr. 7-8 (217-218) 2013 Revistă de știință și cultură

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 7-8 (217-218) 2013

IULIE-AUGUST

CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Ministerului Afacerilor Externe al României –
Departamentul Politici pentru Relația
cu Românii de Pretutindeni*

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Viorica-Ela CARAMAN

**Secretar general
de redacție** Oxana BEJAN

Redactor Tatiana CURMEI

Operator Veaceslav MOSCALU

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Dimitar YANKOV (Bulgaria), *Fugar* (fragment)

**Colegiul
de redacție** Ana BANTOȘ, Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Gheorghe GONȚA, Ion HADÂRCĂ, Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București), Constantin ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.*

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03**

e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com

pagina web: www.limbaromana.md

S U M A R

LIMBA ROMÂNĂ AZI

Vasile CUJBĂ

Cultura lingvistică versus conștiința națională 5

Solomon MARCUS

Limba română, între infern și paradis 9

Alexandru BANTOȘ în dialog cu Solomon MARCUS

Poezia și matematica sunt surori, se află în aceeași paradigmă culturală 30

EMINESCIANA

Ioan MILICĂ

Eminescu despre limbă și literatură 40

CRITICĂ, ESEU

Iulian BOLDEA

Convergențe critice 53

Alexandru Ovidiu VINTILĂ

Părintele Dumitru Stăniloae sau istoria unui drum personal al Crucii 60

Mihaela DOBOȘ

Ștefan Aug. Doinaș despre lirica lui Nichita Stănescu: o lectură „trialectică” 64

PRO DIDACTICA

Diana VRABIE

Cititorul în lumea creației personalității literare: sugestii de predare 70

Doina DRĂGUȚ

Arghezi, între teluric și celest 76

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Cristinel MUNTEANU

Actele unui colochiu internațional dedicat lui Eugeniu Coșeriu 79

Anatol EREMIA

Gheorghe Bolocan, Elena Șodolescu-Silvestru, Iustina Burci, Ion Toma, Dicționarul entopic al limbii române 84

ANIVERSĂRI. EUGEN SIMION – 80

Ana BANTOȘ

Eugen Simion. Constructorul care nu-și abandonează niciodată proiectele 88

4 **Limba ROMÂNIA**

Mircea A. DIACONU	
Eugen Simion. Modernitatea clasicului	92
Șerban AXINTE	
Eugen Simion & Mediarea contrariilor	100
Bogdan CREȚU	
Eugen Simion și utopia literaturii	109
Gheorghe CHIVU	
Caracterul creator al criticii literare	116

GRAMATICĂ

Carolina POPUȘOI	
Tipuri de calcuri de regim verbal prepozițional nerecomandate în limba română din Basarabia	120
Dana-Luminița TELEOACĂ	
Structuri poetico-retorice în textul psalmic modern: construcții intensive și tautologice	128

EVENIMENT

Nicolae FELECAN	
Onomastica în spațiul public actual	144

LECȚIILE ISTORIEI

Dinu POȘTARENCU	
Limba română în sfera învățământului din Basarabia (II)	148

DIALOGUL ARTELOR

Tudor ZBÂRNEA	
Bienala, o manifestare prestigioasă și implicit competitivă	157
Lucrări din cadrul Bienalei Internaționale de Pictură, Chișinău – 2013	
Arta plastică și dialogul intercultural (<i>pagini color</i>)	I-VIII

PORTRET

Dorin CIMPOEȘU	
Eudoxiu Hurmuzachi – un istoric romantic întârziat	163

BIBLIOTECA ȘI TRANZIȚIA

Vera OSOIANU	
Biblioteca: între carte și lumea virtuală	170

Vasile CUJBĂ

Cultura lingvistică *versus* conștiința națională

V.C. – conf. univ. dr.
Decanul Facultății Relații
Internaționale, Științe
Politice și Administrative,
U.S.M. Domenii de
cercetare: știința politică,
teoria partidelor, analiza
politicilor și simbolica
politică. Autor a peste 80
de publicații științifice și
metodice.

Pentru românii basarabeni luna august are o semnificație deosebită. Așa a fost să fie, ca Republica Moldova să stea în această lună sub semnul a două zile mari: Ziua Declării Independenței, 27 august, și Ziua Limbii Române, 31 august. La 31 august 1989, dar și la 27 august 1991, toată suflarea națională a trăit la unison clipe de largă rezonanță și importanță istorică.

Evenimentele de vârf din 31 august 1989 și din 27 august 1991, dar și evenimentele premergătoare, au arătat, în pofida unor mentalități și ticuri mioritice, că și vremurile pot fi sub cârma omului.

În acele zile de glorie ale Renașterii Naționale, când realitatea ce se afla sub imperativul lui „stă să fie” a trecut la realitatea certă a lui „este”, am revenit la Patria noastră – Limba Română, limba care pentru noi nu este o simplă structură logico-lingvistică cu rațiune de comunicare, ci un dat ontologic, cu un destin și un rost. Atunci, în momente de autentică istorie națională, dar și de reală premisă pentru remodelarea ființei noastre, poate mai mult ca niciodată eram mândri că „în noi e și număr, și putere”. Iar sloganul: „Noi suntem acasă! Noi suntem poporul!” înfățișa o trăire de la „creștet până-n talpă”. Concomitent, evenimentele

desfășurate atunci ne-au convins de următorul lucru: istoria nu se face în genunchi, istoria se face stând drept. Această lecție, astăzi, urmează să ne-o amintim spre a o însuși mai bine.

În activitatea noastră de zi cu zi contează nu atât vorbele, cât faptele centrate pe realizări. Anume faptele dau valoare oricăror declarații. Vorba marelui actor român Constantin Tănase, întemeietorul celebrului Teatru de Revistă „Cărbuș” din București: „Ne-am trezit din hibernare / Și-am strigat cât am putut / Sus cutare! Jos cutare! / Și cu asta ce-am făcut?”

A venit timpul să ne întrebăm tranșant: *Quo vadis* Republica Moldova? Or, un fenomen se profilează tot mai insistent: suntem tentați a ne deda reflecției și lamentărilor, nu și faptei. Despre starea limbii române, despre cât de reală este independența noastră vorbim mult, însă lipsa continuității și a finalității faptelor într-o „creșterea” noastră trădează pasivitate, indiferență și incompetență. Se creează impresia că istoria pe care o facem noi înaintea prea încet, uneori accidental. Altminteri, este inexplicabil de ce în condițiile independenței de stat a Republicii Moldova limba română mai are probleme ce țin de numele și statutul ei? Oare între independența Republicii Moldova și funcționarea limbii române să nu existe o interacțiune? Cum se face că, după atâta timp, limba română n-a reușit, încă, să-și delimiteze clar aria de utilizare și criteriile funcționale? Paradoxal, dar în Republica Moldova există regiuni, localități, dar și domenii în care limba română este fie neglijată, fie desconsiderată, fie chiar recuzată. Prin urmare, fenomenul „extinderii lingvistice” rămâne o problemă de actualitate.

Poetul Nichita Stănescu, care a scris fascinant, profund și irepetabil despre virtuțile limbii noastre, în clipele sale de meditație, nu o dată se întreba: „Eu ce să fac? Eu ce să mai fac? Eu ce să mă mai fac?”. În stilul lui Nichita Stănescu ne vom întreba și noi: „Ce să facem? Ce să mai facem? Ce să ne mai facem?”. Neîndoielnic, răspunsul la aceste întrebări nu poate fi decât următorul: *primo*, să muncim, adică „să suferim” pentru limba română, să ne dăm osteneala pentru a cunoaște limba română. *Secundo*, să lucrăm, deci să trecem de la „munca” propriu-zisă la „lucrarea” conștientă, în calitatea noastră de „lucrători” activi ai limbii române. *Tertio*, să luptăm pentru afirmarea limbii române, iar dacă e cazul, să o luăm mereu de la capăt, chiar și din cenușa falimentelor

noastre. (*Nota bene*: principala luptă e cu noi înșine, nu cu altcineva, iar a ne învinge este cea mai dificilă, dar și cea mai jinduită victorie.) Materializarea acestor stări acționale depinde de mai multe „condițiuni”. Una dintre acestea este și politicul. În acest sens, avem nevoie în continuare de eforturi politice care ar promova valoarea limbii române mult mai insistent și mult mai ambițios. Dezvoltarea societății moldovenești depinde de voința și abilitatea clasei politice conducătoare chemată să adopte decizii oficiale, politici lingvistice, care să asigure realmente funcționarea limbii române în stat. O preocupare nu mai puțin importantă este și ridicarea culturii lingvistice a fiecăruia dintre noi. Cum să vorbim corect și frumos limba română dacă înlăturăm atât de anevoios și stânjenitor greșelile ortografice, ortoepice, gramaticale și de vocabular? Cum să avem grijă de vorbirea zilnică, dacă suntem în continuare captivii unor stereotipuri? Oare avem simțul răspunderii de a vorbi româna literară? De ce tolerăm vorbirea defectuoasă a limbii române? În societatea noastră, spre regret, continuă să se vorbească neîngrijit, cu rusisme, făcându-se nemotivat uz de argouri... În acest sens, inerția lingvistică, bunăoară, a unor concetățeni, manifestată prin atitudini de felul „las’ că merge și așa”, a devenit deja, zic eu, o maladie națională.

Alterarea limbii române, mai ales în zona nonelitistă, nu aduce în discuție simpla eroare de vocabular sau smintirea accentelor. În joc e ceva mai adânc și mai periculos – starea conștiinței naționale, a cărei depreciere și dereglare ar trebui să ne îngrijoreze.

Așadar, avem sau nu conștiință națională? Iată problema noastră! Iată dilema și zbuciumul nostru! În acest context, instituțiile de învățământ de la toate nivelurile, mass-media și, înainte de toate, familia ar trebui să se responsabilizeze, să fie mai atente, mai active. Și încă ceva. Și societatea civilă, și societatea politică au nevoie de mai multe modele de folosire a limbii române, au nevoie de „medii” creatoare de modele. Aici mă gândesc în primul rând la oameni pentru care vorbirea literară, elevată este o condiție intrinsecă a meseriei: învățători, profesori, scriitori, reprezentanți mass-media, politicieni etc. După cum remarcă undeva Andrei Pleșu, nu te poate modela decât ceea ce te depășește, ceea ce te umple de admirație. Și pentru limba română factorul acesta este esențial. A avea un model de exprimare în limba română înseamnă

a călca pe o urmă bine bătătorită, adică a urma, a intra în continuitatea unei tradiții de vorbire frumoasă a limbii române. Să nu uităm: *exemplă docent!*

Astăzi mai mult ca niciodată trebuie să ne îngrijim de cultura limbii, trebuie să facem permanent efortul de a vorbi corect limba română. Însă ne vom regăsi pe făgașul cel drept al împlinirilor doar când vom conștientiza cu demnitate că Patria noastră este Limba Română. Numai astfel va ajunge limba română să fie stăpână la ea acasă, și aici, în Republica Moldova.

Aș vrea să închei cu un îndemn pe care ni l-a lăsat nouă, dar și generațiilor următoare, poetul român George Sion, născut în Mamornița Herței lui Gheorghe Asachi: „De ce limba românească / Să n-o cultivăm? / Au voiți ca să roșească / Țărna ce călcăm? // Limba, țara vorbe sfinte / La strămoși erau, / Ei ar plânge la morminte / Când ne-ar asculta // Al lor geniu ne șoptește / Din mormânt mereu: / O, vorbiți, scriți românește / Pentru Dumnezeu”.

Solomon MARCUS

Limba română, între infern și paradis

S.M. – ilustru matematician, membru titular al Academiei Române (din 2001). După studiile liceale, încheiate cu un bacalaureat strălucit în orașul de baștină Bacău, urmează Facultatea de Matematică a Universității din București (1944-1949). Începută la Institutul Politehnic (1950-1953), cariera universitară e continuată la Facultatea de Matematică a Universității din București, unde obține consecutiv titlurile de lector (1955), conferențiar (1961), profesor (1966). Din 1956 este doctor în matematică, iar în 1968 devine doctor docent în științe. Este invitat în calitate de profesor la numeroase universități de peste hotare. Lucrările sale, traduse în diverse limbi de circulație universală, au fost publicate de către cele mai prestigioase edituri și reviste din lume.

Este pentru mine o mare onoare să mă văd publicat într-o revistă cu titlul „Limba Română” care apare într-un loc în care lupta pentru afirmarea limbii române se duce cu tenacitate și de multe ori în condiții grele. Aș fi fericit să știu că prin ceea ce public în revistă contribuie la această cauză nobilă.

S.M.

O relație foarte personală

Relația mea cu limba română poartă o amprentă foarte personală, la fel de personală ca relația cu părinții mei, cu frații și cu sora mea. Dar cred că ea se încadrează perfect în tema „Limba română, limbă a integrării europene” și, mai mult, după cum veți vedea, este o parte a unei probleme mai generale, „Limba română în condițiile globalizării de toate felurile: economice, financiare, politice, comunicaționale, informaționale, computaționale, cognitive și culturale”. Îmi vine în ajutor profesoara Sanda Golopenția, de la Brown University (Providence, USA), care în anul 2009 a publicat la Fundația Culturală „Secolul 21” cartea *Româna globală*. Cred că pot identifica modul în care relația mea cu limba română a fost influențată profund de procesele de integrare europeană și de globalizare.

Româna mea e inconfundabilă cu a ta

Fiecare om are o relație proprie cu limba pe care o vorbește. Simt o nevoie organică de a

mi-o cunoaște, de a o înțelege, de a fi conștient în ce măsură este ea pentru mine o construcție personală și în ce măsură este o preluare a unor formulări preexistente. A mă putea exprima, a reduce la minim decalajul dintre ceea ce vreau să spun și ceea ce reușesc să spun sunt pentru mine nevoi vitale. Înțelegem mai mult decât putem spune, dar spunem uneori altceva decât ceea ce am intenționat; în orice caz, dacă aceste decalaje sunt inevitabile, îmi dau seama că ele sunt, pentru mine, mai mici în limba română decât în engleză sau în franceză, singurele limbi străine pe care le practic în scriere, citire și vorbire. De aceea, limba română este casa mea. Limba română există în atâtea variante câți vorbitori ai ei există. Numitorul comun al acestor variante este suficient de puternic pentru a asigura posibilitatea comunicării măcar parțiale dacă nu integrale. Posibile diferențe mari de nivel cultural pot uneori diminua sensibil înțelegerea reciprocă a doi vorbitori cu aceeași limbă maternă.

Primele mele rostiri în limba română

Cele mai vechi amintiri pe care le am ca vorbitor de limba română identifică două exclamări: „Mâța geam!” (la vederea unei pisici la o fereastră) și „Cade calu’!” (în timp ce mă aflu într-o trăsură cu cal care, în percepția mea, galopa prea repede și risca să se răstoarne). Aveam, probabil, vreo patru, cinci ani. Este posibil, chiar foarte probabil, să fi fost și altele, anterioare celor de mai sus, dar pe care părinții sau frații mei ar fi trebuit să le noteze și să mi le semnaleze.

Alții să vorbească prin gura mea?

Ceea ce mi se pare semnificativ este faptul că cele două exclamări care au țâșnit spontan din mine sunt expresia unei stări de mirare, de încântare în primul caz, de îngrijorare în al doilea. Cred că fenomenul este comun tuturor copiilor de această vârstă, ei nu cunosc rutina, totul este proaspăt, senzațiile sunt vii, tresăririle în fața noului care-i asaltează nu conțin. Vorbirea mea exprimă trăirile mele. Folosirea limbajului reflectă tocmai această situație. În ce măsură suntem capabili să menținem sau să recuperăm în perioadele următoare ale vieții capacitatea de a ne mira, de a ne întreba, de a ne nedumeri, de a nu ne

lăsa atrași în găurile negre ale folosirii necontrolate a limbajului, ale situației în care alții vorbesc prin gura noastră? Iată marea problemă.

La vârsta grădiniței

Sora mea, cu trei ani mai mare, mă conducea zilnic la grădinița de copii de pe strada Negel, din orașul meu natal Bacău. Acolo m-am aflat într-o zi sub vraja unei povești: *Cântec* de George Coșbuc. A fost primul meu fior în fața limbii române paradisiace, nu-mi aduc aminte melodia, dar versurile mi s-au întipărit repede.

În paradisul lui Coșbuc

Copilul rău e urmărit din trei direcții:

Animalul sălbatic: „A venit un lup din crâng / și-alerga prin sat să fure / și să ducă în pădure / pe copiii care plâng. / Și-a venit la noi la poartă / și-am ieșit eu c-o nuia: / «Lup flămând cu trei cojoace, / hai la maica să te joace» – / eu chemam pe lup încoace, / el fugea-ncotro vedea”. Plânsul

Noiembrie 2012, București. Simpozion aniversar „Basarab Nicolescu – 70”.
De la stânga la dreapta: Doru Costache, Mihai Șora, Solomon Marcus,
Basarab Nicolescu, Pompiliu Crăciunescu

a funcționat tradițional ca semn al copilului rău, neobservându-se că e cronologic prima formă de manifestare a spiritului critic al ființei umane.

Omul sărac, cu humor și cu o undă de simpatie: „Ieri pe drum un om sărac / întreba pe la vecine: / «Poartă-se copiii bine? / Dacă nu, să-i vâr în sac!» / Și-a venit la noi la poartă / și-am ieșit eu și i-am spus: / «Puiul meu e bun și tace / nu ți-l dau și du-te-n pace! / Ești sărac, dar n-am ce-ți face! / Du-te, du-te» și s-a dus”. Iată aici o altă tradiție nepălcută: tăcerea, ca semn al copilului cuminte. La 5 mai 2013 văzusem pe Prima TV filmul *Legenda lui Zorro*, în care era laudat copilul care nu vorbește neîntrebat.

Omul bogat, fără scrupule: „Și-a venit un negustor / plin de bani, cu vâlvă mare, / cumpăra copii pe care / nu-i iubește mama lor. / Și-a venit la noi la poarta / și-am ieșit și l-am certat: / – «N-ai nici tu, nici împăratul / bani să-mi cumpere băiatul! / Pleacă-n sat, că-i mare satul, / pleacă, pleacă!» și-a plecat”.

La peste 80 de ani de atunci

Mă aflu în urmă cu două săptămâni într-o tabără de copii selectați prin faimoasele teste Canguru. Îl invit pe un elev de gimnaziu, care învâța la o școală ce purta chiar numele lui Coșbuc, să-mi spună ceva despre acest poet. Nimic. Exercițiul a fost repetat și cu alți elevi. Eșec total. De ce oare, la peste 80 de ani de atunci, sunt în stare în orice moment să restituți o bună parte din acele versuri? Desigur, s-ar putea discuta despre oportunitatea spaimei pe care o poate crea unui copil posibilitatea de a fi dus în pădure de un lup ș.a.m.d. Și valoarea sa poetică poate fi discutată, este de altfel de mult în discuție posibilitatea literaturii la o vârstă la care nu operează încă discernământul realitate – ficțiune. Fapt este că acest *Cântec* coșbucian a avut asupra copilului de 5 ani care eram un efect extraordinar, care nu m-a părăsit niciun moment: viața, ființa umană sunt valori supreme, ele nu se pot echivala în bani, în bunuri materiale, respectându-le, ne definim ca oameni, la orice vârstă, și din frageda pruncie avem datoria de a inocula tinerelor vlăstare acest sentiment. Mai este nevoie să subliniez actualitatea acestei povestioare în condițiile în care zilnic aflăm despre copii vânduți pe bani și despre agresiuni sălbatice ale unor copii asupra altor copii?

Un infern: înjurăturile birjarilor

Petreceam o bună parte a zilei în stradă, acolo mă jucam cu alți copii, nu aveam o curte și eram expus tot timpul evenimentelor străzii. Automobilul era încă o raritate, transportul public se făcea în mare parte cu trăsurii, cu căruțe sau cu sănii, după anotimp. Unul dintre cele mai degradante spectacole era cel al înjurăturilor care însoțeau diferite conflicte, deseori pornite din pricini dintre cele mai anodine, dar în care se investea o energie demnă de o cauză mai bună. Azi, ne-am obișnuit cu înjurăturile șoferilor, pe atunci erau predecesorii șoferilor, birjarii. Circula chiar vorba: „Înjură ca un birjar”. Dar nu erau numai ei și poate nu în primul rând ei.

Tipologia înjurăturilor

În aceste înjurături, se dezvoltă o imaginație prodigioasă, se manifestă o întreagă tipologie a lor, de la cele benigne, nelipsite de humor și de o ușoară undă de simpatie (în special pe stadioane), până la acelea în care trivialul, ura, pornirea sălbatică la adresa celui înjurat atingeau cote cutremurătoare. Am în vedere spectacolul fioros al înjurăturilor pe care mi l-a oferit ulița copilăriei mele, strada Iernii, cu împrejurimile ei, din Bacău, în anii deceniului al patrulea al secolului trecut.

Limba română, pusă la grea încercare

În aceste înjurături, în centrul atenției se afla mama celui înjurat, căreia i se asociau frecvent divinitatea, crucea, într-o combinație cu sexualitatea și cu terfelirea în noroi a întregii familii și a oricăror altor simboluri ce puteau fi asociate celui incriminat. Era acel tip de violență verbală pe care unii oameni o practică în momente de cădere într-un comportament instinctual, de pierdere totală a oricărui control rațional. O violență care nu și-a pierdut nici azi din intensitate, iar limba română și-a dezvăluit resurse bogate de expresie, numai că acestea pot fi dintre cele mai triviale și inculte sau dintre cele mai rafinate și mai culte.

Demonul eminescian și blestemul arghezian

Cât de departe eram de ceea ce aveam să descopăr mai târziu, sub forma categoriei antropologice a răului, perspectiva sa mitologică și

cultural-artistică. Mai aveam încă mult până la anii adolescenței, în care descopeream demonul eminescian, blestemul arghezian, lectura argheziană a *Florilor răului*, la Baudelaire: „Prostia, ’nșelaciunea, păcatul, osteneala / Muncesc făptura noastră din veac, fără răgaz / Iar noi hrănim în tihnă acest blajin obraz / Ca niște ciungi păduchii deprinși cu căptușeala”, urmând ca apoi să-l savurez pe Baudelaire în limba sa.

Cum m-a modelat Eminescu

La vârsta adolescenței, primele mele atitudini în fața naturii, a boltei cerești, sentimentul infinitului, reprezentarea cunoașterii, a trecerii timpului, primul meu fior în prezența făpturii feminine mi-au fost modelate de poeziile lui Eminescu. Oricât ar fi de adevărat faptul că o limbă, deci în particular și limba română, este o creație colectivă și în mare parte anonimă, există totuși coautori cu o contribuție atât de puternică, încât nu avem voie să-i omitem. Eminescu este, pentru mine, un coautor de prima mărime al limbii române și are merite speciale în configurarea părții de paradis a acestei limbi. Coautori ai paradisiului limbii române, pe care i-am descoperit în literatură încă în perioada adolescenței și a liceului, mai sunt Ion Creangă, Arghezi și Ion Barbu. Mult după aceea, în a doua jumătate a secolului trecut, am trăit îmbogățirea limbii române cu noi posibilități prin Nichita Stănescu. Despre aceștia am scris de mai multe ori, exact sub aspectul creativității lor lingvistice.

Paradisul nu e numai la scriitori

Se comite frecvent greșeala de a se considera că literatura are un monopol asupra limbii române ca paradis. Cred că în orice domeniu de creație, de activitate profesională și la orice nivel de accesibilitate pot fi identificate comori de limba română. Ar trebui publicate antologii de limba română în ipostaza ei de excelență. Voi da două exemple din domeniul matematicii, cărora le-am acordat o deosebită atenție în scrierile mele, dar oricând pot adăuga altele. Mă refer mai întâi la Gheorghe Lazăr, primul autor de manuale școlare în limba română în Țara Românească. *Trigonometria* sa, elaborată în urmă cu aproape 200 de ani și publicată în urmă cu o sută de ani de Traian Lalescu, este un monument de limba română de o semnificație istorică și culturală imensă.

Gh. Lazăr: româna nu-i doar pentru ciobani

Într-adevăr, până la Lazăr (și o situație similară este, cred, aceea a lui Gh. Asachi în Moldova) domina impresia că limba română este atât de primitivă, de rudimentară, încât va rămâne exclusiv ca mijloc de comunicare între ciobani. Unii boieri se amuzau ironic la gândul că într-un astfel de idiom să se exprime subtilități lingvistice sau matematice. Lazăr și Asachi au înlăturat această îndoială, demonstrând că noțiunile și raționamentele care apar în manualele școlare din Occident pot fi echivalate într-o limbă românească foarte exactă și expresivă, uneori chiar fermecătoare. Căutarea în tablele de logaritmi și călătoria funcției sinus în cele patru cadrane trigonometrice devin adevărate aventuri, urmărite cu o curiozitate crescândă.

Creangă citit de Sadoveanu

S-a întâmplat într-o zi din anii '50, când am trăit un moment de dublă sărbătoare a limbii române, în sala de festivități a Casei Universitarilor din București: „Nu știu alții cum sunt,...”, adică *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă, în lectura lui Mihail Sadoveanu. Ca și cum aceasta nu ar fi fost de ajuns, tot atunci Sadoveanu a interpretat *Sara pe deal* de Eminescu. Dar nu este obligatoriu ca un mare scriitor să exceleze și ca recitator, ca interpret. Un contraexemplu este Tudor Arghezi, pe care l-am ascultat interpretând șters, nesemnificativ, al sau zguduitor *Testament*. Dacă n-aș fi știut cine este, l-aș fi putut compătimi pe autorul *Florilor de mucigai* pentru faptul de a fi căzut victima unui astfel de interpret care părea străin de profundele înțelesuri argheziene.

Un tezaur de limba română: Barbilian

Opera de creație matematică a lui Dan Barbilian este în mare măsură publicată în limba română și se constituie de multe ori într-un monument de limbă în care „dicțiunea ideilor” (pentru a folosi o sintagmă introdusă de Mircea Martin într-o carte cu acest titlu) se afla într-una din manifestările ei majore. Inventivitatea lingvistică a matematicianului generează jerbe metaforice care nu numai că nu alterează sensurile științifice și rigoarea raționamentului, dar le potentează pe acestea, le

aprofundează (a se vedea studiul nostru *Scriptorul Dan Barbilian* în volumul colectiv coordonat de Basarab Nicolescu *Ion Barbu, în timp și dincolo de timp* la Editura Curtea Veche, 2013). Mă bucură că la acest efort de a descoperi în textele matematice ale lui Barbilian calitatea lor de monument de limba română s-au asociat și colegii mei, profesorii Sergiu Rudeanu, Dragoș Vaida, Vlad Boskoff și Bogdan Suceava. Dar acțiunea de a conecta pe Barbilian la Ion Barbu este mai veche, ea a fost vizibilă încă în cartea *Cosmologia jocului secund* a lui Basarab Nicolescu (1968) și, mult mai târziu, în articolul lui G. Bantaș și D. Brânzei, *Dan Barbilian, o fereastră de înțelegere a lui Ion Barbu, Educația matematică* vol. 1, nr. 1, 2005, 19-33. O impresionantă dicțiune a ideilor mi-a fost dezvăluită de discursul matematic al unor personalități ascultate sau / și citite ca Gh. Șincai, George Barițiu, Spiru Haret, Dimitrie Pompeiu, Gh. Titeica, Traian Lalescu, Alexandru Myller, Octav Mayer, Simion Stoilow, Octav Onicescu, Victor Valcovici, Alexandru Froda, Miron Nicolescu, Gr. C. Moisil, Rudolf Woinaroski, C. T. Ionescu Tulcea, Aristide Halanay.

Manualele școlare: undeva între...

Da, undeva între infern și paradis, dar de prea multe ori mai aproape de primul decât de al doilea. Am discutat de nenumărate ori această problemă, a se vedea acum ciclul meu de cărți *Râni deschise* (la Editura Spandugino). Iată, pentru a mă referi la manualele de matematică: limba română este aproape eliminată din ele, apar din când în când vocabule ca *fie, dacă, deci, se dă, și, ca, pe, în*; în rest numai simboluri, formule, calcule, asta la aritmetică și algebră; la geometrie, figuri, reprezentări grafice, litere care desemnează anumite puncte sau laturi. Principiul atât de sănătos al echilibrului dintre cuvinte și simboluri, ca simptom al unui text matematic normal, este ignorat. De ce nu apar cuvintele, de ce nu apare limba română? Deoarece sunt omise lucrurile cu cea mai mare pondere educativă: explicațiile și raționamentele.

Româna școlară, sub așteptări

Ce fel de limbă română întâlnim în manualele de fizică, chimie, biologie, istorie, geografie etc.? Cum arată limba română care se scurge de

la catedră spre bănci? Una care valorifică prea puțin întrebarea, îndoiala, ipoteza, spiritul critic, invenția, imaginația, accentuând în schimb modalitatea imperativă, certitudinea, logica lui da sau nu, informația, sintaxa în dauna semanticii. Dar, înainte de toate, comunicarea dintre catedră și bănci în mod frecvent eșuează, deoarece nu îndeplinește o clauză contractuală esențială între cele două părți: eu sunt atent la ce-mi spui tu, tu ești atent la ce-ți spun eu. De ce nu se câștigă atenția? Deoarece se uită că pentru a o câștiga este necesar să livrezi un discurs nu numai inteligibil, dar și interesant pentru destinatar. Manualele de limba și literatura română includ multe exemplare paradisiace, dar modul în care se standardizează controlul și evaluarea asimilării lor, așa cum se manifestă acestea la admiterea în liceu și la bacalaureat, este descurajator. Ce cote de profunzime poate atinge limba română în condițiile în care ea se limitează să exprime reguli, procedee, formule, să specifice evenimente, date, informații?

Dar româna vorbită acasă?

Cu rare excepții, comunicarea dintre părinți și copii se reduce la schimburi de sintagme, silabe, interjecții, fraze trunchiate; puține case mai au o bibliotecă în care copilul să găsească măcar câteva zeci de paradisiuri de limba română. Câți dintre copii îi vad pe părinții sau pe bunicii lor, măcar în unele momente privilegiate, să fie aplecați pe o carte scrisă într-o limbă română de zile mari și să fie ispitiți să transmită copiilor și nepoților această plăcere?

Și-atunci, de ce să ne mirăm?

Să ne mirăm de modul bolovănos în care sună de multe ori limba vorbită de cei invitați la talk-show-uri de televiziune, de cei care vorbesc de la tribuna Parlamentului, de lipsa lor de dicțiune, articularea defectuoasă a cuvintelor, tonul răstit, sărăcia vocabularului? Mihai Zamfir crede că „tinerimea română se înțelege foarte bine cu ajutorul jargonului ei de trei sute de cuvinte, iar interjecțiile și gesturile o ajută perfect să suplinească pauperitatea verbală”, în consecință „cei mai mulți vorbitori de mâine se vor exprima pe apucate, la limita de jos a comunicării” (Mihai Zamfir, *Pornind de la cărți*, Editura Spandugino, București, 2013, p. 279-280). Da, dacă educația nu se va trezi, așa va

fi, cum spune profesorul Zamfir. Pe de altă parte, previziunile pe termen lung ale unor lingviști se referă la trei limbi – engleza, chineza și spaniola – care, peste vreo trei sute de ani, vor avea statut de limbi de circulație internațională, celelalte devenind idiomuri locale. Cum îmi spunea un francez: „Oui, pour les jours de la semaine c’est l’anglais; le français c’est pour la fête”.

Alunecarea în argou

Mă aflam invitat, în urmă cu vreo doi ani, la Colegiul Național „Spiru Haret”, de către elevii clasei a zecea I. Se făcuse acolo un experiment interesant, sub îndrumarea profesoarei de psihologie Codruța Missbach, iar rezultatul căpătase o formă de carte: *Într-o pauză – universul* (Editura Biblioteca Bucureștiului, 2010). Găsim aici ceea ce de obicei se ascunde: cum comunică între ei elevii, modul în care copiii se consideră neînțeleși de către adulți, fie ei părinți sau educatori, iar nevoia de a se apăra de această lume străină, uneori considerată chiar ostilă, îi împinge spre construirea unui idiom alternativ, pe care îl găsim și în diverse zone ale internetului. Argoul este aici la el acasă, el arată foarte diferit de limba română propovăduită oficial, deoarece exprimă de multe ori tocmai neputința de a-i convinge pe copii că școala, în forma ei actuală, le folosește și la altceva decât obținerea unor note de trecere.

O poveste din Istoria Romei

Am privilegiul de a mă întâlni cu copii pentru care limba română este o sărbătoare. Ei nu doar se folosesc de ea ca instrument, ei trăiesc în ea și au nevoie de ea pentru a se manifesta și exprima ca ființe umane autentice. La Focșani, unde m-am dus în mai 2012 și în mai 2013 la Concursul „Plus sau Minus Poezie”, le-am propus, în 2013, să identifice, în universul lor de viață, situații similare celeia din *Povestea lui Menenius Agrippa* (relată de Titus Livius în *Istoria Romei*), în care măruntaiele corpului uman se revoltau contra stomacului, pe care-l suspectează de trândăvie; însă încercarea de a „pedepsi” stomacul se întoarce împotriva inițiatorilor pedepsei. Întregul scenariu trimite la Republica Romei, stomacul este o metaforă a Senatului roman, para-

bola imaginată de Agrippa semnifică alcătuirea Republicii romane ai-doma corpului uman, în care fiecare parte are nevoie de toate celelalte părți ale corpului.

Limba română la clasa a V-a

Iată ce a răspuns, la provocarea de mai sus, eleva Alberta-Gabriela G. Milicu, din clasa a V-a a Colegiului Național „I. L. Caragiale” din Ploiești:

„O floare nu poate trăi singură, fără tulpină, fără rădăcina, fără sevă.”

„Trebuie ca literele să se unească, să se privească, pentru a se obține un cuvânt.”

„Trebuie ca ochii să strălucească aparte, lacrimile să se scurgă din ei și să umezească obraji, pentru ca un plâns de fericire să prindă viață.”

„Lumea este precum corpul nostru. Dacă sângele nu vrea să circule, dacă inima nu vrea să iubească, dacă brațele nu vor să îmbrățișeze, iar tălpile nu simt nisipul umed de pe malul mării, atunci tot farmecul dispare.”

Și iată ce poate fi.

Limba română la clasa a XI-a

O aduc acum în atenție pe eleva Deniza Cristian, de la Colegiul Național „Al. I. Cuza” din Focșani. Ne propune o *Redefinire*:

„Dezbracă-te de carne și de sânge, / Respiră-mi gândurile și expiră-mi fericire; / Lasă-mi sufletul de-o nuditate decentă, / Atât cât soarele să-l încălzească, / Iar aura-i, să strălucească... / Reinventează-mă, din Răsărit, / Renaște-mă din mare, la Apus, / Plantează-mi sufletul cu semințe de magnolie, / Într-un suflet cu ochii decupați din cer, / Să înflorească unu-ntr-altul.”

Și câte exemple v-aș mai da de limba română în sărbătoare, iată am primit de curând nr. 10/ 2012-2013 al revistei „Galleria” a Liceului teoretic „Vasile Alecsandri” din Iași, din care ar merita să citez o mare parte. Dar alte probleme ne așteaptă.

De la limbă la logică și reciproc

Logica și limbajul merg mână în mână, chiar dacă diferă în aspecte esențiale. Nu întâmplător chiar terminologia se aseamănă. Predicat logic – predicat gramatical; propoziție logică – propoziție gramaticală; conjuncție logică – conjuncția *și* din limba română; disjuncție logică a două propoziții logice – conjuncția disjunctivă *sau* din limba română ș.a.m.d. Multe ambiguități, nonsensuri, anacoluturi, greșeli gramaticale sau de ortografie sunt rezultatul unei gândiri confuze, a unor greșeli de logică. Urmăriți cu atenție formularele pe care le completați în diverse instituții și veți observa că de multe ori organizarea întrebărilor care vi se adresează este incoerentă, locul rezervat pentru răspunsuri cu totul nepotrivit, prea mic în unele locuri, prea mare în altele. De exemplu, pe un bilet de călătorie cu trenul, în partea de cupon statistic, este rezervat pentru numele și prenumele călătorului un spațiu în care nu încap mai mult de șapte litere capitale, condiție rar îndeplinită. Printre formalitățile pe care le-am parcurs în vederea participării mele la o recentă conferință a fost și completarea unui formular în care mi se cerea să aleg numai una din mai multe variante, dar prin aceasta eram obligat să mint; adevărul este că chestionarul era formulat într-un mod ambiguu, erau mai multe interpretări posibile. Mass-media oferă zilnic spectacolul unor greșeli de logică în perfecta solidaritate cu greșeli de limba română.

Prea subtilă pentru vorbitorii ei?

S-a creat un decalaj care tot crește între subtilitățile limbii române și o mare parte a vorbitorilor ei. Ca monument de cultură, limba română, încărcată cu o istorie eroică și aflată într-o dinamică tot mai accelerată, se îmbogățește, se nuanțează mereu, metabolismul ei cu alte idiomuri, cu lumea în care trăim este tot mai accentuat. În această ipostază, limba română devine tot mai elitară, o adevărată aristocrație a spiritului. Cine urmărește cronicile Rodicăi Zafiu (ieri în „România literară”, acum în „Dilema veche”) sub titlul atât de inspirat (deopotrivă adecvat și ironic) *Păcatele limbii*, are o idee despre complexitatea, gradul de nuanțare și rafinamentul la care a ajuns limba română în lunga ei evoluție.

Între spectacol și rutină

Dar și experiența lingvistică personală a oricărui vorbitor de limba română care, prin îndeletnicirea sa, este obligat să acorde atenție modului de exprimare, conduce la o reprezentare elocventă a limbii române ca spectacol. Limba cea de toate zilele este sediul a numeroase capcane și surprize de natură să încânte și să pasioneze. Pe de altă parte, ca practică lingvistică neîntreruptă, spontană și confiscată de nevoia comunicării rapide și eficiente cu oameni de orice nivel cultural, limba română e obligată să devină tot mai populară, să urmeze cu fidelitate legea minimului efort. Aceste linii divergente de dezvoltare duc la contrastele pe care le-am evidențiat până aici.

De la imperativ la explicativ

Forurile academice încearcă să monitorizeze și să reducă aceste contraste. Însă modul actual în care limba română este învățată în școală nu prea favorizează acest proces. Astfel, sintaxa și semantica prezintă un grad de abstractizare care abia la liceu s-ar putea asimila, dar deocamdată ele se învață numai la gimnaziu. Gramatica ar trebui învățată în primul rând pe texte ale comunicării cotidiene, nu pe opere literare, cum se întâmplă frecvent chiar la examene importante, de tipul admiterii la liceu. Prea puțină atenție se acordă vorbirii libere, exercițiilor de retorică și argumentare, construirii spontane a unui discurs argumentativ și a unui discurs în replică. Logica și limbajul trebuie să meargă în bună măsură împreună, lipsa de educație în această privință conduce la spectacolul trist pe care-l oferă mass-media, clasa politică, al înlocuirii argumentului la obiect cu atacul la persoană.

Prea multe lucruri în materie de ortografie și gramatică sunt de natură preponderent prescriptivă, imperativă și nu explicativă.

Certitudine sau îndoială?

Actuala sciziune a culturii românești în ceea ce privește pe *sunt și* chestiunile conexe nu cumva necesită o atitudine mai flexibilă, de ieșire din logica lui *da* sau *nu* și de explicare a faptului că anumite puncte de vedere conduc la o atitudine, alte puncte de vedere conduc la altă

atitudine. Să nu uităm că sciziunea a existat chiar în interiorul breslei lingviștilor și filologilor români. Academia Română a avut de ales una dintre variante și cred că s-a descurcat bine. În practica vieții cotidiene aplicăm de multe ori o logică binară, dar este necesar ca tinerii să înțeleagă încă din școală că, în tot mai multe probleme, știința, cultura, în genere, adoptă logici mai nuanțate, cu mai multe valori; să nu ascundem faptul că multe dintre cunoștințele noastre, inclusiv cele privind limba română, au un caracter ipotetic și trebuie discutate în termeni de plauzibilitate mai degrabă decât în logica lui *da* sau *nu*, a certitudinii. Îndoiala carteziană nu trebuie să ne părăsească. Mă gândesc, de exemplu, la problemele de etimologie.

Un semnal de zile mari

S-a întâmplat în anul 1967. Societatea Americană de Matematică publică lucrarea *Romanian-English Dictionary and Grammar for the Mathematical Sciences*. Autori: Sydney Henry Gould și Phillip E. Obreanu. Voi reproduce din Cuvântul introductiv, traducând în românește: „Lucrarea conține o informație de bază pentru cititorul care dorește să înțeleagă matematica scrisă în limba română. Scopul este de a da vorbitorilor de limba engleză posibilitatea, de exemplu, de a scrie o recenzie a unui articol sau a unei cărți în limba română, de matematică”. S-ar putea crede că o atare lucrare, necesară în ani '60, nu și-ar mai fi avut rostul ulterior; dar surpriză: au urmat ediții repetate ale acestei lucrări, culminând cu aceea din anul 1995 (paperback), la Waterstones.

Chinuita limbă a anilor '50

Mă refer la experimentele de tristă amintire ale perioadei staliniste, când sub sloganul luptei împotriva cosmopolitismului au fost epurate publicațiile cu titluri în limba latină (în timp ce în țări nelatine, ca Polonia, Ungaria și Cehoslovacia, titlurile latinești ale unor publicații au rămas neatînse) și s-au înființat reviste care aveau să dispară repede, de tipul „Comunicările Academiei...” sau „Buletin Științific...”. Noroc de rezumatele în engleză care erau reproduse în revistele internaționale de referate, gen „Mathematical Reviews și Zentralblatt für Mathematik...”. Prin intermediul acestor rezumate am reușit uneori să intru în

atenția lumii științifice și mă gândesc la câteva articole ale mele în limba română, cum ar fi ciclul de la începutul anilor '50, privind limita, continuitatea și derivata calitativă, noțiuni care-mi poartă numele.

A ieși în lume cu limba română

O altă aventură a fost publicarea cărții *Lingvistica matematică* (1963), acceptată cu îndoieli la Editura Didactica, dar pe care prin eforturi personale am expediat-o la vreo 20 de adrese la care scontam pe un anumit interes față de o astfel de întreprindere. Terminologia internațională (cine nu înțelegea titlul cărții mele, alcătuit din două cuvinte care aproape se regăsesc în engleză, franceză, germană, spaniolă și italiană?) și prezența unui rezumat substanțial în engleză îmi dădeau speranța comunicării cu lumea. Dar mai era și faptul că mă făcusem cunoscut în prealabil, în publicații internaționale, cu unele articole care acum deveneau componente ale cărții. Am verificat atunci personal că succesul la București al unei cărți în limba română trece uneori și este chiar condiționat de succesul ei aiurea. După ce fusese cerută la traducere la New York, Paris, Praga și Moscova (traduceri care s-au și realizat), a doua ediție a *Lingvisticii matematice* (1966) a beneficiat de condiții incomparabil mai bune, iar creditul meu crescuse considerabil. O nouă carte în limba română, *Gramatici și automate finite* (1964), fusese și ea cerută la traducere la Academic Press (New York), care-mi publicase în 1967 o primă carte, dar Editura Academiei neglijase să-mi aducă la cunoștință solicitarea americană.

Relativa deschidere a anilor târzii '60

În a doua parte a anilor '60, s-a produs prima pătrundere masivă de carte științifică românească pe piața editorială occidentală. Am în vedere în primul rând domeniile matematicii, mecanicii, fizicii, chimiei, informaticii și ingineriilor de diverse tipuri. Unele cărți erau direct publicate în engleză, altele apăreau ca traduceri din limba română. În particular, Editura Academiei Române, în ciuda complicațiilor birocratice, a realizat coeditări cu edituri occidentale și am fost unul dintre beneficiarii acestor coeditări. Pe de altă parte, publicarea în limba română a cercetărilor științifice devenea tot mai dificilă și mai dezavantajoasă, deoarece echivalarea în limba română a terminologiei științifice din ce în ce mai

complexe ridică probleme dificile. Voi da două exemple: cuvintele *fuzzy* și *rough*. Fiecare dintre ele a devenit eticheta câte unei teorii care avea să facă istorie. În anii '60, L. Zadeh lansează ale sale *fuzzy sets*, iar în anii '70 Z. Pawlak propune ale sale *rough sets*. Palide încercări de traducere în limba română au produs expresii ca *mulțimi slabe, vagi, nuanțate* pentru primele, *mulțimi zgrunțuroase, aspre* pentru cele din urmă.

Echivalarea terminologiei: dificilă

Dar dacă cineva caută în dicționar variante românești ale lui *fuzzy*, mai găsește *scămos, pufos, zbârcit* etc., iar pentru *rough* mai găsește *inegal, accidentat, agitat, aproximativ* etc. Cum nu ne aflăm în domeniul poetic, unde o variantă sau alta se poate schimba de la un context la altul, și nu avem libertatea de a înlocui pe *tinde la infinit* prin *aspiră la eternitate* (cum s-a întâmplat în anii '50 cu traducerea rusescului *stremitsia k beskonecinoi*, întâlnit sistematic într-un manual de analiză matematică al lui N. Luzin), rămâne să ne fixăm asupra uneia dintre variante. Dar cum o alegem? Dacă, de exemplu, alegem pentru *fuzzy* varianta *scămos*, dorind, firească, să aflăm de la ce termen englezesc provine, voi găsi în *Dicționarul român-englez fibrous*, nu *fuzzy*, iar dacă aleg pentru *rough* varianta *accidentat*, voi găsi în *Dicționarul român-englez* termenul *accidental* și mulți alți termeni, numai pe *rough* nu-l voi găsi. Este clar că echivalarea în limba română a termenilor din engleză riscă să mă rupă de terminologia inițială a teoriei avute în vedere, făcând imposibilă situarea contribuției românești în ansamblul literaturii domeniului.

Ieri latina, azi engleza

Știința a avut totdeauna nevoie de un limbaj universal, de exemplu, multă vreme a fost latina, dar acum limba engleză îndeplinește acest rol, cel puțin pentru domeniul științelor exacte, pentru cele ale naturii, ale informației și pentru alte câteva domenii, pe care nu mai încercăm să le specificăm aici. Desigur, ambiguitățile evocate mai sus ar putea fi evitate dacă la fiecare prima utilizare a unui termen românesc am specifica în paranteză termenul englezesc avut în vedere. Dar această practică ar deveni destul de obositoare și imediat ar conduce la alternativa naturală, de a adopta termenul de *fuzzy*, respectiv *rough* drept

cuvinte românești; sau varianta de a scrie direct întregul text în limba engleză. Nu numai pentru limba română se pune această problemă și ea nu privește numai terminologia. Francezii, al căror simț puternic de trăire a limbii lor este instituție națională, au recurs la soluția publicării bilingve a revistei „Comptes Rendus de l'Academie des Sciences”, autorii având de ales între a-și scrie articolul în limba franceză, dar cu un amplu rezumat în engleză, fie să-l scrie în engleză, dar cu un amplu rezumat în franceză. La întâlniri internaționale îi vezi frecvent pe francezi venind cu PowerPoint în engleză, dar vorbind în franceză sau invers, dacă nu cumva, mai cu seamă la informaticieni, scrisul și vorbitul sunt amândouă în engleză.

Relația mea specială cu franceza

După româna, franceza a fost limba mea de suflet, în compania literaturii franceze. Dar s-a întâmplat că și după ce am devenit dependent de matematică tot franceza să-mi fie aproape. Domeniul funcțiilor reale, al topologiei și al teoriei mulțimilor era, în anii '50, bazat în mare măsură pe opera unor francezi ca Borel, Lebesgue, Baire, Frechet și Denjoy, care au fost urmați cu fidelitate de polonezi din școala lui Sierpinski. Principala revistă a acestora din urmă era revista „Fundamenta Mathematicae”, aproape în întregime scrisă în limba franceză (mă refer la perioada anilor '30 ai secolului trecut). Aveam probleme cu unii autori francezi și mă gândesc în primul rând la Arnaud Denjoy, care introdusese o terminologie foarte personală, cu care însă nu a avut prea mare succes. Mai conta și faptul că profesorii mei se orientaseră cu precădere spre Franța, își făcuseră doctoratul la Universitatea Sorbonne, Paris; în mod special, profesorul meu, Miron Nicolescu, era puternic impregnat de spiritul matematicii franceze. Să mai adaug la toate acestea faptul că în acei ani de mijloc de secol 20 Franța păstra încă aureola de centru cultural-științific al lumii, iar emergența grupului lui Nicolas Bourbaki aducea un aer proaspăt de cultură franceză care se articula armonios cu interesele mele socioumane.

Între francofonie și globalizare

Francofonia explicabilă a românilor s-a extins la un anumit moment dincolo de hotarele ei firești. Am intrat și eu în entuziasmul francofon și am conti-

nuat să public în limba franceză și atunci când nu era cazul. Dar greșeala nu a fost numai a mea. Voi da un exemplu semnificativ: ne-am trezit în anii '90 cu reviste academice românești de matematică, fizică, chimie etc., purtând nume în limba franceză și abia când bibliotecile americane le-au respins la schimb, având impresia că aceste reviste includ preponderent articole în limba franceză, am trecut la dublarea în limba engleză a numelor acestor reviste. Am sesizat cu întârziere cerințele globalizării. Dar atașamentul față de cultura franceză nu poate fi confundat cu nevoia de a te face înțeles de un public cât mai numeros de specialiști. Ele sunt lucruri diferite.

Româna, între cercetare și comunicare

Am în față Scrisoarea nr. 50 (iulie-august 2013) lansată de OEP = *Observatoire Europeen du Plurilinguisme*, sub sloganul „Diversificarea Învățământului Limbilor, de la grădiniță până la universitate” (infos@observatoireplurilinguisme.eu). Se discuta tendința care se manifestă în unele locuri, de exemplu la Politehnica din Milano (unde această tendință a fost stopată) și în învățământul superior din Germania. Citim apoi: „Putem înțelege legitimitatea publicării în limba engleză, pentru a ne mări numărul de cititori. Dar cercetarea făcută în limba ta maternă, atâta vreme cât această limbă este capabilă de a exprima realitatea științifică, este o condiție a creativității științifice”.

Oare așa să fie? Mai întâi, este aici o condiție foarte delicată, pe care am discutat-o într-o secțiune anterioară, dar care ar merita o discuție mai amplă, „atâta vreme cât această limbă este capabilă de a exprima realitatea științifică”. Pe vremea lui Gh. Lazăr, îndoiala era cu privire la capacitatea limbii române de a povesti călătoria funcției sinus în cele patru cadrane ale cercului trigonometric. O chestiune exclusiv de ordin semantic. Acum, îndoielei de acest fel nu mai există, dar apar altele, de ordin comunicațional. Ne aflăm aici în unul dintre punctele cele mai explozive și mai controversate, dar de o importanță decisivă, ale actualei politici privind întrebarea cruciala: până unde româna și de unde mai departe engleza?

Numai comunicarea se globalizează?

S-ar putea ca răspunsul să nu fie același pentru toate domeniile de cercetare. Dar, în principiu, întregul proces de cercetare, de creație și de

invenție se desfășoară în interacțiune cu lumea. Pot exista situații particulare în care creația este locală, chiar individuală, iar livrarea produsului acestei creații se face la diferite niveluri de globalizare. Dar în general avem nevoie de interacțiune cu lumea pe tot parcursul procesului de investigare, elaborare și ducere la capăt a unei cercetări. În trecut, acest caracter global al cercetării era mai puțin vizibil decât acum, când ne prevalăm de internet în mod esențial, de la fazele cele mai crude până la cele mai elaborate. Un simptom clar al acestei intensificări a interacțiunii globale îl constituie creșterea vertiginoasă a lucrărilor efectuate în colaborare de doi sau mai mulți autori, în timp ce până spre mijlocul secolului trecut acest fenomen era o raritate.

Să fim bine înțeleși. Nu intru în probleme delicate de psihologie, de exemplu, în ce măsură gândim în limba maternă chiar atunci când elaborăm și redactăm în limba engleză? Este vorba de faptul că spiritul cooperativ se impune pe tot parcursul unei cercetări.

Cum trece ștafeta de la engleză la română?

Iată ce s-a întâmplat la Olimpiada Internațională de Matematică, desfășurată în Columbia, în vara anului 2013. Problemele au fost elaborate și redactate în limba engleză de o Comisie centrală, în care erau delegați din toate țările participante. Apoi, motivându-se că trebuie respectată limba fiecărui participant, fiecărui candidat i s-a livrat enunțul, în limba sa națională, al problemelor de rezolvat. Printre ele era și o problema în care figura fraza: *No region contains points of both colors*. Dar în varianta în limba română această frază a căpătat forma: *Nicio regiune nu conține puncte de aceeași culoare*. Numai că traducerea corectă nu era aceasta, ci: *Nicio regiune nu conține puncte de ambele culori*. Rezultatul? Candidații români au tratat o altă problemă decât aceea propusă și au obținut pentru ea nota minimă. Care-i morala acestei triste întâmplări? Dincolo de neglijența care a condus la neverificarea corectitudinii traducerii, trebuie constatată greșită înțelegerea relației dintre limba națională și limba internațională. Era obligatoriu ca fiecare candidat să primească enunțul problemelor atât în engleză, cât și în limba sa națională. Să nu izolăm naționalul de internațional, ci să le punem alături, astfel încât fiecare candidat să poată controla corectitudinea operației de traducere.

Tot mai puțini vorbitori de limba română?

Să admitem că sunt în lume 30 de milioane de vorbitori ai limbii române, dintre care o treime în afara hotarelor României. Sanda Golopenția a radiografiat situația limbii române la cei zece milioane din afara României. Dar predicțiile demografice sunt sumbre. Dacă natalitatea va continua să scadă în ritmul actual, atunci în anul 2100 populația României va coborî la 8 milioane de locuitori. Iată o perspectivă sumbră, pe care nu o putem discuta aici. Dar putem aduce o anumită clarificare în ceea ce privește rolul limbii române în stimularea comunicării cu lumea, comunicare ce include integrarea europeană și globalizarea de toate felurile.

Să comunicăm mai intens cu românii din afară

Adică exact problema enunțată la începutul acestor pagini: „Limba română, limbă a integrării europene”. Un pas esențial în această direcție mi se pare a fi interacțiunea cât mai intensă cu românii din afara României, în primul rând cu acei români care s-au realizat profesional și uman în condițiile societății globale și care, chiar prin acest fapt, îi pot ajuta pe cei din România să facă și ei acest pas către europenizare, către globalizare. Am acumulat o bogată experiență personală în această direcție, comunic cu sute, poate mii de români din diverse părți ale lumii, cu mulți foști studenți ai mei, cu cititori ai mei. La rândul meu, mă constituî într-un catalizator al legăturii dintre românii din afara României și cei din interior. În acest fel, cei neieșiți până acum în lume evită șocul unui contact prea brusc cu necunoscutul.

A fi sau a nu fi în DEX

Persoana care face corectura la cărțile mele *Răni deschise* îmi atrage mereu atenția că „acest cuvânt nu apare în DEX”, de exemplu, eu scriam „proces de biologizare a matematicii”, eu îi replicam că, chiar dacă nu figurează, toata lumea înțelege. Dar cum ar putea DEX să prindă o realitate în continuă mișcare cum este limba română? Apar tot felul de încercări de reducere a decalajului dintre DEX și realitatea vorbirii curente, cum ar fi *Dicționar de cuvinte recente, ediția a treia* (coordonator

Florica Dimitrescu), Editura Logos, București, 2013. Dar cum să faci față unei realități dinamice, în care creativitatea spontană a vorbitorilor nu are limite. Iată, chiar ieri trecusem prin fața unei sucursale BRD, în care un mare afiș în vitrină ne îndemna: „Cumperi și economisești. CUMPARAMISEȘTI! Cumperi și economisești în același timp”. Are vreo șansă acest *cuvânt-valiză*, *cumparamisești*, să pătrundă în DEX? Nu prea cred. Dar ca acesta, cu duiumul.

Internetul, infern și paradis deopotrivă

Cea mai mare provocare la adresa limbii române o reprezintă azi internetul. Găsești aici mai toate splendorile limbii române, dar trebuie să știi să te duci în întâmpinarea lor, nu vin ele de la sine către tine. Dar găsești și toate mizeriile limbii, de obicei ascunse după anonim, în comentarii veninoase. Internetul este ca o mare metropolă, în care conviețuiesc culmi ale artei și științei alături de derapajele cele mai respingătoare ale ființei umane. Infern și paradis. E necesar să cunoaștem această realitate lingvistică, ea nu e decât oglinda unei realități umane, sociale, pe care nu o putem ignora.

Limba română ca sărbătoare

Vocabularul limbii române se schimbă de la un moment la altul și de la un vorbitor la altul. Mierea și otrava sunt mereu prezente în preajma noastră, modul nostru de a ne exprima, de a comunica trebuie mereu să se orienteze între aceste tentații și capcane. Dar dincolo de această fluctuație, simțim mereu nevoia să ne întoarcem la atâtea și atâtea comori stabile, hrana pentru minte și pentru suflet. Oricât ne-am încadra în regula de azi a comunicării internaționale – și trebuie s-o facem – limba română, parafrazând reflecția francezului, ne rămâne în primul rând ca sărbătoare.

Alexandru BANTOȘ în dialog cu
Solomon MARCUS

Poezia și matematica sunt surori, se află în aceeași paradigmă culturală

– Mult stimat domnule academician Solomon Marcus, precizați undeva că „Am fost convins că numai în limba română mă pot exprima cu întreaga nuanțare necesară. Pentru mine, nevoia de a mă exprima a fost întotdeauna vitală”. Importanța excepțională a afirmației rezidă și în faptul că este făcută de un matematician. Când, în ce condiții ați conștientizat acest adevăr?

– Cred că necesitatea de a da expresie gândurilor mele mi-a apărut încă din copilărie, deoarece simțeam nevoia să fac un ziar al străzii Iernii, în care să consemnez jocurile pe care le practicam cu ceilalți copii. Menționez acolo pe copiii care erau câștigători la jocurile de castane, nuci, alergări, de-a v-ați ascunselea etc. Într-o formă mai cristalizată, nevoia de exprimare mi-a apărut la vârsta adolescenței, ca urmare a lecturilor care m-au marcat, în special din domeniul poeziei. Aveam impresia că

trăiesc stări sufletești unice și-mi spuneam: „Trebuie să le dau expresie, să-i îmbogățesc și pe alții cu emoțiile mele”. Așa a început în mod conștient lupta mea cu limba română. Numai că, după ce redactam o pagină, constatam că exprimarea mea prea semăna cu aceea a unor mari poeți pe care îi frecventam atunci: Eminescu, Arghezi, Barbu, Rilke (în traducerea lui Sanin), Esenin (în traducerea lui George Lesnea), Baudelaire (în diverse traduceri). Mi-am dat seama că posibilitatea de a mă exprima într-un mod personal se câștigă greu, dar, în ciuda eșecurilor, eforturile mele în această direcție nu s-au oprit niciodată. Când începusem a mă pasiona de matematică, simțeam o nevoie organică de a însoți manipularea simbolurilor cu un discurs în cuvinte. Studenții mei au remarcat repede că, spre deosebire de mulți alți profesori ai lor, care se exprimau aproape exclusiv în simboluri și formule, eu acordam mare atenție și exprimării în limbaj natural, adică în limba română. Simțeam nevoia unei permanente navete între simboluri și cuvinte. Ulterior am extins acest procedeu și la engleză și franceză, limbi în care am publicat foarte mult. A apărut și o altă nevoie, aceea de a face naveta între engleza și franceza, pe de o parte, și limba română, pe de altă parte. Uneori, un exercițiu similar și cu alte limbi, cum ar fi germana, rusa, italiana sau spaniola (limbi în care mi s-au publicat unele cărți).

– Lectura permanentă și calitativă este una din condițiile ce poate asigura cunoașterea, stăpânirea satisfăcătoare a limbii române. „Nevoia de lectură ar trebui să fie organică”, apreciați dumneavoastră. Cum poate fi astăzi cultivată necesitatea lecturii? Ce cărți ar trebui să stea obligatoriu la temeliea unui viitor autentic om de știință și de cultură? Ce rol în acest sens le revine mijloacelor audio, video moderne de comunicare?

– Multă lume consideră că adversarul cărții și al lecturii este internetul. Nu ader la această opinie. Lectura este azi necesară atât în forma ei tradițională, care folosește tiparul, ca și în forma promovată de era computațională, care de vreo 20 de ani a luat forma internetului. La fiecare dintre acestea există o variantă pseudoculturală și alta de cultură autentică. Pentru a dezvolta nevoia frecventării lecturilor de calitate, în ambele lor variante, este necesar ca elevii și studenții să învețe de la cei care-i educă, indiferent de specialitatea lor, cum anume se articulează lectura tradițională cu lectura pe suport electronic; să vadă deci pe si-

tuții punctuale momentul în care lectura pe suport hârtie are nevoie de o lectură pe suport electronic și invers. Să vadă deci pe cazuri concrete și la orice disciplină, cum arată o navetă între cele două tipuri de căutări. Să vadă cât de naturală este această navetă, față de situația actuală a patrimoniului cultural al omenirii. Ne aflăm într-o perioadă de tranziție despre care nu se știe cât va dura, în care cultura se distribuie între Gutenberg și Turing, pentru a folosi numele celor care se află la baza celor două tipuri de cultură.

– Aveți o concepție modernă despre procesul educativ. Pledați pentru aplicarea celor mai noi și performante metode și mijloace de instruire. Calculatorul, internetul, de exemplu, sunt deocamdată insuficient utilizate în școală. Cum poate fi extinsă, mai ales calitativ, aplicarea în practica pedagogică a internetului, miraculos mijloc de comunicare, documentare, învățare?

– Prin răspunsul la întrebarea precedentă am făcut față și acestei întrebări. Dar este important de observat că răspunsul meu implică necesitatea ca folosirea calculatorului și internetului să nu fie lăsată numai în seama profesorului de informatică; toți profesorii trebuie să fie în stare să prezinte în fața elevilor sau studenților spectacolul (da, spectacol!) legăturii dintre manualul tipărit și diferitele căutări pe site-uri ale internetului. Trebuie să facă aceasta și profesorul de matematică sau de fizică, dar și cel de geografie sau de istorie; cel de biologie, dar și cel de limba și literatura română. Antrenamentul în această direcție este o datorie urgentă a tuturor educatorilor.

– Dragostea pentru știință, implicit pentru matematică, o descoperi citind, studiind cărți bune, mai puțin indicate în acest sens sunt manualele școlare. De altfel, manualele școlare, și nu doar de matematică, sunt în cele mai frecvente cazuri elaborate de autori cu vederi „anacronice”, iar procedeele didactice utilizate sunt perimate. De ce instituțiile de resort, specialiștii se implică modest și ineficient în soluționarea unei probleme majore – racordarea conținutului manualelor la cerințele imperioase dictate de timpul în care trăim?

– Actualele programe conțin o sumedenie de lucruri care nu se mai justifică sau care ocupă un loc exagerat. Lipsesc în schimb chestiuni mult mai semnificative și mai atrăgătoare, care l-ar aduce pe elev mai

7 martie 2013, Iași. Acad. Solomon Marcus la Congresul Internațional
„Pregătim viitorul promovând excelența”

31 august 2013, Chișinău. Marius Sala, Solomon Marcus, Ana Bantoș
și Gheorghe Chivu la dezvelirea monumentului lui Grigore Vieru

aproape de știința și de cultura zilelor noastre. Nu am verificat aceste afirmații decât pentru anumite discipline, dar destul de multe. Ar trebui, vorba poetului, să ștergem colbul de pe atâtea și atâtea programe desuete (am dat cu alte ocazii exemplele de rigoare). Manualele poartă marca acestor păcate ale programelor, la care, multe din ele, adaugă păcate suplimentare: sunt frecvent ininteligibile, plictisitoare, obeze, îl au

mai degrabă pe „dute-ncolo” decât pe „vino-ncoace”. Îmi spunea recent o elevă că de multe ori nici nu se mai folosesc manualele, printr-o înțelegere tacită între profesori și elevi.

– Societatea românească din dreapta, dar și din stânga Prutului, mai continuă să fie „victima propriului eșec în domeniul educațional”. În ce mod trebuie abordate, corelate problemele educației pentru a schimba starea de lucruri?

– Cum să ieșim din situația inacceptabilă pe care o semnalăm în răspunsurile anterioare? Mass-media a creat multă confuzie, invitând mereu la dezbaterile privind educația pe cei care sunt în spatele frontului educațional: oameni politici, sindicalişti, gazetari. Oamenii școlii, educatorii, elevii, studenții, părinții lor apar rar la aceste dezbateri, dar tocmai de la ei se așteaptă marile inițiative. Nici de la guvern, nici de la parlament, nici de la partidele politice nu va veni înnoirea de care avem nevoie în educație, ea nu poate veni decât de la oamenii școlii, care, prin inițiative inteligente și curajoase, pot schimba situația. Nu prin măsuri „peste noapte”, ci prin acțiuni pe termen lung, prin pași mărunți, dar într-o direcție clară, oamenii școlii pot crea acea masă critică prin care să impună factorilor de putere schimbarea necesară. Tot felul de fundații, de organizații, de asociații propun diverse acțiuni „salvatoare”, dar fiecare din ele acționează pe cont propriu și în acest fel nimic nu se coagulează.

– Deși comunicarea dintre discipline, altfel spus fenomenul transdisciplinar, s-a impus ca o realitate de maximă oportunitate și necesitate, totuși nu putem afirma că pe acest tărâm avem progrese palpabile. Pe ce cale poate fi sensibilizat interesul pentru transdisciplinaritate?

– Transdisciplinaritatea, metabolismul disciplinelor, colaborarea lor sunt necesare ca aerul. Cele mai interesante fenomene și procese au loc în zonele de interfață a unor discipline diferite. Situația actuală, în care, în disprețul realităților pe care le trăim, de interes crescând acordat tendințelor holistice, integratoare, școala și universitatea persistă în viziuni atomiste, de cultivare a unor domenii care se dezvoltă, fiecare, pe cont propriu, ignorându-se interacțiunile cu celelalte domenii, este de-a dreptul scandaloasă. Livrăm astfel absolvenți care intră în viață cu

diplome în mare măsură fără acoperire. La școala primară nici măcar nu ar trebui să existe împărțirea pe discipline.

– Pledați consecvent pentru „răspândirea” matematicii și a informației în cele mai diferite domenii: literatură, istorie, arheologie, economie, muzică, cinematografie etc. Cum trebuie înțeleasă necesitatea gândirii matematice în ansamblul general al activității umane?

– Universalitatea matematicii se manifestă în mai multe feluri. Prin noțiunile, structurile, formele, procesele de o mare generalitate pe care le studiază, matematica se arată aptă de a modela fenomene dintre cele mai variate ale lumii înconjurătoare, dar și ale propriei noastre gândiri, ale propriului nostru comportament. Arhitectura creierului uman se regăsește și ea în dinamica formelor matematice. Dar nu în primul rând la aceste lucruri mă gândesc atunci când este vorba de impactul matematicii asupra diferitor discipline școlare și universitare și mai cu seamă la impactul matematicii asupra vieții noastre cotidiene. Cred că mai mult decât prin noțiunile și prin rezultatele sale, matematica ne poate marca prin modul de gândire pe care ea îl promovează. Dar există o întreagă tipologie a gândirii matematice: deductivă, inductivă, abductivă, analogică, generalizatoare, combinatorie, statistico-probabilistă, discretă, continuă, constructivă, recursivă, algoritmică, geometrică, infinită, algebrică, sunt numai o parte din posibilele ei variante. Nimeni nu le are pe toate, există matematicieni foarte versați în gândirea algebrică, dar stângaci în cea probabilistă; alții excelează în gândirea combinatorie, dar sunt slabi în gândirea geometrică etc. Matematica ne inoculează un mod de gândire în etape riguros ordonate, în care fiecare etapă se bazează explicit pe etapele anterioare și se poate vedea clar cum s-a predat ștafeta de la o etapă la alta. Totul se desfășoară „cu cărțile pe masă”, fraudă devine aproape imposibilă.

– Sunteți un matematician cu renume, dar și o fire artistică (poetică, filozofică etc.), înzestrată cu o rară sensibilitate și profunzime de trăire și gândire. Cum reușiți să perseverați cu succes constant în domeniul care aparent au puține tangențe cu preocuparea dumneavoastră de bază, fundamentală?

– În Discursul meu de recepție la Academia Română am explicat modul natural în care m-am aventurat în domenii aparent tot mai depărta-

te de matematică. Fiecare „pas peste granițe” (pentru a parafraza titlul unei cărți a lui Werner Heisenberg) l-am făcut în mod natural, deci la momentul și în direcția impuse de proiectele mele, care, la rândul lor, erau croite ca urmare a unor nevoi sufletești și intelectuale adânci. Pe cât de dezordonat am fost în detaliile vieții practice, pe atât de sistematic m-am manifestat în treburile mele intelectuale. Am pornit cu pasiunea pentru poezie, am trecut apoi la matematică, pe care am citit-o cu ochelarii poeziei, de aici mai departe la mariajul lingvisticii cu matematica, drept pas intermediar spre poetica matematică, prin care am unit pasiunea mea din adolescență cu cea ulterioară, pentru matematică. Lingvistica matematică m-a dus inevitabil la informatică, iar aceasta din urmă la rădăcinile ei biologice (modelarea sistemului nervos), pentru a constata ulterior că umbrela comună a tuturor acestor preocupări este semiotica. Iată o schiță sumară a aventurilor mele intelectuale. Dar trebuie să precizez că peste tot unde am umblat modul matematic de gândire nu m-a părăsit niciun moment.

– În continuare vă rog să vă referiți la „Poetica matematică”, disciplină fundamentată de către dumneavoastră. În ce context ați descoperit fascinația și atracția pentru acest oarecum neobișnuit aspect al artelor? Care sunt principiile de care v-ați călăuzit la elaborarea lucrării?

– Se întâmplă frecvent să bănuim, să simțim un fapt mult înainte de a-l putea confirma cu argumente valabile și pentru cei cărora ne adresăm. Trăiesc de multă vreme cu convingerea că poezia și matematica sunt surori, se află în aceeași paradigmă culturală, au o nevoie organică una de cealaltă, exprimă, prin mijloace diferite, aceleași aspirații, același crez spiritual. Dar cine să mă creadă, într-o lume care a făcut totul pentru a le ține cât mai departe una de cealaltă, pentru a întreține ideea unei opoziții ireductibile între ele? De o viață mă preocupă această problemă, care se dovedește de o complexitate uriașă. Cartea *Poetica matematică* (1970) constituie un moment din reflecția mea asupra relației dintre matematică și poezie. Accentul cădea pe opoziția dintre ele, dar pariul era de a transforma această diferență într-un avantaj: a folosi matematica drept metalimbaj în studiul poeziei, trăgând toate foloasele unei distanțe maxime între metalimbaj și limbajul obiect. Un al doilea moment l-a constituit cartea *Arta și Știința* (1986), în care

resping prima (pe lista din 1970) și cea mai populară pretinsă opoziție dintre matematică și poezie, aceea dintre *rațional* și *emoțional*. Cea de-a treia etapă, afirmată printr-un articol în *Bridges-Mathematical Connections in Art, Music and Science* (1995) și în unele capitole din *Paradigme universale. Ediție integrală* (Editura Paralela 45, 2011), constă în a pune pe primul plan nu opozițiile, ci asemănările dintre matematică și poezie, dintre știință și artă, arătând că în interiorul fiecărei asemănări se dezvoltă o opoziție și în interiorul fiecărei opoziții se dezvoltă o asemănare, într-un șir care nu are sfârșit. Cea de-a patra etapă a fost demonstrarea originii comune a matematicii și poeziei, părinții lor fiind vechile mituri, de la care ele au preluat esențialul: funcția de simbolizare, nevoia unui univers de ficțiune, capacitatea holografică a localului de a da seama despre globalitate, transgresarea logicii tradiționale, nevoia de paradox și de metaforă etc. A fost raportul meu ca invitat la Conferința internațională despre mituri și poetică, Université Libre de Bruxelles, 14-16 iunie 2013. Îmi este clar că reflecția mea asupra acestui subiect nu se va încheia niciodată și mereu voi avea în față un mister încă nedezlegat.

– Cum, în ce împrejurări l-ați cunoscut pe Ion Barbu și în ce mod s-au constituit și derulat relațiile dintre dumneavoastră? Cum poetul-matematician v-a influențat destinul?

– Disting patru etape în apropierea mea de Ion Barbu. Prima: la liceu, îl aveam în manualul de română al lui Nedioglu, cu câteva versuri menite să illustreze secțiunea intitulată *Poezia ermetică*. Nu mi-a reținut atenția. A doua etapă (aveam vreo 17 ani): lectura poeziilor din *Joc secund*, o adevărată sărbătoare a vieții mele, un paradis de limbă română la care simt nevoia să mă întorc mereu și mereu, de fiecare dată ca pentru prima oară. A treia etapă: în toamna 1945, îmi apare în carne și oase, ca profesor de algebră axiomatică, dar cu un discurs în care poetul se trădează prin fiecare cuvânt, prin fiecare gest, prin fiecare mișcare. Am făcut radiografia acestei stranii apariții în capitolul ce i l-am dedicat în *Paradigme universale. Ediție integrală* (m-a bucurat să văd că această carte se află la Biblioteca Națională a Moldovei, din Chișinău, dar aș fi dorit să fie și în librăriile Chișinăului). A patra etapă, în desfășurare: mă aplec periodic asupra textelor matematice și poetice ale lui Barbu-Barbilian, căutând să arăt că este vorba de o singură personalitate, în două

ipostaze diferite. Cea mai frecventă reflecție a mea despre Barbu-Barbilian se află în articolul *Scritorul Dan Barbilian* din volumul colectiv *Ion Barbu, în timp și dincolo de timp* coordonat de Basarab Nicolescu la Editura Curtea Veche, 2013.

– „Viața e un spectacol pe care nu mă satur să-l contemp-lu”, susți-neți dumneavoastră într-un interviu. Cum și când ați descoperit pentru prima dată fascinația / revelația / bucuria acestui specta-col?

– Da, din momentul în care, ca adolescent, am descoperit poezia, am căpătat convingerea că viața este un spectacol pe care nu mă satur să-l contemp-lu în înfățișările cele mai diverse. După poezie a venit mate-matica, altă minune. Și tot așa, bucurii după bucurii. Sunt acum la Bu-dapesta. În apropierea hotelului meu este un parc, unde mă duc mereu pentru munca mea intelectuală. În parc este un lac, iau loc pe o bancă în apropierea lacului și nu mă mai satur privind rățuștele care plutesc fericite pe suprafața apei și din când în când ies din apă, pentru a se bucura de soare. Deasupra lor zboară porumbeii, care savurează liber-tatea văzduhului. La Chișinău locuiam la Hotel Codru, unde și acolo aveam în apropiere un parc în care, stând pe o bancă, priveam copiii cuprinși de o dulce amețeală, când se rostogolesc pe tobogan. Să retră-iești rostogolirea pe tobogan în toate manifestările omenescului, iată cheia.

– Vă mulțumim, stimate domnule academician, pentru bunăvo-ința de a răspunde la întrebările noastre, multă sănătate și succes continuu pe miraculoasa scenă a vieții.

București – Chișinău – Budapesta
august-septembrie 2013

P.S. Întâlnirile cu academicianul Solomon Marcus sunt întotdeauna fascinante și au proprietatea de a te scoate de pe făgașul obișnuit și oarecum anodin al existenței, îndemnându-te să privești altfel realitatea cotidiană, să cauți și, mai ales, să găsești reperele necesare pentru echilibrul tău interior. Având o largă arie de preocupări (matematică, domeniul principal de cercetare, dar și informatică, lingvistică, poetică, semiotică, filozofie, istoria științei și a educației etc.), omul de știință și de cultură cu o biografie de excepție, nu numai în spațiul limbii române, ajuns la o vârstă venerabilă (S.M. s-a născut pe 1 martie 1925 la Bacău),

continuă să aibă o prestație creativă de invidiat. Participă în Țară și peste hotare la numeroase congrese și conferințe, este un interlocutor frecvent al emisiunilor de radio și televiziune, are un succes jinduit de mulți dintre utilizatorii diverselor rețele de socializare de pe net. Cărțile, articolele și reflecțiile sale, rod al unei viziuni izvorâte din necesitatea „comunicării cu lumea” („ne aflăm în plină transdisciplinaritate”, „azi niciun domeniu al culturii, al științei nu își mai este suficient sieși; are nevoie de metabolismul cu restul lumii”), sunt căutate, citite, citate, comentate pentru că provoacă necesitatea regândirii, revizuirii modului „clasic” de abordare a diverse probleme aflate într-o firească și strânsă conexiune. Personalitate de excepție a culturii române, academicianul Solomon Marcus este autorul unor apreciate sinteze întinse pe mii de pagini. Dintre cele mai importante lucrări menționăm *Poetica matematică* (1970), *Timput* (1985), *Artă și știință* (1986), *Moduri de gândire* (1987), *Provocarea științei* (1988), *Invenție și descoperire* (1989). Expresii ale cunoașterii complexe și profunde a universului uman sunt și volumele: *Paradigme universale* (2001), *Jocul ca libertate* (2003), *Întâlnirea extremelor* (2005), *Întâlniri cu Solomon Marcus* (2011), *Râni deschise* (vol. I, 2012, vol. II, 2012, vol. III, 2013) etc. În ansamblu, opera lui Solomon Marcus numără circa 60 de titluri de carte (autor sau coautor), alte circa 30 de titluri de carte (coordonate, editate, prefațate sau postfațate), peste 500 de articole în limbile română, engleză, franceză, italiană, germană, spaniolă, rusă, maghiară, cehă, sârbo-croată, greacă.

Educația și cercetarea, politica și economia, sănătatea și morala aflate în derivă ridică mari semne de întrebare, iar soluțiile, evident, nu pot fi găsite lesne, consideră magistrul, pentru că „situația actuală este urmarea unor deteriorări succesive ale climatului intelectual”, iar „societatea este victimă a propriului ei eșec în domeniul educațional”, „rădăcina tuturor relelor”. *Singurătatea matematicianului* (un excepțional discurs de recepție), *Educația, bolnav cu diagnostic controversat*, *Neînțelegere, confuzie și derută în politica cercetării*, *Eminescianismul lui Nichita Stănescu* sunt doar câteva dintre cele mai recente luări de atitudine în care savantul încearcă să radiografeze societatea contemporană ori să disocieze diferite aspecte ale artei și literaturii naționale. De fapt, întreaga operă a lui Solomon Marcus constituie un imbold de a ne smulge din inerția „istorică” în care ne-am pomenit.

Modest, generos, cooperant, receptiv, delicat, blând, comunicativ, Solomon Marcus e oricând gata să vorbească despre lumea de azi și cea de ieri, despre bogata experiență de viață și de creație. Anume astfel l-am cunoscut cu diferite ocazii la București, Iași și Chișinău. Anume așa se profilează și în paginile încredințate publicației noastre, care, sperăm, sunt citite cu interes și emoție.

ALB.

Ioan MILICĂ

Eminescu despre limbă și literatură

I.M. – lect. univ. dr.,
 Departamentul de
 Românică, Facultatea
 de Litere, Universitatea
 „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
 Domenii de competență:
 lingvistică generală, retorică,
 stilistică și poetică. Autor
 al volumului *Expresivitatea
 argoului* (2009). Coeditor
 al mai multor volume și
 membru în colectivele
 științifice și redacționale ale
 unor publicații periodice
 precum „Text și discurs
 religios” (Iași), „Limba
 Română” (Chișinău),
 „Argotica” (Craiova) și
 „Analele Științifice ale
 Universității „Alexandru Ioan
 Cuza” din Iași”.

Editorii și comentatorii operei lui Mihai Eminescu sunt în acord ori de câte ori pun în valoare ideea că în scrierile celui mai important scriitor din veacul al XIX-lea se observă o inextricabilă și originală împletire a elementelor populare cu cele culte¹. În rețeaua vastă și eterogenă de texte care alcătuiesc edificiul operei eminesciene, contopirea între ceea ce constituie expresie a spiritului colectiv și ceea ce aparține universului livresc reliefează organicitatea² scrisului eminescian. Indiferent că avem în atenție poezia, proza, dramaturgia, traducerile, epistolarul sau publicistica, țesătura măiastră și schimbătoare a cuvintelor, deși supusă unor necesități comunicative distincte, este urzită cu fire toarse din aceleași caiere, tezaurul popular, pe de o parte, și modelele cărturărești, pe de altă parte.

Sublimată într-o formulă personală ce pune în lumină o extraordinară putere de creație, sinteza de elemente populare și culte³ care întreține energiile scrisului eminescian este oglinda viziunii lui Eminescu asupra limbii și culturii naționale. Expusă în diverse articole publicate pe durata intensei activități gazetărești⁴ sau condesată în bruioanele manuscriselor⁵, concepția organică asupra limbii și culturii românilor este congruentă cu poetica modernă a autorului⁶, cu fertila deși mult umbrita activitate de traducător⁷ și cu

reflecțiile asupra conștiinței și responsabilităților intelectualului interesat de complexul de factori care, în momente istorice de cotitură, împiedică sau favorizează progresul spiritual și material al unui popor⁸. Ca și alți mari creatori de artă și de limbă literară, Eminescu face parte din elita scriitorilor reflexivi, ale căror propensiuni teoretice sunt dublate de experiența laborioasă a scrisului care izvorăște din adâncurile stratului originar al tradiției obștești spre a se avânta în înălțimile originalității.

Organicitatea ce caracterizează activitatea culturală a lui Eminescu este evidențiată, între altele, de nucleul de considerații referitoare la rolul crucial pe care limba îl are în economia spirituală a unui popor. Rațiunile pentru care limbii i se atribuie rol matricial în configurarea și afirmarea identității unui popor sunt de ordin istoric și formativ: perioadele în care limba, pentru a se naște sau pentru a se regenera, ia în stăpânire forța creatoare a colectivității sunt urmate de vremuri în care evoluția culturală a unui neam determină prefaceri mai mult sau mai puțin ample în ființa limbii. Animată de energia spirituală a colectivității sau a indivizilor de excepție, limba orientează și teaurizează fluxurile și refluxurile culturale ale unui neam, fiind la rândul-i modulată de intensitatea acestor creșteri și descreșteri. Recunoaștem în acest tablou ideatic influența concepției lui Wilhelm von Humboldt⁹, iar filiația este relativ ușor de reconstituit dacă se ține seamă că Eminescu a avut o bună cunoaștere a studiilor de etnopsihologie întemeiate de Heymann Steinthal (1823-1899), discipol și editor al marelui Humboldt, și Moritz Lazarus (1824-1903), coordonatori ai faimoasei reviste „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft”, și savanți ale căror cercetări îi erau familiare lui Eminescu înainte de sosirea la Berlin¹⁰, înspre sfârșitul anului 1872¹¹. Nu se știe dacă tânărul angajat al Agenției Diplomatice a României și proaspăt student al Universității „Friedrich Wilhelm” din Berlin a fost prezent la întvederea de trei ore pe care Titu Maiorescu și Theodor Rosetti au avut-o cu profesorul Lazarus, în 6/18 ianuarie 1873 (cf. Vatamaniuc, *Eminescu*, 1988, p. 28), dar este cert că el ar fi putut audia atât cursul de lingvistică al lui Steinthal, al cărui orar și l-a notat cu ziua și ora la care se ținea¹², cât și prelegerile lui Lazarus, inaugurate în semestrul de iarnă 1873-1874. Că lui Eminescu îi erau familiare ideile lui Humboldt și din alte surse o dovedesc și traduceri realizate din operele altor autori cunoscuți de

poet. Lucrarea lui Heinrich Theodor Rötcher, *Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică* (*Opere*, XIV, p. 215-366), conține numeroase considerații humboldtiene asupra cărora Eminescu va fi meditat.

Rodul lecturilor, însemnărilor, extraselor, notelor și traducerilor din perioada de formare a poetului se observă în tonul doct¹³ și sigur cu care studentul Eminescu își exersează ideile și scrisul, concepând un răspuns polemic la un articol de fond publicat în ziarul vienez „Neue Freie Presse”, în numărul din 2 februarie 1871¹⁴. Textul răspunsului¹⁵, rămas în manuscris, este important nu doar pentru a consemna deprinderea lui Eminescu de a citi în mod regulat publicațiile periodice importante ale vremii și de a avea o reacție critică de lectură, ci și pentru a nota că în perioada studiilor universitare se cristalizează concepția sa despre rolul vital al limbii în devenirea istorică și culturală a unui popor: „Un popor este o unitate psihologică dată, un subiect cu o conștiință de sine unitară, oricât de împărțit ar fi din punct de vedere statal. Această conștiință de sine își are conținutul său spiritual: limba, literatura, obiceiurile, religia. Această unitate are drept premisă o uniformitate a indivizilor care constituie poporul, și întocmai așa este și la cel român” (*Opere*, XIII, p. 565).

Limba este produsul spiritual al conștiinței unui popor, emblema unității unui neam. Ideea, explicit formulată de W. von Humboldt¹⁶, este prelucrată cu finețe de Eminescu, pentru a examina specificul contrariilor îngemănate care întrețin viața culturală a colectivității, *limba poporului* (limba populară) și *limba cultă* (limba literară):

„Paralel cu dezvoltarea spirituală a unui popor sporesc și mijloacele de comunicare ale limbii, cuvintele și combinațiile între ele, altfel spus: limba se îmbogățește. Aceasta este mai întâi un produs pur natural pe care oamenii îl folosesc așa cum răsare nemijlocit din spirit, fără să mai reflecteze asupra acestui lucru și fără ca arta să aibă vreo influență asupra formării ei. Dar această situație se schimbă curând. Pe măsură ce sporește cultura generală a poporului, se divide munca și în această privință: numai o parte a poporului se ocupă exclusiv de cultură și o promovează, rapid; cealaltă parte rămâne în urmă. Partea cultă și cea necultă a poporului încep curând să se deosebească prin semnele exterioare ale gândirii, așa cum se deosebesc prin tezaurul însuși de idei.

După ce limba cultă s-a desprins însă de trunchiul comun, își urmează propriul drum; prelucrată de artă, știință, de formele mai rafinate ale relațiilor umane în sferile mai înalte ale societății, ea se îndepărtează din ce în ce mai mult de limba populară și capătă un caracter deosebit de-al acesteia, cu toate că a ieșit din sânul ei. Acesta este și raportul firesc al limbii române literare față de cea populară” (*Opere*, XIII, p. 566).

Opoziția dintre cele două ipostaze ale limbii naționale, una situată sub semnul naturalului, iar cealaltă sub semnul convenționalului, reflectă nu atât gustul omului romantic pentru antiteze, cât faptul că distincția *popular – cult* slujește fructificării unei dihotomii cu implicații mai cuprinzătoare, anume că aspectul popular și cel cult ale limbii naționale dezvăluie existența, în planul gândirii, a unor tipuri de cunoaștere corelate, dar distincte, respectiv perspectiva *empirică* asupra lumii, considerată naturală, spontană, involuntară, și perspectiva *epistemică*, ale cărei trăsături sunt aspectul elaborat, caracterul deliberat și atributul voluntar. În calitate de tezaur al felului de a fi în lume al unui popor și de veșmânt verbal al înțelegerii asupra lumii, limba populară este bogată, plastică și vie. Ea întreține fondul de elemente idiomatice care profilează orizontul cultural-identitar esențial, partea netraductibilă, „adevărate zestre de la moși strămoși” (*Opere*, IX, p. 487). Dimpotrivă, limba cultă este artifactul unei elite, haina lingvistică în care se îmbracă cugetul artistului, al omului de știință, al omului instruit, în genere. Ceea ce caracterizează individualitatea acestei ipostaze a limbii naționale este calitatea de produs cultural supracodificat și sistematic cizelat prin activitatea de a scrie, iar scrisul nu este altceva decât evidența efortului cultural ce favorizează impunerea limbii culte:

„Limba cultă a unui popor e așadar o abstracțiune și o unealtă artificială comparată cu dialectele vii și totdeauna în mișcare ale poporului. Îndată ce se scrie limba începe a se pietrifica. Limba scrisă are ceva determinat, nemișcător, mort: dialectele produc cu asupra de măsură formațiuni nouă, cari câteodată trec în scriere, câteodată nu” (*Opere*, X, p. 115).

Peste acest fundament care pune în contrapunct limba populară și limba literară, Eminescu adaugă diverse judecăți, observații și comentarii privind însemnătatea și menirea literaturii¹⁷ în viața spirituală a popo-

ului. Limba literaturii arată scriitorul-gazetar, are, în interiorul limbii culte, statutul distinct de mijloc de expresie a frumosului¹⁸ și se cuvine a fi individualizată, prin funcția ei estetică, de alte producții culturale culte.

Observând că în arhitectura limbii naționale poetul face, pe de o parte, deosebirea între limba propriu-zis populară și reprezentarea cultă a spiritului popular și, pe de altă parte, el arată că *limba literară* (a literaturii) nu se confundă cu *limba cultă*, înțelegem că opoziția de fond, *popular – cult*, îi servește pentru a sublinia diferențele specifice între „modul de a scrie popular și acela de a scrie pentru clasele culte, între autorii populari și autorii de artă” (*Opere*, XI, p. 158).

Dacă scrierile „pentru clasele culte” sunt creații ce potențează limba literară în calitatea ei de limbă cultă și de limbă de expresie artistică, „modul de a scrie popular” trebuie să reflecte, prin materie și / sau prin expunere, limba și maniera de a gândi a poporului, atât în planul comunicării practice, cât și în plan estetic. Scrierile de factură populară, notează gazetarul, se dezvoltă prin două direcții de activitate culturală, conservarea creațiilor populare și folosirea acestora ca surse de inspirație pentru dezvoltarea unor creații culte îngemănate cu „gândirea poporului”¹⁹.

Conștiința deosebirilor de formă și de fond între creația populară originară, propriu-zis folclorică, și creația cultă, originală, dar de inspirație populară, îndreptățesc afirmația că interesul lui Eminescu pentru creația populară „se manifestă în triplul plan: al culegerii de texte populare, al inspirației folclorice, derivată în opere originale și al problemelor folclorului”²⁰. Totodată, formularea explicită a unor asemenea distincții arată că activitatea culturală și de creație a scriitorului s-a desfășurat, în diverse sectoare ale operei, dacă nu cumva în toate, în acord cu un sistem teoretic coerent și cuprinzător, rafinat în perioada studiilor universitare (1869-1874), când Eminescu a avut la dispoziție resurse formative abundente, și angajat mai apoi pe terenul dezbaterilor publice, mai cu seamă pe câmpul de luptă al polemicilor gazetărești.

Așadar, în cuprinsul unei literaturi sunt identificate două categorii de creații, cele populare și cele culte. Acestea le corespund, în planul gândirii, arhitecturi ideatice specifice, iar în planul limbii, veșminte verbale

osebite, totuși înrudite. Prin sinteza lor se creează și se dezvoltă ființa literaturii naționale. Opera scriitorului național, individ al cărui geniu prelucrează și transfigurează în chip original comorile scoase din mina străveche care tăinuiește nestematele trecutului, ia naștere la confluența celor două izvoare ale spiritului, limba și gândirea. În consecință, emblema de scriitor național nu poate fi atribuită omului de cultură care ignoră filonul limbii și gândirii populare, după cum nu poate dobândi un astfel de titlu de noblețe culturală nici cel ce recurge în chip artificios la valorile spirituale ale tradiției obștești. Sub înrâurirea ideilor puse în circulație de reprezentanții etnopsihologiei, Eminescu proiectează destinul cultural al scriitorului național sub semnul exemplarității. Individuală și originală, creația scriitorului național trebuie să aibă temei etnocentric, adică să constituie un model de transfigurare cultă (literară) a vieții spirituale a poporului. Rezultatul acestui proces de sinteză este „arta națională înnobilită literar”²¹ și nu este, credem, lipsit de importanță să observăm că eșafodajul teoretic eminescian, sprijinit pe principiile lingvisticii humboldtiene și pe filozofia idealistă germană, are, peste ani, puncte de convergență cu tezele idealismului lingvistic german, curent a cărui dezvoltare, în primele decenii ale secolului al XX-lea, s-a situat tot sub semnul influenței exercitate de opera lui Wilhelm von Humboldt.

Între scriitorii pe care Eminescu îi consideră naționali pot fi amintiți, *exempli gratia*, Anton Pann, Ioan Slavici sau Ion Creangă, întrucât operele lor vădesc, prin formă și fond, potrivirea cu felul de a vorbi și de a cugeta al poporului.

Pentru Anton Pann, de pildă, autorul *Luceafărului* are o admirație ades mărturisită, iar prețuirea depășește limitele cadrului pur declarativ. Gazetăria i se înfățișează lui Eminescu ca o „poveste a vorbei”²², întocmai cum scrierile părintelui proverbelor rimate îi vor fi dezvăluit poetului-gazetar spectacolul năzdrăvan al lumii aflate la hotarul dintre Orient și Occident. Totuși deosebirea crucială între cele două tipuri de realizări, capodopera lui Pann, pe de o parte, și scrisul gazetaresc, pe de altă parte, este că opera scriitorului „isteț ca un proverb” stă în zodia luminoasă a măiestriei artistice, în timp ce discursul public al contemporaneității îi apare creatorului poemului *Epigonii* ca fiind măcinat de fatalitatea gratuității și demagogiei²³. Ce altceva este presa

dacă nu „moară de palavre” (*Opere*, X, p. 36), „fabrică de fraze” (*Opere*, X, p. 30), curată „negustorie de vorbe”²⁴?

În ciuda neîncrederii în utilitatea negoțului de cuvinte numit gazetărie, jurnalistul Eminescu practică o scriere de angajament și prinde în țesătura propriilor texte publicistice un mare număr de ornamente și aluzii sapiențiale desprinse în special din binecunoscuta *Culegere de proverbur* a lui Anton Pann și din marele infoliu al vornicului Iordache Golescu²⁵, pe care Eminescu l-a cercetat cu creionul în mână²⁶. De altfel, componenta aforistică a multor articole de presă elaborate de poet ne îndeamnă să credem că Eminescu și-a asumat condiția de scriitor național pe care el însuși a gândit-o și exprimat-o. Dacă lăsăm deoparte creația literară, asupra căreia s-a convenit de multă vreme că este expresia contopirii între aspectul oral, colectiv, și cel scris, individual, între graiul viu și litera patinată a vechiului scris românesc, observăm că numeroase texte din publicistica eminesciană pun în valoare efortul de a realiza sinteza elementului popular cu cel cult²⁷. Ilustrative pentru străduința de a armoniza forme și conținuturi de gândire și de limbă deosebite rămân articole precum *Pentru comedia cea de obște*²⁸ în care Eminescu creditează o sursă livrescă și o întrebuițează ca depozit de înțelepciune populară.

Nu mai puțin interesante sunt proverbele românești asupra comediei cei de obște. Iată câteva:

„Lumea-i ca o oglindă în care se gătește omul ca să arăte precum nu este, ea-i ca o comedie în care fiecare joacă rola sa și unde cel mai de râs prinde locul cel mai bun. Ea e ca un liman unde unul sosește și altul purcede; unul se bucură de cel ce vine și altul se întristează de cel ce purcede. Ea i ca un spital plin de orice patimi. Ea i ca un birt cu două porți deschise, pe una intră, pe alta iese; beau, mănâncă și se duc; unul pe altul nu se cunoaște cine intră și cine iese. Lumea-i ca un bâlci unde unii cântă, alții joacă, unii vând, alții cumpără, unii beau și chiuiesc, iar alții numai privesc. Toate-n ea ca ziua vin și se duc. Precum în fundul mării stă mărgăritariul și mărganul și în fundul pământului pietrele cele mai scumpe, iar pe fața mării toate mortăciunile, așa și în lume: cei vrednici și cinștiți – ascunși și nevăzuți, iar cei nerozi în cinste mare. Lume fără nebuni, ca pădure fără uscături – nu se găsește” (*Opere*, IX, p. 506).

La prima vedere, acumularea de proverbe lasă impresia că poetul ar fi cules el însuși vorba isteată a poporului, pe care o unește, în textul gazetăresc, cu reflecțiile unui cărturar din trecut. O cercetare mai atentă dezvăluie că Eminescu a cules, într-adevăr, cugetările poporane, dar din manuscrisul²⁹ marelui vornic Golescu, care, la rându-i, le va fi auzit, poate, în vorbirea neaoșă ori le va fi adunat din alte izvoare scrise neștiute astăzi. În fața unui asemenea *intertext implicit* prin care se creează efectul extraordinar de *oralitate străveche*, presupunerile editorilor³⁰ și rezervele comentatorilor³¹ în a indica cu precizie sursele de documentare întrebuițate de Eminescu sunt legitime dacă se ține cont de faptul că reconstituirea și inventarierea lecturilor pe care le-a făcut Eminescu în diverse momente ale vieții sale sunt procese de restaurare extrem de dificile, de nu chiar imposibil de realizat. Identificarea cât mai precisă a surselor prelucrate de Eminescu ar ajuta însă la întărirea ideii că, fidel concepției sale privind „modul de a scrie popular și acela de a scrie pentru clasele culte”, marele scriitor național practică, în gazetărie, „modul de a scrie popular” și rezervă scrierilor literare condiția de discurs înalt, elitist. Dacă adăugăm că Eminescu exploatează creator materia primă a limbii populare, adică o prelucrează, o stilizează și o ia în stăpânire pentru a-i valorifica în mod eficient și optim potențialul expresiv, înțelegem mai bine că, departe de a fi o preocupare strict intelectuală pusă în mișcare de resorturi cărturărești, interesul pentru viața spirituală a poporului capătă aura unei recuperări a tiparelor originare ale culturii populare³².

S-a afirmat că în publicistica românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea prinde contur tendința de îndepărtare de enciclopedism și de retorism baroc, considerate trăsături revoluate ale perioadei de început a presei românești. Eminescu este considerat primul mare scriitor „care utilizează pe scară largă frazeologia populară”, iar preferința constantă pentru plasticitatea oralității populare devine marca distanțării voite de „artificialele combinații retorice culte din stilul gazetăresc al vremii”³³. De fapt, în articolele sale, jurnalistul școlit în istorie, filozofie și drept la universitățile din Viena și Berlin dezvoltă o retorică savantă³⁴, sprijinită pe cunoștințe temeinice de literatură și filozofie, logică și teoria argumentării, istoria limbii și a mentalităților, în care dramatizarea se împletește cu oratoria de tribună și de amvon, expunerea doctă, de amfiteatru, cu judecata „țărănească”, toate aces-

tea formând un spectacol discursiv complex și bine stăpânit. Așadar, Eminescu nu se îndepărtează de model, ci îl întregeste și îl rafinează, în acord cu dominantele culturale moderne ale epocii și în armonie cu viziunea sa. Construcția articolelor de ziar este, în mod evident, produsul unei conștiințe culte care se lasă cuprinsă în tiparele unei limbi literare în care strălucește filonul popular considerat ca emblemă a specificului național. Ca și alte sectoare ale operei, publicistica lui Eminescu este o punere în scenă a programului său teoretic privind limba națională ca limbă de cultură.

Note

¹ Am avut ca repere bibliografice lucrările de referință ale mai multor specialiști, îndeosebi lingviști și filologi: Al. Andriescu, V. Arvinte, Gh. Bulgăr, D. Caracostea, G. Călinescu, Ion Gheție, Iorgu Iordan, Gavril Istrate, Dumitru Irimia, Mihaela Mancaș, Perpessicius, Alexandru Rosetti, D. Vatamaniuc și Tudor Vianu.

² În filozofia romantică, noțiunea de *organism* pune în evidență principiul unității. „Un organism” – scrie Ernst Cassirer, în *Filozofia formelor simbolice*, vol. I, *Limbajul*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, p. 110 – este „o unitate care există doar în totalitatea individualilor”. În acord cu această semnificație, prin natura organică a scrisului eminescian înțelegem unitatea de limbă și de idei din lăuntru caleidoscopului de scrieri ce alcătuiesc organismul operei. Accepția din studiul de față este convergentă cu perspectiva lui Dimitrie Vatamaniuc asupra organicității scrisului eminescian: unitate ce rezultă din marea varietate de interferențe și transferuri de teme, imagini și expresii care circulă dintr-o secțiune în alta a operei lui Eminescu. Pentru detalii, a se vedea Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu*, Editura Minerva, București, 1988, p. 302-311.

³ Alexandru Rosetti, Ion Gheție, „Limba și stilul operei beletristice a lui Mihai Eminescu” în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, vol. II, București, 1969, p. 311.

⁴ Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX-XIII, București, 1980-1989.

⁵ Magdalena Vatamaniuc (editor), Mihai Eminescu, *Fragmentarium*, București, 1981; Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XV, București, 1993.

⁶ George Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, București, vol. I, 1969, vol. II, 1970; Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, 1979.

⁷ Petru Creția, *Lămuriri asupra editării traducerilor eminesciene* în Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XVI, București, p. 53-63.

⁸ D. Vatamaniuc, *Eminescu*, București, 1988; D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu. 1870-1877*, Iași, 1985; D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu. 1877-1883, 1888-1889*, București, 1996.

⁹ „În acest joc simultan al progresului și regresului, limbile își exercită, într-o dezvoltare constantă, influența care i-a fost destinată fiecăreia în marea economie spirituală a umanității”, Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, București, 2008, p. 126.

¹⁰ „Manuscrisele eminesciene din perioada vieneză conțin peste două sute de pagini de transcrieri, traduceri, excerpte și însemnări din / privind publicația „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft”, ca și primele contribuții ale întemeietorilor etnopsihologiei”, Iliana Gregori, *Știm noi cine a fost Eminescu? Fapte, enigme, ipoteze*, București, 2009, p. 108.

¹¹ Iliana Gregori, *op. cit.*, p. 102-117.

¹² D. Vatamaniuc, *Eminescu*, București, 1988, p. 31.

¹³ În studiile dedicate limbii lui Eminescu, Iorgu Iordan observă că Eminescu are o concepție largă, tolerantă, științifică despre limbă, o concepție „într-adevăr biologică, așa cum găsim astăzi la lingviștii adevărați”. A se vedea *Limba lui Eminescu și Observații cu privire la limba poeziilor lui Eminescu*, reunite în volumul *Limba literară*, Craiova, 1977, p. 186-126.

¹⁴ Helmuth Frisch, *Sursele germane ale creației eminesciene*, București, 1999, vol. I, p. 23.

¹⁵ Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XIII, București, 1985, p. 565-567.

¹⁶ „Specificitatea fiecărei limbi este determinată de specificitatea națiunii, iar limba acționează la rândul ei asupra națiunii, determinând-o în mod uniform” și, mai departe, „Întrucât în om dezvoltarea naturii umane depinde de dezvoltarea limbii, rezultă că prin limbă se definește în mod nemijlocit și conceptul de națiune, înțelesă ca un grup de oameni care configurează o limbă într-un mod determinat”, *op. cit.*, p. 197. Eminescu pune în aceeași ecuație argumentativă raportul limbă – națiune: „Dar ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiinței lor în deplinul înțeles al cuvântului. Și fiindcă spirit și limbă sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin” (*Opere*, IX, p. 252).

¹⁷ În sfera de cuprindere a literaturii, Eminescu include atât creațiile artistice, cât și scrierile neartistice. Evidența acestei accepții moderne o descoperim într-un articol publicat în „Curierul de Iași”, X, nr. 86, 10 august 1877, p. 3, în care poetul anunță și comentează apariția foii ilustrate „Globul”, săptămânal bucureștean publicat în perioada 6 august 1877 – 7 iunie 1878 (cf. I. Hangiu, *Dicționar al presei literare românești (1790-1982)*, București, 1987, p. 162). În corpul articolului redactat de Eminescu, pe fondul unei expuneri asupra noțiunii de literatură populară, se face diferența între „literatura poetică în sens larg” și „novele, știința aplicată”. Poetul critică orientarea revistei „Globul” și concluzionează că aceasta „nu cuprinde literatură populară nici prin materie, nici prin formă”. Pentru detalii, se pot consulta articolul inclus în *Opere*, IX, p. 412-413 și aparatul critic de la p. 768 a aceluiași volum.

¹⁸ „Limba literară, nu cea grăită în societatea cultă, limba cronicarilor și a legendelor e pe alocurea de-o rară frumusețe. Multe texte, și bisericești și laice, au un ritmu atât de sonor în înșirarea cuvintelor încât e peste puțință ca frumusețea stilului lor să se atribuie întâmplării și nu talentului scriitorului și dezvoltării limbii.” (*Opere*, XII, p. 413).

¹⁹ „Literatura populară nici se poate numi altceva decât sau cugetarea și produsele fantaziei poporului însuși, cari devin literatură în momentul în care se reproduc prin scriere, sau produceri a clasei mai culte, cari se potrivesc însă așa de bine cu gândirea poporului încât dacă acesta nu le-au făcut, le-au putut însă face.” (*Opere*, IX, p. 412).

²⁰ Perpessicius, *Eminesciana*, Iași, 1983, p. 402.

²¹ Karl Vossler, *Limbile naționale ca stiluri* în Mihai Nasta și Sorin Alexandrescu (editori), *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, București, 1972, p. 10.

²² Reținem, pentru exemplificare, două ilustrări concludente ale acestei imagini-tip prin care Eminescu caracterizează statutul scrisului gazetăresc: „Astea se vorbesc: de prin lume adunate și iarăși la lume date – *relata referentes* – le dăm și noi oricui o pofti să le povestească mai departe, ca să treacă ca căscatul din om în om.” (*Opere*, XIII, 156); „*De prin lume adunate și iarăși la lume date*, zice Anton Pann despre poveștile lui; tot așa poate zice *Fantasio* despre cronicile sale.” (*Opere*, XIII, 344).

²³ În spirit polemic, Eminescu atribuie acest cumul de trăsături negative indeosebi discursului public liberal, considerat atât în componenta sa politică, cât și în cea gazetărească.

²⁴ Într-o misivă din 18 martie 1881, adresată tatălui său, Gheorghe Eminovici, poetul pune pe seama istovitoarei activități de gazetar neputința de a ajunge acasă: „M-a apucat proclamarea regatului pe dinainte și-n asemenea împrejurări *noi, negustorii de gogoși și de brașoave, adică noi gazetarii* (subl. n.), suntem foarte ocupați. Aș dori din toată inima să vin acasă să vă văd, dac-aș găsi vrun om de încredere care să-mi ție locul, căci negustoria asta, pe lângă că n-duce nimic, nici nu te îngăduie să închizi o zi două dugheana și să mai iei lumea-n cap, ci-n toate zilele trebuie omul să-și bată capul ca să afle minciuni nouă.” (*Opere*, XVI, 188).

²⁵ Manuscrisul s-a aflat mai întâi în atenția lui Alexandru Lambrior. Lingvistul ieșean a publicat în revista „Convorbiri literare”, an VIII, nr. 2, din 1874, p. 66-88, studiul intitulat *Literatura poporană*, în care descrie colecția de „*Pilde, povățuiri i cuvinte adevărate și povești adunate de d-nealui Vornicul Iordachi Golescu, fiul răposatului banul Radu Golescu*”.

²⁶ Perpessicius, *Iordache Golescu, lexicolog, folclorist, scriitor în Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948-1956)*, București, 1957, p. 199-269.

²⁷ Maria Stanciu-Istrate, *Aspecte ale limbii literare în publicistica eminesciană*, „Limba română”, București, 1998, XLVII, nr. 1-2, p. 33-41.

²⁸ Conform comentariilor din ediția magna inițiată de Perpessicius, articolul a fost publicat în „*Curierul de Iași*”, IX, nr. 66, 13 iunie 1876, p. 3.

²⁹ Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, ediție anastatică, vol. IX, Editura Scara, București, 2004, p. 84. Iuliu Zanne a transcris și a publicat, în volumele VIII și IX ale colecției sale, o mare parte din cuvintele de învățătură adunate de Iordache Golescu.

³⁰ D. Vatamaniuc notează că, în textul respectiv, Eminescu a pus în oglindă cugetările lui Oxenstierna și o serie de proverbe românești de neaflut în manuscrisele poetului și presupune că respectivele paremii amintesc de „Anton Pann și C. Negruzzi, scriitorii preferați ai poetului”, fără a identifica totuși sursa (cf. *Opere*, IX, p. 826).

³¹ În lucrarea *Eminescu despre problemele limbii române literare*, București, 1963, p. 39, Gh. Bulgăr evită să precizeze sursa paremiilor din articolul eminescian, avansând, în schimb, ideea că „gândirile lui Oxenstierna” i-au servit poetului ca izvor de inspirație pentru *Glossa* sa.

³² George Munteanu, *Hyperion 1, Viața lui Eminescu*, Editura Minerva, București, 1973, p. 135-136.

³³ Alexandru Andriescu, 1979, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Editura Junimea, Iași, p. 158.

³⁴ Monica Spiridon, *Eminescu. Proza jurnalistică*, Editura Curtea Veche, București, 2003.

Bibliografie

- Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX-XVII, Editura Academiei Române, București, 1980-2008.
- Alexandru Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Editura Junimea, Iași, 1979.
- Vasile Arvinte, *Normele limbii literare în opera lui Mihai Eminescu*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008.
- Gh. Bulgăr (ed.), *Scriitori români despre limbă și stil*, Editura Albatros, București, 1984.
- Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii române literare*, Editura Științifică, București, 1963.
- D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 1980.
- D. Caracostea, *Creativitatea eminesciană*, Editura Junimea, Iași, 1987.
- Ernst Cassirer, *Filozofia formelor simbolice*, vol. I., *Limbajul*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
- G. Călinescu, *Mihai Eminescu. Studii și articole*, Editura Junimea, Iași, 1978.
- George Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, 1969, Editura pentru Literatură, vol. II, 1970, Editura Minerva, București.
- Petru Creția, *Lămuriri asupra editării traducerilor eminesciene în Mihai Eminescu*, *Opere*, vol. XVI, Editura Academiei R.S.R., București, p. 53-63.
- Helmuth Frisch, *Sursele germane ale creației eminesciene*, 2 vol., Editura Saeculum I.O., București, 1999.
- Iliana Gregori, *Știm noi cine a fost Eminescu? Fapte, enigme, ipoteze*, Editura Art, București, 2009.
- I. Hangiu, *Dicționar al presei literare românești (1790-1982)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
- Iorgu Jordan, *Limba literară*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1977.
- Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iași, 1979.
- Gavril Istrate, *Studii eminesciene*, Editura Junimea, Iași, 1987.
- Alexandru Lambrior, *Literatura poporană în „Convorbiri literare”*, an VIII, nr. 2, din 1874, p. 66-88.
- Mihaela Mancaș, *Limbajul artistic românesc modern. Schiță de evoluție*, Editura Universității din București, 2005, p. 118-171.
- George Munteanu, *Hyperion I, Viața lui Eminescu*, Editura Minerva, București, 1973.
- Anton Pann, *Culegere de proverburile sau Povestea vorbei. De prin lume adunate și iarăși la lume date*, 2 vol., Editura Cartea Românească, București, 1926.
- Perpessicius, *Iordache Goleșcu, lexicolog, folclorist, scriitor în Mențiuni de istoriografie literară și foldor (1948-1956)*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957, p. 199-269.
- Perpessicius, *Eminesciana*, Editura Junimea, Iași, 1983.
- Al. Rosetti, *Limba poeziilor lui Eminescu*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956.
- Alexandru Rosetti, Ion Gheție, *Limba și stilul operei beletristice a lui Mihai Eminescu în Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, vol. II, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 307-351.
- Monica Spiridon, *Eminescu. Proza jurnalistică*, Editura Curtea Veche, București, 2003.

Maria Stanciu-Istrate, *Aspecte ale limbii literare în publicistica eminesciană*, „Limba română”, București, 1998, XLVII, nr. 1-2, p. 33-41.

Tudor Vianu (coord.), *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, Editura Academiei R.S.R., București, 1968.

Tudor Vianu, *Limba lui Eminescu, Manuscriptum*, vol. 28, 1997, nr. 2-4, p. 169-178.

Tudor Vianu, *Poesia lui Eminescu*, Editura Cartea Românească, București, 1930.

Tudor Vianu, *Studii de stilistică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968.

Dimitrie Vatamaniuc, *Eminescu*, Editura Minerva, București, 1988.

Dimitrie Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu. 1870-1877*, Editura Junimea, Iași, 1985.

Dimitrie Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu. 1877-1883, 1888-1889*, Editura Minerva, București, 1996.

Magdalena Vatamaniuc (ed.), *Mihai Eminescu, Fragmentarium*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, Editura Humanitas, București, 2008.

Karl Vossler, *Limbile naționale ca stiluri în Mihai Nasta și Sorin Alexandrescu* (ed.), *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, Editura Univers, București, 1972, p. 5-25.

Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, ediție anastatică, vol. IX, Editura Scara, București, 2004.

Iulian BOLDEA

Convergențe critice

I.B. – prof. univ. dr. la Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș. A colaborat cu mai multe articole la „Kindlers Literatur Lexikon” (Metzler, Stuttgart / Weimar, 2009). Ordinul „Meritul pentru învățământ”, în grad de Ofițer, 2004. Este conducător de doctorat, redactor-șef al revistei „Studia Universitatis «Petru Maior». Philologia”, redactor la revista „Vatra”, membru în colegiul de redacție al mai multor reviste de cultură. Dintre volumele publicate: *Scriitori români contemporani* (2002), *Poezia neomodernistă* (2004), *Vârstele criticii* (2005), *Istoria didactică a poeziei românești* (2005), *Poezii române postmoderni* (2006), *Teme și variațiuni* (2008).

Mircea Muthu este, în ciuda constantelor sale preocupări de teorie literară și de estetică, un *aplicat*, în măsura în care contactul nemijlocit, permanent, cu textul posedă neîndoielnice virtuți anteice. Criticul resimte, astfel, cu o oarecare nostalgie secretă sau cu nedisimulată ferveoare, nevoia de a-și asuma opera literară în straturile sale cele mai subtile, mai greu de sesizat, pentru că, în fond, opera e cea care verifică și justifică intuiția exegetului, recursul la concretitudinea textului fiind presupus ca o necesitate permanentă. De aceea, pentru Mircea Muthu conceptul de „balcanism literar” nu își consumă dinamismul semantic în pură generalitate, ci se găsește încorporat în opere, în structura intimă a unui anumit fenomen literar, în teme și motive recurente, cu analogii și deschideri fecunde. Balcanismul românesc e înțeles ca un concept-cheie, capabil să absoarbă în articulațiile sale teoretice specificul culturii și literaturii noastre. De asemenea, cercetătorul a observat și comentat, nu de puține ori, multiplele conexiuni, relații și apropieri între Orient și Occident care s-au manifestat în cultura noastră. În legătură cu personalitatea lui Nicolae Iorga, de pildă, Mircea Muthu remarcă „înclinarea firească a spiritului nostru spre luminile Occidentului, fără să nege însă rolul Orientului”.

Preocupările de critică și de istorie literară ale lui Mircea Muthu s-au cristalizat în jurul câtorva teme fundamentale: spiritul sud-est european și reflexele sale literare, raporturile dintre artele plastice și literatură, meditația asupra condiției literaturii și a criticii literare etc. Din această perspectivă, cărțile sale (*Orientări critice, Literatura română și spiritul sud-est european, La marginea geometriei, Permanențe literare românești din perspectivă comparată, Alchimia mileniului, Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului, Cântecul lui Leonardo, Călcâiul lui Delacroix, Balcanismul literar românesc* etc.) au izbutit să dea contur unui profil critic cu trăsături inconfundabile, de incontestabilă originalitate și distincție, marcat de austeritate a ipotezelor și de elevație a frazării. Mircea Muthu și-a orientat eforturile spre câteva probleme esențiale, pe care le-a asumat cu obstinație și rigoare, identificând cu subtilitate semnificațiile și implicațiile cele mai insesizabile ale creațiilor literare ori ale unor fenomene artistice. Impunând în cercetarea critică de la noi termenul de „balcanism literar”, Mircea Muthu l-a privit din perspectivă comparată, chiar dacă demersul său nu s-a rezumat deloc la delimitarea unor noțiuni de ordin general, la identificarea unor analogii și corespondențe între fenomene sau opere literare, ci s-a aplicat și asupra *concretului*, criticul recurgând la analiză ca la un corolar necesar al privirii sintetice, al generalizării.

Apetența lui Mircea Muthu pentru analiza eficientă (dar deloc suficientă, adică închisă în tipare prestabilite), pentru studiul aplicat, pasiunea sa pentru concretul operei literare se regăsesc și în *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului*. În *Preambul*, Mircea Muthu simte nevoia să-și justifice efortul, mai ales prin puținătatea exegezelor rebreniene cu adevărat reprezentative. Paginile lui Muthu nu au doar ambiția de a-l privi pe Rebreanu dintr-un unghi inedit, *altfel*, ele își propun și să verifice, în perimetrul unei opere clasicizate, supusă tuturor poncifelor receptării, măsura în care Rebreanu e un autor modern, un scriitor a cărui creație conține indici fermi de actualitate, în condițiile în care justificarea perenității operei presupune „depășirea stadiului cu precădere elogiativ în actul de a celebra un mare scriitor”. Cartea lui Mircea Muthu își are punctul de plecare în ideea conform căreia „afirmarea sinelui (...) traduce, la modul întrucâtva compensatoriu, aceeași năzuință de a edifica rotund într-un univers supus fragmentării”. Or, această „afirmare a sinelui” își află concretizarea în mărturisirile lui

Rebreanu, ce alcătuiesc „punctul de convergență dintre teoreticianul sui-generis, scriitorul, animatorul cultural și omul Rebreanu”. De altfel, receptarea critică comună a încetățenit, într-un anume sens, imaginea unui Rebreanu scriitor de o mare forță narativă, adevărată natură epică, și în mai mică măsură reflexiv. Mircea Muthu recuperează opera lui Rebreanu într-o ipostază duală: cea ficțională și cea reflexivă și confesivă – ipostaze aflate într-o certă relație de complementaritate. Postura de teoretician a scriitorului nu poate fi, desigur, neglijată, pentru că opera propriu-zis de ficțiune e dublată, însoțită mereu de mărturia explicativă, de documentul teoretic complementar. Mircea Muthu subliniază, de altfel, cu îndreptățire, că mărturisirea însăși conține, diseminate în structurile ei, *confesiunea propriu-zisă, elementul de poietică și noțiunea de teorie literară*. Criticul subsumează opera lui Liviu Rebreanu unei categorii estetice fundamentale: aceea a *organicului*, element către care converg, cu semnificativă recurență, liniile de forță semantică ale mai tuturor creațiilor sale. „Categorie suverană”, cum observă criticul, organicul nu e identificat doar la un palier al operei lui Rebreanu, spre exemplu, la nivelul creațiilor de ficțiune; dimpotrivă, „ca și concept însă organicul este multiplu etajat, el are statut de imanență atât în epica exemplară traversată de suflu epopeic, precum și în concepția despre artă a scriitorului ce conturează clasică, balzaciana imagine a creatorului demiurg”. Conceptul organicului este, apoi, urmărit, într-o demonstrație riguroasă, în celelalte capitole ale lucrării lui Mircea Muthu, ce se ocupă de *Jurnalul și de poietica creației*, „Centrul” și „corpul sferoid”, de *Incipitul și mutațiile prozei: epopeic / romanul realist / proza modernă* sau de *Fețele tragicului (eu istoric / eu mitic)* etc. Pământul este, cu totul îndreptățit, considerat „expresie ontologică a organicului”, un centru pulsatoriu care determină în chip hotărât atât narațiunea, cât și destinele personajelor. Foarte seducătoare, deși oarecum discutabilă, se vedește aserțiunea lui Mircea Muthu conform căreia opera lui Liviu Rebreanu e o expresie abreviată a înseși evoluției realismului critic, după cum ruptura dintre perioada de creație finalizată cu *Răscoala* (1932) și faza ce gravitează în jurul *Gorilei* (1938) semnifică mai puțin istovirea capacității creatoare a scriitorului, cât „starea de criză intrinsecă romanului de factură realistă din primele decenii ale veacului XX”. În această conjunctură de criză, într-o epocă dominată de un impuls centrifugal și entropic, guvernată de principiul omnipre-

zent al fragmentarului, Rebreanu caută să mențină o anume coeziune a elementelor, să confere o garanție (ce seamănă foarte mult însă cu o iluzie) de stabilitate efemerului și destrămării – embleme ale acelor decenii. Organicul se transformă astfel „din axiomă în deziderat”. Relația dintre *om* și *pământ* („contracarată progresiv de nebuloasa și dinamica «lume de mâine», cu ilustrarea sa în *Gorila*”), translația de la afirmarea cu obstinație a unității lumii la hybrisul social și individual mărturisesc această stare de criză la care scriitorul e martor și participant, această trecere „de la monolitic spre fragmentar” pe care o sesizează, cu perfect aplomb, Mircea Muthu în evoluția operei rebreniene. Studiul „tipologic” al lui Mircea Muthu e unul substanțial. Demonstrația se sprijină mereu pe o solidă argumentare, iar conceptele sunt delimitate și definite cu rigoare analitică și aplicație interpretativă.

În ciuda caracterului său structurant oarecum eterogen, *Balcanologie II* (2004) e o carte ce se detașează prin prezența unui set de obsesii, extrem de relevante pentru preocupările autorului ei. Ideea coagulantă a cărții este, așa cum o arată și titlul, *balcanitatea*, cu diversele sale fațete și manifestări, în istorie, literatură, artă, cu concretizările sale multiple, în opere literare reprezentative, dar și în mentalități ori în modelele arhetipale ale abisalului colectiv. Prima parte a cărții, *Insertii*, are un caracter preponderent analitic, autorul așezând în cumpănă deopotrivă vocația sa pentru circumscrierea atentă a unor concepte definitorii pentru balcanologie și interesul constant pentru concretitudinea textului literar. Referindu-se la mentalitatea balcanică, Mircea Muthu surprinde, ca o constantă esențială a sa, *identitatea multiplă*, concept de o reală disponibilitate metodologică, prin care se mediază în chip benefic raportul dintre identitate și alteritate. În același timp, autorul prezintă trei module interogative ce concretizează această teză a mentalității balcanice: existența unui „homo balcanicus”, efectele modernității asupra identităților balcanice și condițiile în care identitățile balcanice pot deveni pacifice.

Mircea Muthu constată că cele trei module, dar și altele, structurează o problematică fundamentală a balcanității. De un interes indiscutabil sunt și aserțiunile privitoare la bizantinologie, provocate de lectura – creatoare – a cărții *Ideologia politică a Imperiului Bizantin*, de Helene Ahrweiler, aserțiuni prin care Mircea Muthu realizează o relație subti-

lă, foarte eficientă din unghi epistemologic, între bizantinologie și balcanologie, două perspective îndreptățite a arunca o dreaptă lumină și asupra Imperiului Bizantin, dar și asupra spațiului balcanic, în măsura în care filiațiile, apropierile, congruențele între cele două entități sunt cât se poate de evidente. *Comparatismul în trei ipostaze* e o succintă, dar densă prezentare a achizițiilor metodologice de dată recentă în domeniul literaturii comparate, cu evocarea numelor și a contribuțiilor unor comparatiști cu un aport decisiv la evoluția disciplinei (George Steiner, E. R. Curtius, Raymond Trousson, Hugo Dyerink și, la noi, Alexandru Duțu). Sunt decelate aici trei mari dimensiuni ale comparatismului: tipologică, tematologică și imagologică. Dacă tipologia comparată distribuie accentul asupra unei anumite „geografii umane” ce se regăsește într-un anumit grup de literaturi, folosind în special instrumente metodologice ale sociologiei literaturii, tematologia „înlesnește valorificarea în cheie culturologică mai mult decât în aceea propriu-zis literară”. În sfârșit, grila imagologică de studiu a literaturilor își are temeiul gnoseologic și epistemologic în relevarea a două constante esențiale: imaginea celuilalt și imaginea propriului sine.

În comentariile despre două memoriale de călătorie prin spațiul sud-estului Europei (grupate sub titlul *Periple balcanice*), Mircea Muthu subliniază atitudinile și reflexele culturale ale lui Dimitrie Ralet, expunând o sumă de „referințe psihologice” ale memorialistului-personaj, dar și modul în care este „prezentificată” concretetea peisajului uman și geografic, în conjuncție cu excursurile istorice sau recursul la „memoria culturală”. În memorialul de călătorie al lui Dimitrie Bolintineanu se pune accentul pe individualizarea stilistică a textului, cu prezentarea unor dominante expresive ale narațiunii autobiografice. Un studiu aflat la interferența literaturii comparate cu estetica e *O componentă a tipului tragic*, în care cercetătorul studiază câteva reflexe literare fundamentale ale femeii-pește, mit semiantropomorf ce ilustrează congruența elementului feminin cu dimensiunea acvaticului. Nu putem trece peste comentariile pe care Mircea Muthu le consacră (în *Prelungiri tipologice în proza românească*) unor romane în care resorturile narațiunii realiste sunt relativizate prin reverberații ale alegoricului și simbolicului cu intarsii ale lirismului (despre *Iarna Fimbul* de Alice Botez), în care e prezent un timbru tragic ce modulează existențe și destine umane, într-o reprezentare în care „detașarea alternează cu implicarea senti-

mentală, crucificarea lumii crepusculare cu revanșa scrisului frumos” (despre *Lunatecii*, de Ion Vinea), sau, în fine, în care se regăsesc „tonul vituperant și candoarea mimată, portretele trase în cărbune și tristețea clamată într-o retorică specifică” (despre *Adio, Europa!*, de I. D. Sârbu). În mod parcă surprinzător, în a doua parte a cărții, *Documente*, ni se relevă alte disponibilități ale cercetătorului literar, acribia filologului, știința de a descoperi filiații între texte, arta de a pune în valoare manuscrise mai puțin cunoscute, cu descrieri minuțioase și documentate. Carte în care preocupările de literatură comparată, de estetică și de exegeză propriu-zisă stau în armonie, *Balcanologie II* întregeste în chip benefic interesul constant și fructuos al lui Mircea Muthu în acest domeniu, după remarcabilele sinteze consacrate sud-estului european (*Literatura română și spiritul sud-est european, Balcanismul literar românesc, Dinspre Sud-Est, Balcanologie I*).

În ansamblul creației lui Mircea Muthu, efortul sintetic, implicat în preocupările sale de estetică și literatură comparată, se îmbină cu exercițiul analitic, opera sa critică asumându-și astfel o conformație unitară în ciuda diversității ei. Studiile lui Mircea Muthu despre raporturile de interferență dintre plastică și literatură se deschid, la rândul lor, unor ipoteze și soluții metodologice de certă noutate și viabilitate, într-un limbaj adecvat și suplu, mărturie a unui amestec de reflexivitate și voluptate imagistică. Critic și teoretician literar riguros, sobru în expresie și măsurat în aprecieri, Mircea Muthu poate fi cu greu surprins în afirmații hazardate, care să nu aibă girul de necontestat al textului, ori acoperire în concretitudinea operei. O serie întreagă de studii și eseuri impun o privire atentă a raporturilor și convergențelor multiple dintre plastică și literatură, autorul urmărind momentele de interferență, de intersecție ale acestor moduri de comunicare artistică într-un fel conștanțiale, întrucât „arta literară și cea plastică s-au născut din trunchiul comun al creativității umane”.

Bibliografie critică selectivă

1. Al. Dobrescu, în „Convorbiri literare”, nr. 20, 1972.
2. Adrian Marino, în „Tribuna”, nr. 3, 1973.
3. D. Micu, în „Contemporanul”, nr. 21, 1977.
4. Marin Mincu, în „Amfiteatru”, nr. 9, 1977.
5. Mircea Angheliescu, în „Luceafărul”, nr. 12, 1977.
6. Mircea Scarlat, în „Contemporanul”, nr. 43, 1979.
7. Nae Antonescu, în „Transilvania”, nr. 3, 1983.

8. I. Cheie-Pantea, în „Orizont”, nr. 13, 1983.
9. Gh. Grigurcu, *Între critici*, 1983.
10. Marian Papahagi, în „Tribuna”, nr. 49, 1986.
11. Cornel Ungureanu, în „Orizont”, nr. 51, 1986.
12. Liviu Petrescu, în „Steaua”, nr. 1, 1987.
13. Mircea Popa, în „Lucefărul”, nr. 4, 1987.
14. Laurențiu Ulici, în „Contemporanul”, nr. 44, 1987.
15. Constantin Cubleşan, în „Lucefărul”, nr. 28, 1989.
16. Iulian Boldea, în „Vatra”, nr. 6, 1994.
17. Ștefan Borbely, în „Apostrof”, nr. 3-4, 1994.
18. Liviu Petrescu, în „Steaua”, nr. 4-5, 1994.
19. Barbu Cioculescu, în „Jurnalul literar”, nr. 25-32, 1996.
20. Romul Munteanu, în „Lucefărul”, nr. 32, 1996.
21. Cornel Moraru, în „Vatra”, nr. 2, 1997.
22. Doina Curticăpeanu, în „Familia”, nr. 12, 1998.
23. Irina Petraș, în „Apostrof”, nr. 5, 1999.
24. Dan Mănuță, în „Convorbiri literare”, nr. 5, 2000.
25. Corin Braga, în „Steaua”, nr. 4-5, 2003.
26. Constantin M. Popa, în „Mozaic”, nr. 5-6, 2003.
27. Iulian Boldea, *Vârstele criticii*, 2005.
28. Andrei Terian, în „Euphorion”, nr. 9-10, 2005.
29. Raul Botha, în „Steaua”, nr. 4-5, 2006.
30. Corin Braga, în „Observator cultural”, nr. 53, 2006.
31. Florin Mihăilescu, în „Viața românească”, nr. 6-7, 2006.
32. Dorin Ștefănescu, în „Vatra”, nr. 7, 2007.
33. Călin Crăciun, în „Vatra”, nr. 9-40, 2009.
34. Iulian Boldea, în „Contemporanul – ideea europeană”, nr. 10, 2010.

Alexandru Ovidiu VINTILĂ

Părintele Dumitru Stăniloae sau istoria unui drum personal al Crucii (La 110 ani de la naștere și două decenii de la trecerea sa la cele veșnice)

A.O.V. – drd., Universitatea
„Ștefan cel Mare” din
Suceava, poet și publicist.

Membru al Uniunii
Scriitorilor din România,
filiala Iași; membru în
Comitetul de conducere
al Societății Scriitorilor
Bucoveneni, redactor al
revistei „Bucovina literară”.

Cărți recente: *Demersul
dialogic. Semne ale unei
experiențe a înțelegerii* (2011),
Viața preschimbată, poeme
(2011). În pregătire – o carte
intitulată: *Traian Brăileanu.
Întruchipările rațiunii (Fapte,
idei, teritorii ale realității din
interbelicul bucovinean)*.

Prețuit de Heidegger și de mulți alții, personalitate monumentală a teologiei creștin-ortodoxe contemporane, cu o operă impresionantă, dogmatist recunoscut fără echivoc pentru limpezimea gândirii sale, traducătorul în limba română al Filocaliei, părintele profesor Dumitru Stăniloae (n. 16 decembrie 1903 – d. 5 octombrie 1993) nu s-a abătut niciodată în viață, de cum și-a conștientizat calea, de la drumul Crucii pe care l-a străbătut, chiar și în vremuri de grea încercare sau mai ales atunci. Și nu oricum, ci împreună cu Hristos, cum o mărturisea fără ezitare ori de câte ori avea ocazia: „pentru că numai în Hristos putem să ne iubim, ca toți să fim una să ne unim față de cei din stânga, și față de cei din dreapta. Să stăm locului [...]”. Și nu s-a clintit din credința sa și a luptat, cu adevărat, spiritual, în fidelitate față de Revelația lui Hristos dată în Sfânta Scriptură și Tradiție, cu responsabilitate față de credincioși și deschidere către viitorul eshatologic.

Kallistos (Ware), episcop de Diokleia, evidențiază faptul că Dumitru Stăniloae ne oferă „o convingătoare teologie a lumii”, „o teologie a iubirii și a comuniunii personale”, „în mod

pregnant trinitară”, fiind de părere că doctrina Treimii are „o semnificație crucială pentru fiecare dintre noi, afectând felul în care ne privim pe noi înșine și unii pe alții”. Înaltul sacerdot nu scapă din vedere nici aspectul potrivit căruia teologia părintelui profesor Stăniloae „este structurată de adevărul dublu al depărtării și totuși al apropierii lui Dumnezeu. Dumnezeirea este total transcendentă și total imanentă, incomprehensibilă și totuși înțelesul adânc al oricărui lucru, infinit dincolo de orice participare și totuși mai aproape de noi, decât însăși inima noastră”. Mai mult, viziunea savantului român asupra transfigurării cosmice, strâns legată de învățăturile sale despre prezența energiilor necreate ale lui Dumnezeu, este considerată de către exarhul de Diokleia o altă caracteristică majoră a teologiei lui Dumitru Stăniloae.

Bazându-se în chip esențial pe scrierile Sfântului Maxim Mărturisitorul, ale Sfântului Atanasie cel Mare, Sfântului Vasile cel Mare sau Dionisie Areopagitul, gânditorul român s-a străduit să ne arate că lumea este opera rațională a lui Dumnezeu, insistând asupra faptului că existența creată este fundamentată în voința, eminentemente liberă, a Tatălui din ceruri care le aduce pe toate la existență, la viață, din nimic, în timp și din iubire.

În „timpul dinainte de timp” sau a „începutului înainte de început”, potrivit părintelui profesor Dumitru Stăniloae, Dumnezeu a gândit dinainte toate lucrurile, evoluția sau devenirea lor, lumea fiind creată nu din necesitate, ci din libertatea, bunătatea și iubirea Creatorului ei. Astfel, în concordanță cu învățătura patristică, marele teolog definește lumea drept „o realitate unitară rațională, existând pentru dialogul interuman, ca o condiție pentru creșterea spirituală a omului, pentru dezvoltarea umanității” (pr. prof. dr. Dumitru Popescu).

În acest context, aplecându-ne chiar și doar în treacăt asupra operei lui Dumitru Stăniloae, trebuie să amintim concepția cărturarului referitoare la dimensiunea dialogică a omului. Stăniloae sesizează că: „Precum numai în persoane există concret ființa umană, așa numai prin comunicare iubitoare între doi, sau mai mulți, ea se face mai unită și mai întărită. Ființa umană, existând numai în persoane, implică în ea mișcarea comunicării interpersonale și se întărește prin actualizarea acesteia, sau prin dialogul sincer și pozitiv între persoane”. În consonanță cu teologul român, Vladimir Lossky semnalează că natura umană nu poate exista

doar în posesiunea unei monade, ci solicită, în defavoarea singurătății, comuniunea sau „diversitatea cea bună a iubirii”. Astfel, în relația cu celălalt, fiind pentru celălalt sau ceilalți, omul are posibilitatea să descopere un sens mai profund al existenței, esența ființei. Ceea ce înseamnă că ne vom regăsi nu în ființă, ci dincolo de ea, tocmai în relație, prin intermediul comunicării. Tot din această aplecare către comprehensiunea celuilalt se dobândește responsabilitate sau conștiință de ceva, ceea ce conduce către luminarea sau limpezirea ființei, adică spre o potențare a umanismului autentic sau, pur și simplu, a omeniei. Referindu-se strict la termenul românesc *omenie*, Dumitru Stăniloae specifică faptul că este la fel de dificil de explicat precum noțiunea autohtonă de *dor*. *Omenia* depășește în semnificație termenul german, *Menschlichkeit* sau *menschlich*, care se apleacă, după Stăniloae, doar spre ideea de milă. Același lucru îl constată părintele profesor și când analizează cuvântul francez *humain*, acesta având, de asemenea, aproape numai un înțeles sentimental.

Pe scurt, de teme precum Sfânta Treime, Sfânta Biserică și îndumnezeirea omului prin iubirea lui Hristos s-a preocupat în profunzime Dumitru Stăniloae, cel care, potrivit exprimării teologului Andrei Scrima, a oferit, fără doar și poate, „ospitalitate lui Dumnezeu liber de orice închidere”.

Referindu-se la libertatea omului, părintele profesor Dumitru Stăniloae, cu studii și doctorat obținut în cadrul teologiei cernăuțene, ajunge la concluzia că minunea creației omului de către Dumnezeu constă în faptul că persoana umană este un subiect liber, care are posibilitatea să facă bine din proprie voință și nu dintr-o supunere necondiționată față de Creator, progresând în asemănarea cu Dumnezeu, apropiindu-se de El. Este vorba, așadar, conform formulării *ad litteram* a preotului Mihai Iordache, de ceea ce numim „lucrarea continuă a asemănării cu Dumnezeu, susținând lupta personală pentru menținerea și întărirea libertății sale. Dacă omul încetează această luptă, atunci există pericolul căderii sub sclavia patimilor sale”¹. O consecvență de acest tip, o așa conștiință, de nezdruccinat, l-a făcut pe Dumitru Stăniloae chiar și în momentele cele mai vitrege din viața sa, și aici mă refer la perioada detenției din închisorile comuniste, 1959-1963, de care nu a scăpat nici el, să nu abdice sub nicio formă de la crezul său, continuându-și drumul personal al Crucii. Ca om, după cum mărturisește fiica sa Lidia Stăniloae, savantul român era lipsit de egoism,

devotat celorlalți până la a se uita pe sine. A fost așa cum spune Scriptura: „tuturor toate”. Solidar și responsabil. De aici și forța de a-și modela viața în chip eminent liber, trăindu-și credința în perfect acord cu marea sa libertate interioară.

Maica Siluana povestește cum, fără să-l fi întâlnit vreodată față în față, l-a cunoscut pe părintele Dumitru Stăniloae. Și încă mai bine și mai profund decât pe mulți care i-au stat prin preajmă. Primise „canon” să-i citească întreaga operă. Încă de la primul cuvânt citit, l-a simțit ca și cum i-a fost adresat personal, fiind scris special pentru ea. „Așa am citit *Dogmatica* descoperind în trupul meu că Biserica este *laboratorul Învierii* în care este recuperată ființa umană cu toate ale ei. Am citit *Iisus Hristos sau restaurarea omului* aflând cine sunt de fapt și de ce nu-mi puteam găsi pacea în altă parte decât în Biserică. Am citit minunata carte (carte?) despre Sfânta Liturghie care m-a adus, în sfârșit, acasă. ACASĂ! Citind, mâncând cuvintele Părintelui Dumitru (vă rog să faceți ca mine și veți vedea!), îl urmam cutremurată. Și Părintele înainta aprinzând în mine o Lumină în care re-cunoșteam totul”, povestește Maica Siluana, arătând astfel importanța lecturii din opera lui Dumitru Stăniloae. Parcurgând litera unor mărturii ca aceasta, putem afirma fără urmă de îndoială că părintele profesor, fie prin cuvântul scris, fie prin cel vorbit, direct, firesc, de la om la om, avea capacitatea extraordinară de a crea duh de comuniune. Costion Nicolescu, doctor în teologie, afirma că: „Ajungând din când în când în preajma unui astfel de om, în care asemănarea lui Dumnezeu este lucrată, adică nu este lăsată în paragină, puteam și eu să am acces la o anumită pace și liniște, un fel de isihie care te vindecă de orice tulburare. [...] Era o comunicare cu totul personală. El știa să te asculte atent și să-ți răspundă exact la ceea ce aveai nevoie. Cuvântul lui te ajungea și te însoțea. Îl simțea totdeauna aproape, aproape... Cu tine! Îl simt și acum... Iar în întâlnirea cu el nu lipsea niciodată Dumnezeu, prezență mângâietoare și încurajatoare. Chipul său, atât în partea vădită, cât și în cea lăuntrică, înaintase până departe pe drumul asemănării cu Dumnezeu”. Un drum al Crucii pe care dacă nu îl străbătea, cu siguranță, am fi fost mai săraci, nu doar noi, ci și întreaga ortodoxie.

Note ■

¹ Pr. Mihai Iordache, *Concepția despre libertate la Emil Brunner, Karl Barth și Rudolf Bultmann. O evaluare ortodoxă* (Rezumatul tezei de doctorat omonime), București, 2011, p. 10.

Mihaela DOBOȘ

Ștefan Aug. Doinaș despre lirica lui Nichita Stănescu: o lectură „trialectică”

M.D. – drd., Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, profesor de literatura română la Colegiul „Costache Negruzzi”, Iași. Autoare a 12 lucrări de specialitate apărute la editurile Polirom, Paralela 45, Art. Printre studiile publicate: *Textul și spectacolul – ecuația dramaticului în metafora literaturii* (2009), *Jurnalul ultim al ființei în „Sonetele fără sunet” de Ștefan Aug. Doinaș* (2011), *Modele românești de traducere a poeziei. Ștefan Aug. Doinaș* (2011), *Proza lui Ștefan Aug. Doinaș între Ludus și Logos* (2012) etc. Beneficiar al unei burse doctorale în cadrul proiectului DOC PAIDEIA (107/15/S/783420).

Opera lui Nichita Stănescu face obiectul câtorva eseuri critice ale lui Ștefan Aug. Doinaș, dintre care cel mai cuprinzător – prin inventarierea tuturor volumelor de până în 1980 – este *Poezia și poetica lui Nichita Stănescu*, din volumul *Lectura poeziei*. Cel mai complex și mai original însă – prin ideile critice avansate –, mai adânc și mai aplicat – prin comentarea abundentă a versurilor și identificarea procedelor de creație definitorii – este *Despre poezia lui Nichita Stănescu*, scris imediat după moartea poetului și publicat în volumul *Măștile adevărului poetic*. Între acestea se situează *Lauda neadevărului necesar*, o recenzie a volumului *Laus Ptolemaei*, reluată în *Lampa lui Diogene*.

Acceptând implicit ideea lui Jean Starobinski referitoare la „structurile preferențiale” ale multiplelor lecturi practicate de critica modernă, în drumul către crearea unui „cerc hermeneutic”²¹ asumabil de către opera evaluată, Doinaș observă că lirica lui Nichita Stănescu poate „prilejui” diverse interpretări și regimuri de înțelegere. Încercând un demers metacritic, pentru a decela „lectura” lui Doinaș însuși, constatăm existența câtorva focare de interes ale

Cercetările au fost finanțate din Fondul Social European de către Autoritatea de Management pentru Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 [proiect POSDRU/CPP 107/DMI 1.5/S/78342].

criticului. El își propune, înainte de toate, să explice mecanismul noutății poeziei stănesciene, care produce, la momentul respectiv, o „cutremurare” sau un „șoc”² în metabolismul liricii autohtone. Uzând, astăzi, de avantajul acumulării, în timp, a gândirii românești asupra creației, împrumutăm de la Horia-Roman Patapievici termenul de „cezură”, folosit în lămurirea impactului inovator pe care îl poate avea un creator asupra epocii, considerând că se potrivește percepției lui Doinaș asupra momentului Nichita Stănescu în literatura română: „Creatorul acesta devine un soi de fereastră spre ceva mult mai cuprinzător decât experiența comună a celorlalți creatori din câmpul său de activitate. El vede mai bine, mai profund, mai radical: el răstoarnă, cu noul său instrument de cunoaștere, granițele stabilite. Mai mult, creația sa capătă toate aparențele unei chei universale a lumii. Este simplă, privește orice, poate da seama de orice. Devine tot mai ultimativă, mai febrilă, mai stranie. În ordinea cunoașterii, seamănă cu strigătul terebrant al unui poem genial”³.

Două niveluri ale lirismului stănescian sunt responsabile, în opinia lui Doinaș, de această genială ieșire din regularitate: înrudirea dintre discursul poetic și cel filozofic – „în realizările sale majore, poezia lui Nichita Stănescu este sora anamorfică a unui discurs filozofic”⁴ – și raportul special dintre discursul liric și structurile realului. În ceea ce privește apropierea dintre gândirea poetică și cea filozofică, plasată de Doinaș și de această dată sub incidența „discursului mixt” – veche și constantă preocupare a criticului, exersată și în analiza operei blagiene –, autorul mărturisește trăirea unei „revelații de lectură”⁵ care îl determină a-și amenda aprecierile mai vechi – din *Poezia și poetica lui Nichita Stănescu* – referitoare la „divorțul” sau separarea „dintre real și imaginar, dintre lume și eul poetic”, dintre „simțuri și materie” etc., detectabilă în adâncurile viziunii stănesciene, acel *Cogito* sau „subiectul conștient ascuns în inima operei”⁶ despre care vorbește Georges Poulet în *Fenomenologia conștiinței critice*. Inspirat de ideile filozofului francez de origine română Stéphane Lupasco⁷ – din a cărui bogată operă, parțial tradusă în limba română, Doinaș citează trei lucrări: *Logica dinamică a contradictoriului*, *Trei materii* și *Principiul antagonismului și logica energiei* –, criticul avansează o nouă și originală direcție de interpretare a operei autorului *Necuvintelor*, bazată pe principiul *terțului inclus*⁸. Opoziția ireconciliabilă dintre diversele niveluri ale realității și ale trăirii devine, astfel, simplificând lucrurile, vocație a contradicției – om / zeu, material / spiritual, substanță / structură, subiect / obiect, Ființă / devenire

etc. – bazată pe „refuzul geometrismului ca atare, al formelor închise, eleate”⁹, pe „refuzul logicii identității, aceea care blochează orice dinamism al gândirii în tautologia $A=A$ ”¹⁰ și pe sugestia unui „dualism antagonic”, nu de tipul sintezei hegeliene împăciuitoare – de altfel, Basarab Nicolescu va propune, ca pandant al termenului hegelian „dialectică”, unul adecvat noii realități ontologice teoretizate, „trialectică” –, ci unul care tinde să diversifice totul, să introducă de fiecare dată termenii unei polarități ce naște alte și alte energii care caută a se ordona într-un sistem. Translând în sfera poeziei această inovatoare teorie a modernității și postmodernității filozofice, Doinaș constată că la Nichita Stănescu „contradictoriul este tot timpul cultivat, de la oximoronul simplu (*Foaie verde de albastru*) până la antinomiile decelate în *Elegia întâi*”¹¹.

Credem că abordarea liricii lui Nichita Stănescu dintr-o perspectivă filozofică atât de inovatoare atestă, în cazul lui Doinaș, pe de o parte, o cultură filozofică vastă și flexibilă, în acord cu achizițiile europene de ultimă oră ale domeniului, iar pe de altă parte, o „conștiință critică” deschisă și curajoasă ce-și asumă relativitatea „adevărului devenit”¹² în judecarea operei literare.

Remarcăm faptul că, deși Doinaș îl plasează pe Nichita Stănescu în direcția numită „lirismul maximei reflexivități”, criticul atrage atenția, într-un alt eseu, asupra caracterului a-conceptual și non-intelectual în sensul consacrat al liricii stănesciene – „Poemele lui Nichita Stănescu sunt, de fapt, «cântece de scos ideea din cap», adevărate exorcisme menite să ne elibereze de blestemul intelectualității”¹³ –, aspect care nu constituie o inconsecvență critică, ci o atentă nuanțare a specificului acestui tip de lirism, în interiorul categoriei mai largi în care se încadrează.

Al doilea versant al originalității stănesciene vine, în opinia lui Doinaș, din gradul de deconstruire a realului vizibil în poezia acestuia. Dacă în segmentul critic consacrat relației dintre discursul liric și discursul filozofic în creația stănesciană Doinaș se plasează clar în marginile „criticii imanente” (Georges Poulet), științifice, orientate exclusiv asupra textului, în cel referitor la poziționarea liricii față de realitate optează pentru o sinteză între perspectiva criticii autonome și cea a criticii contextuale, luând „distanță reflexivă” față de epoca literară analizată. Suportul teoretic la care apelează pentru interpretarea inventivității eruptive dintre poezia lui Nichita Stănescu este asigurat de lucrările lui Jean-François Lyotard, unul dintre părinții postmodernismului literar.

Preluând de la acesta idee despre „rangurile figurii”¹⁴, proces de deconstruire a lumii existente în vederea construirii „himerei” artistice, prin instaurarea unei implicite abateri (*écart*) între realitate și textul literar, Doinaș ajunge, pe această filieră, la imensa „forță critică” pe care opera lui Nichita Stănescu a emanat-o în spațiul liricii românești, cu un impact ce a crescut de la volumele de tinerețe la cele de maturitate: „Dacă acum douăzeci de ani, în *O viziune a sentimentelor*, această distanțare de înaintași și contemporani era doar latentă, ea s-a actualizat pe parcurs, cu o elegantă virulență, așa zice, pe măsură ce se desfășura de la *11 Elegii spre Epica magna, Operele imperfecte și Noduri și semne*”¹⁵.

Printr-o operație analitică extrem de laborioasă și de specializată, Doinaș trece în revistă numeroasele procedee ce stau la baza „descătușării figurale” fără precedent din lirica stănesciană, depășind, astfel, vagul aprecierilor generale – pericol ce pândește orice act critic – prin coborârea la nivelul „intimei geometrii în mișcare a operei”¹⁶. Urmărind logica internă a acesteia, criticul face un sugestiv inventar, pe de o parte, al structurilor stilistice, în sens larg, iar pe de altă parte, al temelor preferate de poet, într-un efort de dezambiguizare a discursului liric cu benefice consecințe în ordinea receptării generale a operei: „ștergerea opoziției materie / spirit (identificarea sensibilului cu inteligibilul)”, „anularea prăpastiei dintre regnuri”, „dintre divin și obiectual”, „egalitatea logos / haos primordial”, „abolirea greutății fizice”, „preferința pentru formele vii, încorporate organic, în defavorul formelor abstracte”, „înclinarea pasionată către formele empiriei, în disprețul intuitiv al cunoașterii teoretice raționale”, „refutarea perfecțiunii, ca o formă a morții”, „păstrarea în virtual, în sfiala de a actualiza potențele, prin exploatarea discretă a mitului Increatului”, „înlocuirea progresivă a substanței cu structura, a subiectului cu obiectul”, introducerea, în limbaj, „a unor turnuri cu totul șocante”, „autarhia cuvântului (condensarea termenilor anatomici, de pildă)”, „absolutizarea semnului pur diferențial, a literei înseși (obsesia poetului o constituie semnul grafic A), atom figural al limbajului scris”, „tranzitivizarea unor verbe intransitive”, specularea „virtuților muzical-ontologice” ale verbului *a fi* la gerunziu, a celor „abisal-psihologice” ale pronumelui de întărire, practicarea „mitologiei crude”, constând în „uzul și abuzul de tropi deosebit de proaspeți”, a „polisemiei acute”¹⁷ etc.

Ilustrarea cu versuri din diverse volume a tuturor observațiilor critice, explicațiile convingătoare și originale, recursul frecvent la lucrări teoretice revelatoare pentru modernitatea lirică, capacitatea de asociere

culturală și de mediere interpretativă asigură eseurilor critice consacrate operei lui Nichita Stănescu – care, prin natura ei, „nu-i impune criticului niciun soi de limită”¹⁸ – un loc notabil în spațiul exegezei românești contemporane.

Note

¹ Sintagma cunoaște definiiri succesive la Wilhelm Dilthey, Leo Spitzer, Martin Heidegger, Friedrich Schleiermacher, Georg Gadamer, Robert Jauss și Wolfgang Iser.

² Ștefan Aug. Doinaș, *Poezia și poetica lui Nichita Stănescu*, în *Lectura poeziei*, Editura Cartea Românească, București, 1980, p. 193.

³ Horia-Roman Patapievic, *Perfecțiunea și moartea*, în „România literară”, nr. 6/2010 (http://www.romlit.ro/perfecțiunea_si_moartea, accesat în 7 iulie 2012).

⁴ Ștefan Aug. Doinaș, *Despre poezia lui Nichita Stănescu*, în *Măștile adevărului poetic*, Editura Cartea Românească, București, 1992, p. 158.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Georges Poulet, *Fenomenologia conștiinței critice*, în *Conștiința critică*, traducere și prefață de Ion Pop, Editura Univers, București, 1979, p. 300.

⁷ Ceea ce îl frapează în primă instanță pe Doinaș este similitudinea de expresie dintre *Elegia întâi* și un fragment despre „datul afectiv” dintr-o lucrare a filozofului menționat, în condițiile în care criticul are certitudinea că cei doi gânditori nu și-au cunoscut operele: „El nu este nici afirmație, nici negație – afirmă sau neagă ceva prin el însuși? –, nici omogen și nici eterogen, nici cauză, nici efect în el însuși, deși li se asociază; el nu informează despre nimic, nici măcar despre el însuși, decât prin însăși această asociație bizară și inexplicabilă. El este un punct și atâta tot.” (Stéphane Lupasco, *Logica dinamică a contradictoriului*, Editura Politică, București, 1982, p. 399, *apud* Ștefan Aug. Doinaș, *Despre...*, *op. cit.*, p. 158).

⁸ Basarab Nicolescu, colaborator și discipol al lui Stéphane Lupasco, este gânditorul contemporan care continuă ideile filozofului, dezvoltând, ca aplicație poetică a gândirii non-binare, *principiul terțului tainic inclus*, ale cărui „fațete” sunt „timpul și non-timpul, autonomia și constrângerea, separabilul și non-separabilul, vizibilul și invizibilul, manifestatul și ne-manifestatul, continuitatea și discontinuitatea, cauzalitatea locală și cauzalitatea globală, unda și crepusculul, simetria și spargerea simetriei, reversibilitatea și ireversibilitatea timpului.” (Basarab Ni-

colescu, *Teoreme poetice*, traducere din limba franceză de L. M. Arcade, Editura Junimea, Iași, 2007, p. 129).

⁹ Ștefan Aug. Doinaș, *Despre...*, *op. cit.*, p. 161.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 162.

¹² Serge Dubrovsky, *Pourquoi la nouvelle critique*, Éditions Denoël Gonthier, Paris, 1972, p. 248.

¹³ Ștefan Aug. Doinaș, *Lauda neadevărului necesar*, în *Lampa lui Diogene*, Editura Eminescu, București, 1970, p. 96.

¹⁴ Jean Francois Lyotard, *Discours, figure*, Éditions Klincksieck, Paris, 1974.

¹⁵ Ștefan Aug. Doinaș, *Despre...*, *op. cit.*, p. 165.

¹⁶ Ion Pop, *Georges Poulet – o critică de identificare*, prefață la vol. Georges Poulet, *Conștiința critică*, Editura Univers, București, 1979, p. 22.

¹⁷ Ștefan Aug. Doinaș, *Despre...*, *op. cit.*, p. 166-168.

¹⁸ Constantin Pricop, *Poetul reprezentativ...*, în *Marginea și centrul*, Editura Cartea Românească, București, 1990, p. 57.

Bibliografie

Ștefan Aug. Doinaș, *Despre poezia lui Nichita Stănescu*, în *Măștile adevărului poetic*, Editura Cartea Românească, București, 1992.

Ștefan Aug. Doinaș, *Lauda neadevărului necesar*, în *Lampa lui Diogene*, Editura Eminescu, București, 1970.

Ștefan Aug. Doinaș, *Poezia și poetica lui Nichita Stănescu*, în *Lectura poeziei*, Editura Cartea Românească, București, 1980, p. 193.

Serge Dubrovsky, *Pourquoi la nouvelle critique*, Éditions Denoël Gonthier, Paris, 1972.

Jean Francois Lyotard, *Discours, figure*, Éditions Klincksieck, Paris, 1974.

Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, traducere din limba franceză de L. M. Arcade, Editura Junimea, Iași, 2007.

Horia-Roman Patapievici, *Perfecțiunea și moartea*, în „România literară”, nr. 6/2010 (http://www.romlit.ro/perfectiunea_si_moartea, accesat în 7 iulie 2012).

Ion Pop, *Georges Poulet – o critică de identificare*, prefață la vol. Georges Poulet, *Conștiința critică*, Editura Univers, București, 1979.

Georges Poulet, *Fenomenologia conștiinței critice*, în *Conștiința critică*, traducere și prefață de Ion Pop, Editura Univers, București, 1979.

Constantin Pricop, *Poetul reprezentativ...*, în *Marginea și centrul*, Editura Cartea Românească, București, 1990, p. 54-58.

Diana VRABIE

Cititorul în lumea creației personalității literare: sugestii de predare

D.V. – dr. conf. univ.,
Universitatea „Alec Russo”,
Bălți, Catedra literatura
română și universală.

Autoarea volumelor *Urme
pe nisip* (2005), *Cunoaștere
și autenticitate* (Premiul
Didactica al Salonului
Internațional de Carte, Iași,
2009), *Literatura pentru
copii* (Premiul Ministerului
Educației al Salonului de
Carte pentru copii, Chișinău,
2010).

Astăzi, când discuțiile în jurul cărții, înțeleasă ca obiect de artă, marfă, mijloc de comunicare, instrument de lucru, efervescență intelectuală sau hârtie la kilogram, sunt mai fervente ca oricând, asistăm, în mod paradoxal, la un dezinteres lamentabil al tinerei generații față de actul lecturii. Cartea nu mai are prestigiul de altădată în ochii adolescenților de astăzi, iar creativitatea lor se manifestă adesea doar în spațiul virtual.

Mă întreb în același timp cât de creativi suntem noi, în calitate de dascăli, autori de manuale sau programe școlare, persoane responsabile de relația cititorului cu cartea? Cât de creativi suntem atunci când predăm un oarecare segment literar, în ideea dezvoltării la discipoli, inclusiv a ceea ce numim convențional deja creativitate. Cât de mult corespund aceste liste canonice de scriitori (perpetuate an de an sau modificate în dependență de noile partizanate) orizontului de așteptare al tinerei generații? Cât de abili ne dovedim noi atunci când încercăm să convingem elevul sau studentul din fața noastră de valoarea / nonvaloarea unui scriitor. Cât de inventivi suntem în decuparea segmentelor literare valoroase chiar în cadrul creației aceluiași scriitor? Un Vasile Alecsandri, spre exemplu, citit astăzi prin prisma exclusivă a textelor sale dra-

matice, dar mai ales lirice, se relevă descurajant de anost. Or peregrinul de la Mircești se descoperă superior în memorialistica sa, calitățile de prozator fiind mult mai pe placul publicului de astăzi. Observația, profetică, altminteri, o făcea pentru întâia dată G. Ibrăileanu, într-un articol din 1919, unde se arăta nemulțumit de faptul că Alecsandri este un autor onorat și citat, dar nu și citit, ceea ce constituie o „nedreptate”, întrucât scriitorul „are pagini frumoase, care ar satisface și pe cetitorul modern, dacă ar ști unde să le caute. Aceste pagini sunt mai ales în proza lui Alecsandri și mai cu seamă în notele sale de „călătorie”, pe care nimeni nu le-a pus la îndemâna publicului”. Intrate fulminant în circuitul școlar, *Pastelurile* au devenit foarte curând marca stilului lui Vasile Alecsandri, fiind ignorate pe nedrept paginile de proză, în care îl găsim mult mai evoluat, mult mai descătuișat de acordurile versificatoare, pagini în care autenticitatea vocației scriitorului de la Mircești se relevă la modul plener. Nutrim convingerea că factura diaristică a lui Vasile Alecsandri ascunde sectoare absolut fascinante, neexploatate suficient până în prezent. În paginile sale de călătorie, autorul se arată nepăsător la canoanele compoziției, dând frâu liber fanteziei.

Acestea au constituit motivele pentru formularea unor sugestii didactice în vederea predării creației lui Vasile Alecsandri în treapta preuniversitară. Pentru început vom porni de la constatarea că experiența didacticii demonstrează faptul că informația teoretică referitoare la creația unui autor și impactul acesteia va avea un efect minor dacă actul predării va fi unul monologal. Pentru a evita un eventual eșec, profesorul trebuie să mizeze prioritar pe *explorarea* textului, construind dimensiunea teoretică a discursului său pe observații (inclusiv ale elevilor) asupra modului de funcționare a unui text literar sau nonliterar. Totodată, pentru a da culoare discursului didactic și pentru a întreține interesul elevilor față de personalitatea creatoare a autorului, se poate recurge la unele detalii biografice sau la observațiile vizând șantierul literar al operei sale. Este vorba de folosirea unei metodologii care va trebui să fie astfel folosită, încât accentul să cadă pe realizarea laturii formative a procesului didactic, mai precis pe exersarea unor capacități cu valoare de instrumente, de tehnici necesare învățării continue. În asemenea condiții, eficiența metodelor este dată de măsura în care ele să fie folosite în așa manieră, încât să angajeze efortul intelectual al elevilor, astfel ca aceștia să devină, alături de profesorii lor, coautori ai propriei lor formări.

Creația scriitorului va fi înțeleasă mai profund, dacă elevii vor cunoaște unele momente specifice din biografia scriitorului sau condițiile particulare în care a fost creată opera. Informațiile suplimentare, în baza cărora elevii pot afla lucruri deosebit de captivante despre omul-scriitor, trezesc, de obicei, interesul elevilor, făcând lecțiile mai incitante. Informațiile selectate din / despre viața scriitorilor sunt diverse: date / evenimente luate din mai multe surse; amintiri ale contemporanilor; fragmente autobiografice etc.

Astfel, etapa introductivă de caracterizare a biografiei scriitorilor se sprijină pe constatarea că „opera literară nu poate fi studiată și înțeleasă decât raportată la factorii care au generat-o și se reflectă în ea într-o formă specifică”¹. Cercetările în domeniu au stabilit că, pentru a realiza procesul de receptare a textului literar și pentru ca elevii să-și însușească instrumentarul necesar studiului literaturii, se impune ca înaintea contactului cu textul prin lectură să fie cunoscute unele date, să fie „reactualizate” unele stări emotive, care să permită ulterior receptarea textului propriu-zis. Privită din această perspectivă, etapa introductivă include mai multe obiective asupra cărora vom insista în cele ce urmează. Într-o primă fază elevul trebuie să facă un efort pentru a ieși din viața cotidiană și a fi coautor la „viziunea” în interiorul căreia pășește. Astfel, strategiile de predare sunt menite să orienteze cititorul spre text și să-i facă accesibilă această nouă lume a textului.

Spre exemplu, în cadrul studierii diaristicii lui Vasile Alecsandri, care apare recomandată de autorii curriculumului la limba și literatura română, în vederea studierii la clasa a IX-a (*Jurnal de călătorie în Africa*), am sugera actualizarea următoarelor informații ce ar facilita, în opinia noastră, apropierea de text:

- Peregrin de lux, având „demonul drumeției în sânge” (George Munteanu), Vasile Alecsandri vizitează în nenumărate rânduri Italia, Franța, Spania, Germania, Anglia, dar și Turcia, Egiptul, India, Africa, de unde se întoarce exaltat și derutat în egală măsură, întrucât discrepanța dintre realitatea din țară și cea din afară era descurajantă.
- Numeroasele sale călătorii, favorizate de excelenta situație materială, dar și de posturile ce încurajau pelerinajul (membru al Comisiei pentru reorganizarea învățământului public, ministru al afacerilor externe,

ministru plenipotențiar la Paris ș.a.), au constituit inepuizabile surse de inspirație pentru întreaga sa operă literară.

- Autorul *Pastelurilor* contribuie în mod decisiv la consolidarea literaturii de frontieră în spațiul românesc, în calitate de memorialist, diarist, dar și autor de corespondență literară și autobiografii. Mai mult, Alecsandri rămâne un diarist și în materie de lirică. Spre exemplu, ciclul său erotic, *Lăcrimioare*, nu reprezintă decât jurnalul în versuri al iubirii poetului pentru Elena Negri (produsă între 1845-1847), jurnal atât de fidel, încât etapele iubirii pot fi urmărite poezie cu poezie. *Pastelurile* stau sub aceeași constelație diaristică: sfârșitul de toamnă a anului 1867, anevoioasa iarnă dintre cumpăna anilor 1867-1868, sosirea primăverii și apoi a verii lui 1868 vor fi consemnate pe viu, strict cronologic, prin celebrele *Sfârșit de toamnă*, *Iarna*, *Gerul*, *Sania*, *La gura sobei*, *Viscolul*, *Sfârșitul iernei*, *Oaspeții primăverii*, *Cucoarele*, *Noaptea*, *Dimineața*, *Paștele*, *Plugurile*, *Sămănătorii*, *Rodica*. Criticul Mihai Zamfir împinge interpretările mai departe, calificând ultimul volum publicat de poet, *Ostașii noștri*, drept un „veritabil jurnal poetic de front”, întrucât acesta ar descrie campania militară de la 1877-1878, începând cu zvonurile privind războiul și până la întoarcerea în țară a luptătorilor de la Grivița. Această deschidere spre diversele specii literare, inclusiv cele aparținând literaturii de frontieră, descinde din însăși natura *pașoptismului*, perioadă literară care, în virtutea unor principii recuperatoare, se concentrează la consolidarea genurilor și speciilor.

Scopul unei lecții introductive este de a contura cât mai viu personalitatea artistică a unui scriitor proiectată pe fundalul epocii în care el a trăit și a creat. În cadrul ei profesorul expune materia, urmărind nu doar transmiterea cunoștințelor, ci și selectarea datelor necesare înțelegerii operei, care să le trezească elevilor emoții pozitive. O lecție introductivă improvizată se poate încheia cu eșec, de aceea este necesar ca profesorul să se pregătească minuțios de ea. În acest sens, profesorul ar trebui:

- să aleagă din materialul bibliografic doar elementele care vor servi la înțelegerea concepției despre viață a scriitorului și la perceperea mai clară a operei ce urmează a fi studiată;

- să găsească materialul adecvat, care să incite curiozitatea elevilor;
- să folosească cele mai semnificative și emoționante citate fie din opera scriitorului studiat, fie din opera altor scriitori sau din cea a unor critici literari;
- să concretizeze ce reprezentări grafice va folosi (scheme sau diagrame, simboluri), necesare pentru sistematizarea materialului prezentat.

De exemplu, se poate porni de la următoarea afirmație a lui Nicolae Manolescu: „Deși toată critica e de acord că proza reprezintă o parte durabilă a operei lui Alecsandri, puțini au luat-o în serios, majoritatea comentatorilor părănd a se inspira din frivolitatea și umorul atribuite scriitorului însuși. Hibridă, în felul romantismului *Biedermeier* (însemnări de călătorie, jurnale, biografii, amintiri, studii de moravuri, fiziologii, epistole, nuvele și chiar mici romane sentimentale, eseuri critice ori filozofice ș.a.m.d.), această proză este, alături de a lui Negruzzi, cea mai valoroasă din primele șase-șapte decenii ale secolului XIX, sintetizând pe alocuri principalele tendințe contemporane ori anticipând altele din jurul lui 1900”², după care să analizeze împreună cu elevii contribuția lui Vasile Alecsandri la consolidarea literaturii de frontieră în spațiul românesc. Discuția ar favoriza apropierea de obiectivul lecției, și anume, analiza literară a *Jurnalului de călătorie în Africa*. Se va sublinia, printre altele, că farmecul jurnalelor sale de călătorie (*Jurnal de călătorie la Viena*, 1844; *Iașii*, 1844; *Călătorie în Africa*, 1853; *Suvenire*, 1855) derivă din firescul narației și prospețimea limbajului, amplificată de lipsa intenționalității literare. Se poate face trimitere, de asemenea, la o altă afirmație valoroasă, venind, de data aceasta, din partea criticului G. Călinescu, care subliniază superioritatea calităților de prozator ale lui Vasile Alecsandri în raport cu cele de poet: „Scutit de risipa de silabe și de obligația gravității lirice, scriitorul își revarsă, slobod de a divaga, toate darurile: umor, pictură, înlesnire orientală de povestitor”.

Dintre tehnicile de lucru cu textul nonliterar ce asigură rezonanțe profunde în conștiința elevilor fac parte și comentariul profesorului cu privire la biografia literară a scriitorului; lectura expresivă a operei; memoriile evocând chipul artistului-cetățean; recitarea unor poezii dedicate scriitorului; comunicările elevilor despre anumite secvențe

din viață și activitatea autorului studiat, folosind corespondența, paginile de jurnal intim, pasajele din opere, mărturisirile contemporanilor, studiile și monografiile existente etc.

Cazul lui Vasile Alecsandri rămâne ilustrativ în acest sens, reprezentând un foarte util material didactic. Apropierea de creația sa, ca și de creația altor personalități ale literaturii, depinde în mare măsură de talentul profesorului, care poate asigura sau, dimpotrivă, sacrifica emoția estetică.

- Note** ■ ¹ Vistian Goia, Ion Drăgătoiu, *Metodica predării limbii și literaturii române*, E.D.P., București, 1995, p. 136.
- ² Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, p. 241.

Doina DRĂGUȚ

Arghezi, între teluric și celest

D.D. – scriitor, matematician și jurnalist, Craiova, România. Redactor-șef al revistei de cultură „Constelații diamantine”.

Fără a apela, acum și aici, la textele lui Tudor Arghezi, propun o reconsiderare a traseului poetului *Cuvintelor potrivite*, al *Agatelor negre*, al *Florilor de mucigai*, al *Cimitirului Buna-Vestire*, între teluric și celest. G. Călinescu îi acorda, după capitolul consacrat lui Eminescu, cel mai însemnat spațiu din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Capitolul se intitula *Fenomenul arghezian*. La vremea aceea, în 1940-1941, când „divinul critic” da forma finală a *Istoriei...*, Arghezi avea aproape 60 de ani, iar exegetul – cu puțin peste 40. Arghezi se lauda cu faptul că l-a văzut pe Eminescu pe Calea Victoriei, era la vârsta pantalonilor scurți (depoziția sa în acest caz trebuie citită cu retență). G. Călinescu însă, născut la 10 ani de la trecerea în eternitate a Poetului Național, avea să purceadă, fără prejudecăți, la cărțile care au devenit de referință: *Viața lui M. Eminescu* și *Opera lui M. Eminescu* (în 5 volume). *Fenomenul arghezian* irumpea, din paginile volumului de debut, *Cuvinte potrivite*, la 47 de ani. Arghezi avea atunci o experiență revuistică de aproape 30 de ani. Scrisese și în reviste fără orientare, adică eclecticice, și în reviste efemere („Liga ortodoxă”), dar care au însemnat ceva în devenirea întru modernitate a literaturii române și a culturii românești în ansamblu.

Măruntul (la trup) frate și, apoi, monah, Ion N. Theodorescu avea să renunțe la viața de la

Mănăstirea Cernica, cu toate că acolo a adâncit studiul cărților sfinte și a scris unii dintre *psalmi*. Atras de lumea mireană, Arghezi a ajuns să se îndoiască și de adevărurile sacre. Avea să plătească, peste ani, această îndoială; în anii '50, când, după ce se bucurase de toate onorurile, trăia din banii primiți pe cireșele vândute în poarta casei de la Mărțișor. Avusese puterea (verbului) și gloria până atunci. Din celestul (sau slujitor al celestului) care fusese Arghezi devine un terrier alături de coana Paraschiva. Celestul îl învinge însă pe teluric, chiar dacă, așa cum spun exegeții (?) mai noi, *fenomenul* Arghezi a făcut pactul cu diavolul. Ar fi putut fi băgat, în anii '50, și el la pușcărie; avea atunci 69 de ani; n-a făcut detenție, dar a fost marginalizat. După cum se știe, de asemenea, un „merit” a avut și Sorin Toma: acela de a fi scris, în „Scânteia”, infamul text *Tudor Arghezi, putrefacția poeziei sau poezia putrefacției*. (Fostul redactor-șef de la „Scânteia”, blamat de atâta vreme și de atâția, încerca să revină, la vreo 90 de ani, în actualitate, pentru a se disculpa de textul respectiv, punându-l pe seama altora. Tot în această lungă paranteză mai trebuie amintit că tatăl lui Sorin Toma, „celebrul” autor al poeziilor ocazionale din perioada proletcultismului, modestul – ca profesie și talent –, se făcea remarcat ca traducător al versurilor semnate de Carmen Sylva. Monstruoasă alianță: cel care traduce în românește pe fosta regină și poetă avea să devină poetul de curte al comuniștilor din România! Ce-i drept, mai erau la putere și „românii” Ana Pauker, Iosif Chișinevski, Teoharie Georgescu ș.a.).

Arghezi spunea, cândva, că nu-i pare rău că toată viața a fost înjurat; îi părea rău că a fost înjurat prost. În puterea gloriei, la 20 de ani de la întârziatul său debut editorial, și la 67 de ani de viață, cel care, comiliton cu Pamfil Șeicaru („etajul și șantajul”), avea să-i spună ministrului de interne de atunci, Tancred Constantinescu, căruia i se zicea și „Porcu” și care a avut un merit deosebit în ridicarea casei de la Mărțișor, o celebră apoftegmă: „corb la porc nu scoate ochiul”; el, Arghezi, avea să îndure reversul acțiunilor sale publicistice; înjurase în stânga, înjurase în dreapta, fără să știe încotro se îndreaptă Istoria. Fostul monah de la Cernica, modestul ceasornicar din Elveția, Tudor Arghezi se pomenea vânzător de cireșe. Celestul psalmist era redus la condiția unui oarecare teluric. Vremurile n-au fost așa de negre precum se spune. A fost și o orientare a puterii (pe care trebuie s-o apreciem cu măsură), au fost și *aparținici* constructivi (a se vedea volumul lui Pavel Țugui: *Amurgul*

demiurgilor; Pavel Țugui inserează la capitolul consacrat lui Arghezi și câteva misive primite de la marele poet; ele sunt o dovadă irefutabilă a aserțiunii anterioare).

Celestul Tudor Arghezi de până în 1948 devine, până în 1955, un teluric. Scrie despre răscoala din 1907, scrie *Cântare omului*, traduce din Králov, spre a supraviețui. Repus în drepturi, adică recunoscându-i-se valoarea, Arghezi este lăsat să publice tot ceea ce vrea, în „Contemporanul” condus de G. Ivașcu, un atlet al jurnalisticii românești. Regimul de atunci ajunsese la concluzia că nu poți ieși în lume fără valori culturale. Arghezi este tradus peste tot; și de obscuri (atrași de sejururi în România), și de nume celebre, precum Salvatore Quasimodo (a cărui lecțiune din poetul *Cuvintelor potrivite* n-are nicio altă valoare decât aceea că este semnată Quasimodo). În aceeași perioadă, teluricul Arghezi redevine celest și publică meditații despre viață și lume, în registru biblic, în toate revistele României. Când avea să treacă la cele veșnice, în iulie 1967, Tudor Arghezi redevenise ceea ce fusese înainte de 1948: cel mai important poet de după Eminescu.

Merita Arghezi 7-8 ani de ostracizare? Categorical, nu! Trebuia să facă acele mici concesii cu guvernanții (deși le-a făcut abil)? Nu se știe multe lucruri despre relațiile personale dintre Arghezi și Călinescu. Mai în vârstă cu 18 ani decât „divinul critic”, Arghezi i-a supraviețuit acestuia cu 2 ani și ceva (martie '65 – iulie '67). Textul din 1941, al lui G. Călinescu, despre T. Arghezi, *Fenomenul arghezian*, are cel mai inspirat titlu, deși despre poetul de la Mărțișor au scris strălucit și alți *monștri sacri* ai criticii literare românești.

Am încercat, fără a apela la texte, să reiterez un traseu între teluric și celest al lui Tudor Arghezi. Om cu picioarele pe pământ, gospodarul Arghezi se înalță până în Tăria Cerurilor, de unde este trântit la pământ; numai că el, ceasornicarul de altădată, pune scara și se urcă, prin ultimele volume, către cer. Au încercat, în ultimii ani, unii preținși specialiști în literatura română de după război, să-i fure, să-i taie scara meșterului *Cuvintelor potrivite*. Efort zadarnic, pentru că Meșterul fusese primit în ceruri.

Cristinel MUNTEANU

Actele unui colocviu internațional dedicat lui Eugeniu Coșeriu

Cr.M. – dr. în filologie (*magna cum laude*) al Universității „Al. I. Cuza” din Iași și lector la Universitatea „C. Brâncoveanu” din Pitești. Domenii principale de interes: filozofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, lingvistica textului, știința comunicării, discursul publicistic. A publicat *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană*.

Teorie, aplicații și interviuri (2012), *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013), *Discursul repetat între alteritate și creativitate* (2008, ca editor), Tobias Peucer, *De relationibus novellis / Despre relatările jurnalistice* [Leipzig, 1690] (2008, ca editor) și B. P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013, ca editor); este, de asemenea, autorul a peste o sută de articole și comunicări.

Un recent număr al uneia dintre cele mai importante publicații românești de profil, „Anuar de lingvistică și istorie literară”¹, găzduiește în paginile sale lucrările manifestării științifice dedicate, în vara anului 2011, omagierii lui Eugeniu Coșeriu (1921-2002), cu prilejul împlinirii a 90 de ani de la nașterea acestuia. Creator al unei *lingvistici integrale*, E. Coșeriu s-a ocupat de aproape toate aspectele limbajului, făcând distincții esențiale și stabilind principii de cercetare pentru mai multe domenii ale lingvisticii.

Partea cea mai substanțială a volumului o constituie secțiunea de *Evocări* (p. 15-75) și, mai ales, cea intitulată *Studii, articole, note* (p. 77-432). Pe lângă acestea, volumul mai conține textul introductiv semnat de Eugen Munteanu (inițiatorul și organizatorul principal al colocviului), *En guise de préface. La postérité d'Eugenio Coșeriu* (p. 7-13), în care sunt prezentate coordona-

tele esențiale ale teoriei lingvistice coșeriene și contribuția savantului de origine română la dezvoltarea lingvisticii moderne; de asemenea, un *Message* (p. 433) adresat lui E. Munteanu de către Jean-Pierre Durafour, unul dintre discipolii de la Tübingen ai lui Coșeriu, care și-a exprimat astfel regretul de a nu fi putut participa la acest eveniment din motive obiective; o recenzie (p. 435-438) scrisă de Ioan S. Cârăc la ediția românească a cărții lui E. Coșeriu, *Geschichte der Sprachphilosophie*, adică *Istoria filozofiei limbajului* (tradusă de E. Munteanu și Mădălina Ungureanu, publicată în 2011 și lansată în cadrul aceluiași colocviu), și, în fine, o *Cronică* a colocviului respectiv (p. 439-443), semnată de Florin-Teodor Olariu.

Secțiunea de *Evocări* cuprinde șapte materiale aparținând unor personalități ale lingvisticii actuale (cu excepția lui Ion H. Ciubotaru, specialist în etnografie și folclor), care l-au cunoscut pe Coșeriu fie în calitate de discipoli direcți sau indirecti, fie în diverse momente ale vieții lor, fapt ce le-a marcat activitatea ulterioară într-un sens sau altul. Ion Ciubotaru (în *Caraman și Coșeriu*, p. 33-38) și Eugen Munteanu (în *G. Ivănescu și Eugeniu Coșeriu – semnificații ale unei prietenii*, p. 63-72) își asumă (parțial) rolul de naratori confidenți și / sau martori, reconstituind relația dintre Coșeriu și doi dintre profesorii săi apropiați de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași (inclusiv pe baza unor documente, scrisori etc.). În *Eugeniu Coșeriu, așa cum l-am cunoscut* (p. 39-41), Wolfgang Dahmen rememorează unele dintre întâlnirile sale cu E. Coșeriu, pe care l-a descoperit mai târziu, când era deja format ca lingvist / romanist, dar care i-a lăsat o impresie puternică; în plus, Coșeriu are meritul de a-i fi pus în contact, în anul 1995, pe W. Dahmen și E. Munteanu. Stelian Dumistrăcel (în *Coseriu restitutus*, p. 43-61) prezintă un proiect editorial, intitulat *Etimologie, semantică și frazeologie românească (Din perspectiva romanității)*, cuprinzând 15 studii scrise de Coșeriu în germană, spaniolă și franceză, proiect pregătit sub îndrumarea lui Coșeriu însuși în perioada 2000-2001 (ca dovadă, este publicată o parte din corespondența purtată de cei doi). Întrucât unele dintre aceste studii au fost deja traduse în românește, iar altele sunt în proces de traducere, Stelian Dumistrăcel se arată optimist cu privire la concretizarea cât mai rapidă a unui asemenea volum. Rudolf Windisch, un discipol direct al lui Coșeriu, din prima generație de elevi de la Tübingen, își începe articolul *Eugeniu Coșeriu, o evocare* (p. 73-75) cu următoarele

cuvinte: „Pentru romaniștii din Germania, lucrările lui Eugeniu Coșeriu, decedat în 2002, nu au nevoie de o recomandare specială. Aceștia fie l-au citit pe Coșeriu, poate cu interes și cu consecințe pozitive, fie sunt siguri că nu pot avea vreun interes special pentru el, oricare ar fi argumentarea în acest sens”. O pledoarie pentru însemnătatea lui Coșeriu ca romanist este și prezentarea pe care R. Windisch o face (în *Eugenio Coseriu und das „sogennante Vulgärlatein”*, p. 415-422) unui curs coșerian despre latina vulgară, publicat postum de către un alt discipol, H. Bertsch: *Eugenio Coseriu, Lateinisch-Romanisch. Vorlesungen und Abhandlungen zum sogennanten Vulgärlatein und zur Entstehung der romanischen Sprachen* (bearbeitet und herausgegeben von Hansbert Bertsch, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 2008).

Secțiunea de *Studii, articole și note* însumează 35 de lucrări selectate, pe criterii valorice, din rândul celor peste 60 de comunicări prezentate în cadrul colocviului amintit. Editorii au ordonat aceste materiale după un criteriu mai comod: cel alfabetic al numelui autorilor (așa cum se procedează la întocmirea bibliografiilor). Ar fi fost preferabil ca acest lucru să se facă în funcție de problema tratată de fiecare lucrare în parte, studiile putând fi grupate pe diverse teme. Probabil că E. Coșeriu nu ar fi agreeat ordonarea alfabetică (una de natură strict practică, obiectivă, dar neștiințifică, fiindcă nu corespunde „unui sens real al faptelor ordonate”), ci pe cea tematică (vezi, de pildă, E. Coseriu, *Sentido y tareas de la dialectología* [1982], § 2.1.1.). O dovadă în acest sens o constituie și modul în care au fost organizate cele 5 volume omagiale, *Logos semantikos*, ce i-au fost dedicate lui Coșeriu la împlinirea a 60 de ani, în 1981.

Desigur, fie ele exegetice sau aplicative, studiile din acest număr special al „Anuarului” nu se referă decât la o parte din componentele edificului teoretic coșerian. Trecându-le în revistă pe acestea, vom menționa doar acele lucrări care ni se par mai relevante sau mai reușite. Multe articole / studii se încadrează în sfera lingvisticii textului (și, într-o măsură, a lingvisticii vorbirii în general), ocupându-se de problema discursului repetat și de frazeologie în sens larg (de pildă, Petronela Savin, *Direcții de cercetare în frazeologia europeană în lumina lingvisticii integrale coșeriene*, p. 377-382), de limbajul poetic (Mirela Pustiu, *Poezia lui Ion Barbu – o concretizare a perspectivei coșeriene asupra limbajului poetic*, p. 331-341), de teoria traducerii (Mihaela-Cătălina Tărcăoanu,

Teze coșeriene despre teoria traducerii, p. 389-393), inserarea exemplor (Alice Toma, *Tehnica exemplificării la Eugeniu Coșeriu*, p. 401-410), discursul politic (Lucia-Gabriela Munteanu, *O abordare istorico-sistematică a semanticii limbajului politic românesc din perspectiva teoriei lingvistice coșeriene*, p. 273-285), discursul publicitar (Adriana-Maria Robu, *Relația „cadru” pragmatic – univers semantic, cu referire la limbajul publicitar*, p. 343-355). Un studiu semnat de Valentina Enciu se referă chiar la ipostaza de scriitor a lui Coșeriu, analizând unele *Particularități prozodice ale poeziei coșeriene* (p. 177-182). Un alt subiect abordat a fost conceptul de «câmp semantic»; în acest sens, ca aplicație pe baze teoretice coșeriene, semnalăm studiul amplu *Câmpul semantic al iubirii în comediile plautine*, p. 151-171, semnat de Ioana-Rucsandra Dascălu și Gabriela-Emilia Dascălu. Nu au scăpat atenției cercetătorilor nici ideile lui Coșeriu despre problema terminologiilor (vezi Alina Bursuc, *Terminologia botanică din perspectivă coșeriană*, p. 111-119, și Cristina Florescu, *Eugeniu Coșeriu și cheștiunea relației dintre terminologiile științifice și cele populare*, p. 183-191), nici cele despre sociolingvistică (Florin-Teodor Olariu, *Perspective coșeriene în sociolingvistica actuală*, p. 305-321) sau despre schimbarea lingvistică (Anatol Ciobanu, *Evoluția limbii în viziunea lui Eugeniu Coșeriu*, p. 121-132) sau despre concepția lingvistică a lui Coșeriu în general (la Gheorghe Popa, *Viziunea lingvală asupra lumii din perspectivă coșeriană*, p. 305-322). Trebuie reamintit însă că teoria lingvistică a savantului român, ce acordă un loc cardinal semnificației / semanticității limbajului, are un solid fundament filozofic, de aceea studiile exegetice elaborate de Ștefan Afloaroaei (*Un proiect exemplar de filozofie a limbajului*, p. 83-93) și Cristinel Munteanu (*Pentru o justă înțelegere a conceptului de «semnificat» la Eugeniu Coșeriu*, p. 255-271) sunt binevenite în acest context.

Există și abordări riscante, care trădează o insuficientă cunoaștere fie a doctrinei coșeriene în ansamblul ei (vezi, de pildă, Armelle Jacquet-Andrieu, *Sistema, Norma y Habla de Eugenio Coseriu. Entre cognition, linguistique & neuropsychologie*, p. 215-229 – lucru cu atât mai surprinzător, cu cât autoarea acestei lucrări a tradus în franceză studiul coșerian menționat în titlu încă din anii '70!), fie a unui singur element al teoriei în cauză, dar care s-ar fi cuvenit să fie urmărit pe baza mai multor studii coșeriene, nu doar pornind de la o prelegere (vezi studiul lui Ilie Moisuc, *Eugeniu Coșeriu și problema limbajului poetic*, p. 247-253).

Înregistrăm, totodată, și studii (de altminteri, interesante și serioase), care au prea puțin de-a face cu tema colocviului / volumului, în care autorii s-au „agățat”, printr-o singură trimitere bibliografică, de una dintre ideile lui Coșeriu (vezi Valeriu Gherghel, *Visul nesfârșit al secolului al XVII-lea: limba adamică*, p. 201-213, și Michela Russo, Teresa Proto, *Interferences phonologiques et métriques: les rapports entre le français medieval de France et l'anglo-normand*, p. 357-375).

În concluzie, se poate aprecia că volumul prezentat contribuie la o mai bună receptare a teoriei lui Eugeniu Coșeriu în mediul lingvistic românesc (unde a pătruns destul de târziu, mai ales după 1992). Filozof și teoretician al limbajului de o reală originalitate și romanist reductabil, născut în România Mare (ce includea pe atunci și actuala Republică a Moldovei), dar impunându-se la nivel mondial în elita lingvisticii moderne, Coșeriu merita acest colocviu (și, implicit, acest număr special) merit(e) să-l facă mai cunoscut românilor.

Note ■ ¹ „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. LI, 2011, Număr special (coordonat de Eugen Munteanu): *Lucrările Colocviului Internațional Eugeniu Coșeriu – 90 de ani de la naștere* (Iași – Bălți, 27-29 iulie 2011), 433 de pagini.

Anatol EREMIA

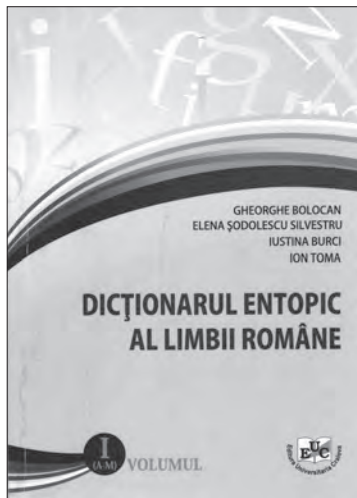
Gheorghe Bolocan, Elena Șodolescu-Silvestru, Iustina Burci, Ion Toma, *Dicționarul entopic al limbii române*, Craiova, vol. I-II, Editura Universitaria, 2009

A.E. – dr. hab., cercetător conferențiar, lingvist, specialist în onomastică. A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, 2009.

Toponimia, domeniu de cercetare al onomasticii, are ca obiect de studiu numele proprii geografice sub diferite aspecte: etimologic, lexical, derivațional, semantic, funcțional. Toponimele reprezintă formații onimice de ordin secund, în sensul că au la bază unități lexicale primare, apelative sau nume proprii pre-existente. Apelativele pot fi cuvinte obișnuite din lexicul comun, literar sau dialectal, cunoscute de toți vorbitorii unei limbi sau de către o parte dintre ei (*baltă, gârlă, lac, râu, vale* etc.), precum și cuvinte ce țin de terminologia geografică regională, locală, acestea cunoscute în literatura de specialitate ca apelative topice sau termeni entopici, termeni geografici locali sau termeni geografici populari (*anafor, brundoi, cleanț, delniță, stăuină, vracniță* etc.).

Toponimele provenite din cuvinte comune și termeni geografici literari au o etimologie, în fond,

clară sau transparentă. Pentru studiul numelor topice însă o importanță deosebită au apelativele topice, termenii geografici de circulație regională, locală. Lipsa unei surse terminologice de acest fel s-a lăsat de mult simțită în știința onomastică românească. Vine să înlăture această lipsă lucrarea lexicografică prezentată.

Dicționarul entopic al limbii române reprezintă un adevărat tezaur al terminologiei entopice care a servit ca bază de creare a sistemului toponimic românesc. Termeni ce denumesc diferite realități fizico-geografice și naturale, cuvinte specializate în domeniu, colectate prin anchete de teren în mai toate regiunile istorice și în județele de astăzi ale României, sunt inventariate, sistematizate și prezentate după anumite criterii științifice în această operă de prestigiu național. La elaborarea dicționarului au fost utilizate și lucrările lexicografice preexistente (dicționare, glosare), precum și materialele și studiile de specialitate publicate anterior.

Cu părere de rău însă, printre acestea nu se regăesc lucrările mai noi referitoare la nomenclatura entopică din Basarabia, între care și *Dicționarul explicativ și etimologic de termeni geografici*, editat la Chișinău în anul 2006. Lipsesc și unele lucrări de terminologie entopică apărute în alte centre onomastice (Iași, Cluj-Napoca).

Termenii entopici, după cum se menționează în *Introducere*, au fost adunați de autori (și în parte de alți specialiști în domeniu) cu ajutorul unui chestionar comun, prin anchete efectuate direct pe teren, ceea ce presupune o anumită integritate a informațiilor și sporește caracterul autentic al materialelor colectate.

Esențiale, în procesul de elaborare a dicționarului, au fost fișierele create de autori, unul clasificat alfabetic și altul grupat după numărul întrebărilor din chestionar, precum și fișierele organizate separat, ce cuprind entopicele din spațiul românesc și cel din țările vecine.

În *Introducere* nu se dă o definiție exactă a noțiunii de „termeni entopici”, dar se arată că în limitele acesteia se cuprind câteva grupe distincte de unități terminologice: a) termenii generali utilizați în limba literară și în majoritatea graiurilor limbii române; b) termenii folosiți în limba literară și în unele graiuri, însă cu alt sens; c) termenii care nu se întâlnesc în limba literară, având o răspândire strict locală.

Am adăuga aici și o altă grupă de unități terminologice cu trăsături distincte, și anume, termenii necunoscuți astăzi în limba română, existența cărora în trecut poate fi demonstrată însă pe baza toponimiei. Pentru Basarabia aducem câteva exemple: *aburcătura* „pantă abruptă a unui deal”, „ridicătură bruscă pe coasta unui deal”, *aninuș* „loc nisipos” (din reg. *anină* „nisip”), *bârnaș* „ridicătură de teren; deal, holm”, „mal înalt și priporos”, *boi* „trup de moșie”, „parte de moșie egală cu 20 de pachete”, *budă* „căsuță în pădure”, „casa pădurarului”, *huc* „prag în albia unui râu”, „cascadă”, *pachet* „parte de moșie egală cu 20 ha”, *popânzac* „insuliță plutitoare într-o apă stătătoare”, *șomuldac* „mică apă stătătoare; baltă”, *volocă* „pădure de luncă”, *zamacă* „loc fortificat; cetățuie”.

Domeniul onimic în care entopicele apar frecvent ca nume topice este, bineînțeles, microtoponimia. În cadrul acesteia, după cum se afirmă în lucrare, se distinge în acest sens oronimia, urmată fiind de hidronimie și, în cele din urmă, de oiconimie. Hidronimele entopice sunt clasificate după caracterul obiectelor hidrografice desemnate: 1) ape curgătoare (cu debit permanent, cu debit temporar și ape care seacă în timpul verii); 2) ape stătătoare (revărsate); 3) ape de acumulare (mocerloase). Pentru unele regiuni se aduc și statistici privind utilizarea entopicelor la crearea diferitor categorii de nume topice.

Articolele de dicționar, după cuvântul-titlu, conțin: 1) materialele provenite din anchete: variantele formale, sensurile, localizarea, sinonimele; 2) materialele extrase din diferite surse lexicografice și alte lucrări publicate; 3) folosirea entopicului ca nume topic; 4) atestările istorice ale entopicelor și cuvintelor comune; 5) răspândirea termenului în alte limbi; 6) etimonul termenului (cuvântului comun). Sunt informații absolut necesare în procesul de studiere a nomenclaturii entopice și a toponimiei provenite din entopice.

Toponimia entopică, în ansamblu, confirmă ideea unității noastre etnolingvistice în întreg spațiul dacoromân. Deosebirile de ordin formal, lexical, derivațional, semantic etc., ce se fac observate de la o regiune la alta, nu afectează structura limbii române, nu-i modifică statutul ei unitar, ci sunt elemente și fenomene de ordin regional, local. Ariile de răspândire teritorială a unităților terminologice, de regulă, nu corespund cu teritoriile geografico-naturale, limitate de munți, râuri etc., și, cu atât mai mult, cu cele administrativ-teritoriale. Munții și

râurile n-au format stavile sau hotare glotice în răspândirea cuvintelor și termenilor, ci, dimpotrivă, acestea, în majoritatea cazurilor, le intersectează, le devansează, obținând teren larg de circulație. Foarte mulți termeni dintre cei cercetați în dicționar au o răspândire generală în spațiul carpato-danubiano-pontic. Și apoi nu regionalismele constituie baza lexicală a unei limbi, ci fondul ei lexical literar comun.

Cercetarea terminologiei entopice românești va contribui efectiv la soluționarea unor probleme de istoria limbii, dialectologie, lexicologie, derivatologie etc., va elucida chestiuni privind formarea și evoluția lexicului terminologic regional și a celui literar comun, procesele de încadrare a nomenclaturii entopice în sistemul toponomastic general românesc.

Ana BANTOȘ

Eugen Simion. Constructorul care nu-și abandonează niciodată proiectele

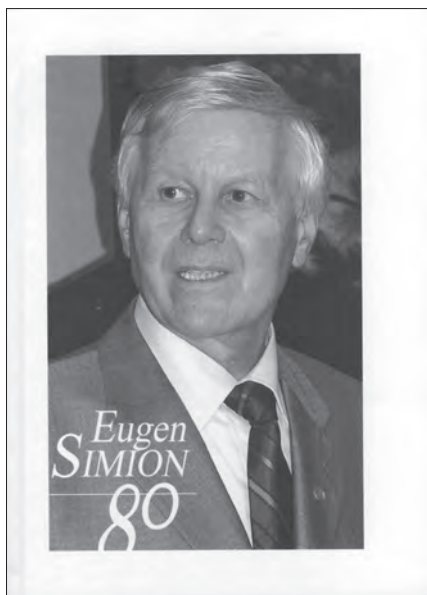

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, cercetător științific la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, Academia Română. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, teorie literară. Publicații recente: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010; *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Adunate în paginile volumului *Eugen Simion 80* (Editura Tracus Arte, București, 2013, 492 pag.), dedicat distinsului academician, studiile, evocările, amintirile, confesările și impresiile se constituie într-o istorie a intelectualilor români de după cel de-al Doilea Război Mondial, o istorie complicată care a pus la încercare caracterul și rezistența celor implicați în promovarea valorilor culturale și morale românești. În acest sens domnul Grigore Brâncuși, membru al Academiei Române, scrie: „Cei mai mulți studenți, cel puțin de la filologie, erau fii de țărani, pentru care părinții lor găseau în învățământul universitar, complet gratuit, un mijloc de «salvare». Satul se colectivizase, exploatarea comunistă, sub sinistra lozincă a luptei de clasă, devenea tot mai greu de suportat. În 1956 s-au întâmplat evenimentele din Ungaria, cu ecouri și în rândul studenților noștri. ...A urmat o lungă perioadă de suspiciuni, de neîncredere, de «dedublare», comunicarea directă în discordanță cu gândurile și sentimentele. Ne găseam greu prieteni, ne purtam cu prudență, mereu cu teama «să nu ne toarne» careva. Nu m-am ferit niciodată de Eugen Simion, de Nicolae Manolescu, Matei Călinescu, Pompiliu Macrea, ca să-i amintesc numai pe câțiva dintre colegii mei de la catedra de literatură”.

O dimensiune importantă a savantului și a omului de cultură Eugen Simion, dimensiune care depășește limitele propriei țări, constă în faptul că, după cum menționează Jean Askenasy, distinsul academician „își propune să parcurgă poteca întortocheată și plină de surprize a destinului națiunilor europene, pe plan cultural”. Inițiind, în 2002, serialul de seminare internaționale „Penser l'Europe”, Domnia Sa „se angajează în organizarea unui dialog interdisciplinar pe tema unificării culturale a Europei”, văzând în acest dialog „singurul mijloc de a înțelege care dintre cele două antagonisme, forțele centripete sau forțele centrifuge, vor învinge”. Dezbateră dualității conștiință națională – conștiință europeană, temele unificării culturale a națiunilor europene, care după ce sunt enunțate de la tribuna conferințelor sunt publicate sub egida Fundației Naționale pentru Știință și Artă condusă cu onoare de către Eugen Simion, care știe să antreneze în organizarea acestor importante seminare contribuabili notorii, precum: Institutul Francez de Relații Internaționale, Academia Regală de Limbă Franceză Belgiană, Academia Regală de Științe Economice Spaniolă, de la Barcelona, Academia Română. În același sens merită a fi menționate perseverența și strădaniile Domniei Sale pentru obținerea proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, domeniul major de intervenție „Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”, cu finanțare din Fondul Social European, beneficiar Academia Română, în cadrul căruia un număr impunător de cercetători au obținut burse și stagii de cercetare în țările UE, iar activitatea lor s-a soldat cu publicarea a numeroase cărți.

Evocată în diverse ipostaze, de președinte al Academiei Române, de „constructor de catedrale și apostol în serviciul culturii române” (Basarab Nicolescu), de „intelectual atipic” cu o „energie antrenantă a celorlalți”, de „cărțurar multiștiutor al fenomenelor literare, care, totodată, este dotat

Eugen Simion, Adam Puslojić și Nichita Stănescu

cu capacitatea asamblărilor intelectuale” (Dan Berindei), figura distin- sului critic și istoric literar Eugen Simion se impune deopotrivă prin curajul cu care a intervenit în anumite situații în apărarea scriitorilor nedreptățiți, așa cum a fost și cazul lui Marin Sorescu.

Fidel literaturii pe care o vede „drept expresie a rezistenței față de min- ciuni” (Moma Dimic), în anii dictaturii comuniste Eugen Simion a făcut parte din elita intelectuală a României, care a optat și a luptat pentru menținerea contactului cu adevărata cultură. Dar cel mai im- portant, după cum observă și academicianul Solomon Marcus, este faptul că pe parcursul întregii sale cariere Eugen Simion va dezminți afirmația referitoare la români, potrivit căreia lucrurile începute nu în- totdeauna sunt duse la capăt: înscriindu-se printre marile figuri pre- cum Gheorghe Lazăr, care a înființat Școala de la Sf. Sava, Titu Mai- orescu, întemeietorul Societății Junimea, în 1863, Spiru Haret care „a instaurat o nouă rânduială în lumea școlii”, Eugen Simion „a reușit să inițieze proiecte de amploare și să le urmărească pe durata mai multor decenii”. Între acestea amintim seria „Opere fundamentale” (o ediție de tip „Pleiade”), „Ficțiunea jurnalului intim” (3 volume), „Fragmente critice”, lucrările dedicate lui Eugen Lovinescu, Nichita Stănescu, Ma-

rin Preda și nu în ultimul rând proiectul de proporții *Dicționarul Literaturii Române* apărut în 7 volume (2004-2009), reeditat în două volume de dicționar esențial, publicate în 2012, proiect la care în prezent se lucrează pentru a scoate a doua ediție, îmbunătățită. Prin toate acestea academicianul Eugen Simion și-a pus în valoare „vocea constructivă a celui care nu-și abandonează niciodată proiectele” (Gheorghe Chivu).

Impunătorul volum *Eugen Simion 80*, îngrijit de Lucian Chișu, Gheorghe Chivu și Andrei Grigore, din care preluăm cu încredința autorilor 4 texte, aduce în prim-planul literaturii și culturii române de azi una dintre cele mai remarcabile figuri profilate în spiritualitatea românească de după cel de-al Doilea Război Mondial, reliefând importanța implicării intelectualului în destinul poporului al cărui exponent este.

Cu prilejul aniversării, colegiul de redacție al revistei „Limba Română” îi urează distinsului cărturar Eugen Simion multă sănătate, bucurii de la cei dragi, inspirație și putere de muncă, pe potriva capacităților Domniei Sale, pentru a proiecta și finisa cu succes noi construcții culturale românești, spre a Patriei cinstire. La Mulți Ani!

Academicianul Eugen Simion înconjurat de colegi și prieteni

Mircea A. DIACONU

Eugen Simion. Modernitatea clasicului*(O recitare a Jurnalului parizian)*

M.A.D. – critic literar, eseist, prof. univ. dr., prorector, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava. Cele mai recente volume: *Ion Creangă – Nonconformism și gratuitate* (Editura Dacia, 2002); *Studii și documente bucovinene* (Editura Timpul, Iași, 2004); *La sud de Dumnezeu – Exerciții de luciditate* (Editura Paralela 45, 2005); *Atelierele poeziei* (Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2005); *Calistrat Hogaș – Eseu monografic* (Editura Crigarux, Piatra Neamț, 2007); *Poezia de la „Gândirea”* (Ideea Europeană, ediția a II-a revăzută, Colecția ediții definitive, București, 2008); *Cui i-e frică de Emil Cioran?* (Editura Cartea Românească, București, 2008).

Când publica *Timpul trăirii, timpul mărturisirii*, în 1977, Eugen Simion mărturisea că ar fi vrut ca „acest *Jurnal parizian* să constituie o «mică vacanță critică», după o carte grea, cu subiecte copleșitoare”. Tocmai publicase volumul II din *Scriitori români de azi*. Cu câțiva ani înainte apăruse volumul I. Volumul al III-lea, din 1983, va fi urmat de *Sfidarea retoricii. Jurnal german. Dimineața poezilor* fusese, la rândul-i, urmată de *Întoarcerea autorului*. Există – și e asumată – o alternanță între cărțile tari, grele, și cele de plăcere, slabe, cum ar spune Vattimo. Unele îndreptate spre obiect, altele spre ființă. Nu știu dacă putem identifica o regulă. Poate că, în timp, cărțile grele au devenit cumva cărți de plăcere. Studiile despre Ionescu și Eliade, altele de dinainte, nu mai sunt dublate de „mici vacanțe critice”. Dar nu e acest fapt consecința unei metamorfoze la nivelul scriiturii critice?

Firește, specialiștii vor citi și peste zeci de ani *Scriitori români de azi* ori *Ficțiunea jurnalului intim*, cercetătorii vor căuta cu febrilitate *Dimineața poezilor* ori cartea despre Lovinescu. Dar în foarte multe din aceste cazuri va fi vorba mai degrabă de o lectură utilitaristă. Elevii sau studenții de la Litere îl citesc pe Călinescu, când o mai fac, pentru examene. Rămân, sigur, câteva interpretări și câteva instituții. Nu

le voi invoca aici pe cele – foarte importante – care poartă sigiliul Eugen Simion. Dar am sentimentul că ele se autonomizează în timp. Dacă nu cumva își devoră părinții. Așa încât, pariez mai degrabă pe cărțile pe care le vor citi ne-specialiștii, pasionații de literatură, cărți care ne arată mai degrabă subiectul decât obiectul. Sau care ne arată obiectul din subiect. Pariez, de exemplu, pe *Timpul trăirii, timpul mărturisirii. Jurnal parizian* sau pe *Sfidarea retoricii*. Cred în acele cărți în care aduc în fața cititorului ființa, una construită din cuvinte și prin intermediul cuvintelor. O spune Eugen Simion însuși într-un loc: „Căci ceea ce mi se pare că ridică o operă deasupra interesului local este tocmai această filozofie a existenței”. Firește, el nu se referă aici la critica literară. În ce mă privește, cred că ideea poate fi extinsă și la ea. De altfel, de ce-ar mai citi cineva critică literară sau cărți scrise de critici literari dacă n-ar face saltul de la *local* la *sine*?! Din nefericire, criticul literar e obligat să facă, îndeobște, altceva. Să rămână în localul cel mai terestru, să fie medicul care stabilește diagnostice, propune tratamente, însoțește un pacient cu care nu se poate identifica ori face pur și simplu curățenie. Și cu ce preț? „Rostul pe lume al criticului, spune Eugen Simion, este să citească și ceea ce nu-i place. Cât invidiez pe cei care citesc din plăcere, numai din plăcere, după recomandări sigure! Eu trebuie să citesc totul cu atenție, să duc dificila lectură până la ultima silabă. Și asta, zi de zi, săptămână de săptămână. Cartea bună vine rar, foarte rar... în rest... literatură și disciplinat mazochism spiritual!”. E aici numai una dintre servituțile criticului literar.

Prin urmare, mă voi întoarce spre *Jurnalul parizian*, din care tocmai am citat, operă de creație înainte de toate, plină de idei, personaje, atmosferă și rafinament. Spectacolul străzii și spectacolul ideilor, într-o solidaritate dată de scriitura care construiește nu numai o lume, ci mai ales un subiect. O carte scrisă în descendența marilor moralști francezi. Dar scrisă de un român care întâlnește Occidentul. Un român crescut la școala franceză – unde a învățat curiozitatea intelectuală, ironia subțire, scepticismul discret, feroarea neliniștii interogative și îndoiala –, în confruntare cu francezul real, adeseori fanatic. Dezamăgit, la întâlnirea cu realul, că miturile au murit – de nu vor fi fost cumva numai proiecția unui subiect căruia ceea ce le-a generat îi era inaccesibil –, el reușește să le reinstituie prin scris.

De altfel, întreaga carte pare să aibă în subtext acest fir roșu al raportării la mit. Contactul cu Parisul e dezamăgitor: „Mitul nu poate rezista pe aceste străzi murdare și pe un frig umed de noiembrie. [...] Nimic din ceea ce caut nu găsesc. Mitul rămâne, rușinat, la porțile orașului”. Locuind un mit degradat, experiența intrusului seamănă aproape cu aceea a unui exilat. Înstrăinarea nu merge însă până la capăt. Poate și pentru că străinul locuiește într-o cultură, într-un confort dat de mitul din sine, neamenințat de ruptura definitivă. Pe de altă parte, mitul rămâne în permanență o ipoteză salvatoare. „Parisul este un mit pe care trebuie să-l meriți. Un mit pe care trebuie să-l cucerești. [...] Inițierea trece și prin aceste deșerturi”, citim într-un loc. Așadar, în confruntare cu realul imediat, terestru, vulgar și viu, cel care te salvează este chiar mitul. Propriu-zis, subiectul își construiește reperele, nu se lasă devastat de crizele care-și arată colții la tot pasul. Nemaivorbind de faptul că Parisul concret apare în metamorfozele care fac posibilă apariția unor noi mituri. Iată-l, de exemplu, pe Bernard-Henri Lévy, care „vrea să demitizeze figurile vechii filozofii a istoriei. El nu reușește, în cele din urmă, constată Eugen Simion, decât să reinventeze o nouă mitologie”.

De altfel, noile mituri nu așteaptă prea mult. O va fi introdus Roland Barthes pe nu știu ce prezicătoare – „exemplu clar de mitizare în societate ordinarilor” – în *mitologiile* lui? Dar cafeneaua? Își va fi găsit ea locul în noul Olimp? În tot cazul, Franța e încă locuită, fără să știe, de mituri. „Mitul politic tinde [...] să se substituie în Franța contemporană mitului gastronomic.” Dar aici intervine, evident, rostul creator al subiectului. Mitul locuiește în subiect – de obicei credem că lucrurile stau invers – și el, subiectul, îl proiectează în lume. Pe Adrian Păunescu, de exemplu, venit din America, în trecere prin Paris, nimic nu-l impresionează: „O privire și-atât, și-a făcut o impresie, nu se arată copleșit și, cu aerul omului venit de pe un continent prosper și puternic, pășește mai departe, sceptic și încruntat, prin bătrâna capitală a Franței. Pentru el (mi s-a părut) nu există un mit al Parisului și nici un complex spiritual legat de el. *Bătrâna măturoasă* îl cam plictisește...”. La fel de departe de mit este, abia ajuns la Paris, Marin Preda. Inițierea lui sfârșește lamentabil. Prozatorul nu se lasă impresionat: ceea ce lui Eugen Simion îi apare drept „o sărbătoare a spiritului”, lui i se par mai degrabă mofturi. „– Mai dă-i în mă-sa cu catedrala lor cu tot. [...] Ilie Moromete nu se arată doborât de măreția goticului, n-are complexe”.

Lui Eugen Simion întâmplarea îi amintește de *Memoriile* lui E. Lovinescu, „unde este narată inițierea lui Aurel Vlaicu în arta pariziană”. Eu îmi amintesc mai degrabă de o descindere a lui Delavrancea la Berlin, evocată de Caragiale într-o scrisoare.

În fine, evocarea lui Preda îi prilejuiește lui Eugen Simion să invoce din nou mitul, dar mitul artistului care e creat de opera lui. Care e „adevăratul portret moral al autorului care, în viața de toate zilele, trece prin împrejurări vesele sau triste, mănâncă și bea, spune lucruri inteligente sau își odihnește spiritul încurajând o conversație ușoară, ca oricare alt individ”? „Opera îl asumă și-l exprimă integral. [...] Mitul Galateii se întoarce. Artistul se lasă născut de creația lui.” E o idee care mai apare, într-un fel sau altul, cu alte prilejuri, în volum. De fapt, cel creat e creatorul. O demonstrase Valéry, invocat în câteva rânduri. De asemenea Eliade. Chiar Cioran. O idee care în scrisul lui Eugen Simion se completează cu alta. Criticul preferă cultura, nu natura. Preferă scrisul ca act de voință. Ființa ca instituire de sine, și nu ca dat. Maiorescu s-ar fi construit pe sine împotriva naturii sale ingenuie. Or, așa cum se construiește pe sine, omul poate construi în jurul său miturile. Ține numai de el să-și dea un sens sau să se lamenteze. De aceea, Eugen Simion nu este neapărat un admirator al lui Cioran. Comentând tangențial *Inconvenientul de a te naște*, precizează: „Grandoarea omului începe în clipa în care, înțelegându-și condiția, încearcă s-o depășească. Disperarea nu este un act de curaj. Pesimismul este filozofia oamenilor comozi.”

Aflat la Paris, spiritul se poate însă contrazice. A trecut timpul adevărilor absolute. Și în vreme ce moralistul scrie, gândul ia întorsături neașteptate. Ca și fraza. Iată: „Astăzi umoarea mea este rea, sufletul este o catedrală părăsită. Nimic nu-mi place, orașul îmi este străin, un polip uriaș. [...] Simt un fel (cum să-i spun?) de rău de existență, senzația că sunt prizonierul unei lumi străine și absurde, că locul meu nu este aici, că saltul de 3.000 de kilometri pe care l-am făcut este inutil. // Câteodată, la Paris, bate un vânt de negație, izbucnește în tine o furie imprecisă, și atunci toate resorturile spiritului se blochează, tot ce faci îți pare fără sens, fără o justificare adâncă. A citi, a scrie cărți? Ce acțiune contra naturii! Țăranul care ară, seamănă și culege este mai aproape de sensul adevărat al lucrurilor, munca lui are o profundă justificare cosmică, ritmul lui de viață urmează ritmul mare al universului, pe când ceea ce

fac eu este pură artificialitate. Literatura ca negație a vieții. Critica vine și întărește, justifică această negație. Ce oroare!” Cuvinte care-i continuă pe Eminescu și pe Blaga. Cioran însuși face apologia naturii. Îmi place să amintesc cuvintele lui Mircea Streinul, poetul bucovinean, un damnat, care spusese: „În țara asta sunt prea mulți poeți și prea puțini grădinari”. Și atunci, cum rămâne cu pledoaria pentru cultură, pentru spiritul care își este propriul creator, cu modelul Valéry?! Dar omul disperat, sau numai dezamăgit, ori poate exasperat – în fața unui nou *rău de existență* – face tocmai prin scris saltul care-l scoate din infern. Iată o astfel de dovadă. Fragmentul continuă: „Și totuși: ce magnifică este voința omului de a corecta, de a prelungi natura, de a construi o altă realitate: arta. Paradisul lui artificial. Mândria și vanitatea lui. Poezia, zice Cocteau, este o minciună care spune adevărul. Esența artei mi se pare alta: ea vindecă pe om de complexul de umilință față de natură”.

E, în toate acestea, un mesaj care transcende ideile, cărțile, studiile? În fond, ca orice creator veritabil, Eugen Simion e construcția scrisului său. Nu are altă biografie, nici altă identitate, decât aceea impusă de scris. Omul din el se metamorfozează chiar în exercițiul scrisului, care e un exercițiu deopotrivă de cunoaștere și de întemeiere. Or, sensul trăirii e dublat de timpul mărturisirii. Istoria e dublată de mit. Faptele sunt urmate îndeaproape de proiectarea lor în idee. Ceea ce rămâne e mitul, expresie a unui act de voință. Cât despre Paris, eroul vizibil al jurnalului, în finalul cărții el este restaurat în totul. Pe deoparte, în timpul concret: „Mitul Parisului nu-mi mai pare, de aici, ca o creație fără sens, o iluzie nutrită de zonele *mărginașe* ale Europei, o Mecca a sufletelor laice ale continentului. Parisul este triumful în piatră al rațiunii și fanteziei omului, Parisul este o realitate spirituală puternică, vie, în care trebuie să intri încet, singur ca într-o catedrală, fără ghid, fără duhovnic. Trebuie să te abandonezi curiozității și bucuriei tale”. Înapoi la mit! – pare să spună Eugen Simion. Și nu doar la mitul construit din fascinația inaccesibilului, ori din exemplaritatea culturii. Nu, ci la mitul care locuiește prezentul, cu toate căderile lui, pe care ochiul sagace le înregistrează cu aviditate. Mi-am amintit, recitind acest jurnal parizian, de pagini memorabile din *Corabia lui Sebastian*, volumul postum, din 1978, al lui A. E. Baconski. La Berlin sau la Paris, omul din Est vedea, dincolo de ideologie, cam aceleași lucruri. Pe care le poate vedea azi aici, deși, chiar și după atâtea zeci de ani, la altă scară. Rămânem încă,

chiar și în rău, în urma Occidentului. Cât despre mit?! Ar trebui să-l identificăm și în concretul de aici.

În tot cazul, finalul cărții e o apologie a inițierii și a cunoașterii. „Parisul reprezintă pentru mine *timpul cunoașterii*. Debarc într-o lume necunoscută, sânt, pe rând, uluit, exasperat, demoralizat, îndrăgostit, și în același timp ochiul meu interior se deschide larg, selectează, judecă, cunoaște”. Timpul trăirii se diluează odată cu mărturisirea – și, cu toate acestea, abia prin scris mitul se reinstituie. Ca și subiectul. Scriitura ca act original. Scriitura ca întemeiere, semn al omului clasic, trecut însă prin toate îndoielile și neliniștile modernului.

Așadar, Eugen Simion, un moralist din Est pe urmele francezilor clasici?! Lui Eugen Simion însuși o editură pariziană îi ceruse să selecteze o sută de aforisme din literatura română. Sunt românii făcuți pentru aforism? „Românul se naște poet și devine moralist”, spune criticul. Dar afirmația e mai degrabă ironică, întrucât „aproape toți moralisții români arată o poftă de viață surprinzătoare. Moartea, neantul sunt încercuite cu ironie. Timpul nu-i sperie, spațiul nu-i copleșește. Să creadă, oare, moralistul că, definind răul, îl și învinge? Este una dintre iluziile cele mai fecunde ale omului care crede în puterea rațiunii”. Ale rațiunii și ale umorului. E soluția Creangă.

Să fie vorba oare, cum credea cineva, de o anumită inapetență a românilor pentru tragic?! Brâncuși „gândește valorile morale ca un gospodar oltean: respect față de părinți, pedagogie severă a tatălui, sfințenia mamei etc.”. În tot cazul, în fața crizei omului modern, sau a omului occidental, Eugen Simion imaginează o salvare: „O soluție ar fi meridionalizarea popoarelor prea grave. A le inocula virusul farsei, căci cei ce n-au gustul balivernelor reprezintă o calamitate pentru ceilalți”. Provocatoare afirmație, făcută în contextul unei discuții despre Cioran. E ca și cum Cioran însuși ar oferi o astfel de soluție, în descendența parcă a lui Caragiale, un meridional veritabil, cum îl numea Zarifopol, cu gustul, într-adevăr, al farsei. Dar nu avea și Cioran acest gust? N-avea, de asemenea, plăcerea balivernelor? Prilej de alte discuții. Interesante însă ecurile lumii lui Caragiale în spațiul francez. Nu știu ce personaje, dacă nu cumva e o regulă, scapă repede de „fumurile revoluționare”, ajungând „deputați ai *majorității*”; altundeva aflăm: „Înnoire, dar să păstrăm achizițiile materiale și spirituale de până acum, să răsturnăm

puterea *opresivă*, dar...”; o doamnă, care știe totul despre tot și despre nimic, „se hrănește cu vorbe, o bulimie teribilă”, amintește de *O lacună...* E limpede, Mitică locuiește la Paris, așa cum o face și Coriolan Drăgănescu. „Tinerii cinici de azi vor fi notarii zeloși și conservatori de mâine”. Dar Eugen Simion nu insistă. Francezii au și ei, firește, faliții lor.

Să revenim însă la aforism, semn poate tocmai al clasicului. După un extraordinar portret al lui Cioran, „un domn în vârstă, plecat după cumpărături”, poate și sub impactul gândirii lui aforistice, apare întrebarea: „Ce poate *aforismul* în fața marelui mecanism al istoriei?”. Exercițiu de stil, dovadă de rafinement, dar și de liniște, de tihnă din care se poate naște paradoxul, aforismul pare aproape o trădare. O trădare a vieții, dar o trădare în favoarea literaturii. În ce-l privește pe Cioran, „disperarea de a fi singur în mijlocul cuvintelor nu-l împiedică pe eseist să fie un strălucit stilist”. În tot cazul, revăzându-și aforismele selectate pentru antologie, Cioran intervine asupra lor până la modificarea totală. „Aforismele de acum nu mai seamănă cu cele pe care le-am adus eu. Tot căutând expresia exactă, moralistul le-a schimbat, a scris, sub ochii mei, altele. Am un exemplu clar de felul în care *forma* își creează conținutul. Scriind, autorul se *face*, se *descoperă* pe sine. Impreciziile limbajului determină, în cele din urmă, ideea, după cum configurația, densitatea materialului poate influența linia statuii”. Ceva din admirația pentru Valéry persistă în aceste rânduri. E însă o viziune asumată. Eliade?! „Gândește cu creionul în mână, ca orice scriitor autentic”, și-aici Eugen Simion nu se referă la nuvelele lui Eliade sau la romanele sale, ci la studiile științifice. În tot cazul, rămâne întrebarea: „Ce poate *aforismul* în fața marelui mecanism al istoriei?”, căruia îi găsim, printre rânduri, un răspuns implicit.

N-am rezistat totuși tentației de a căuta eu însumi, înainte de toate, aforismele lui Eugen Simion. Iată câteva: „Omul este un animal acomodabil”; „Planeta noastră va muri, într-o zi, asfixiată de cărțile care ne învață cum să trăim și să fim fericiți”; „Există o retorică a libertății, dar ce înseamnă libertatea când nu există riscul de a o pierde? E ca și când niște ființe nemuritoare ar discuta despre moarte. O dezbatere mondenă”; „Dacă privești un obiect și nimic nu se arată ochiului tău, de vină este nu obiectul, ci ochiul care nu știe să privească”; „Conștiința modernă nu mai crede în ierarhia culturilor”; „Morală poeziei este

de a nu avea nicio morală. Și de a purifica totul. De a sublima obiectul chiar și atunci când coboară în subsolurile lui”; „Literatura reprezintă o săptămână de lucru, pictura este o întâlnire de duminică”; „Care este deosebirea dintre *poet* și *critic*? Una poate fi luată în seamă: poetul are sentimentul ideii, în timp ce criticul are ideea sentimentului”; „Cine vorbește mult își tocește instinctele în luptă. Naturile violente sunt naturi comprimate, tăcute, explozia este fulgerătoare și loviturile puternice”. Cu siguranță, nu sunt singurele și ele spun ceva esențial despre Eugen Simion. Dar moralistul trădează, finalmente, aforismul, adică adevărul condensat la care ajunge nu atât prin stil, cât prin idee. Și îl trădează pentru că pune în locul lui meditația, îndoiala, neliniștea. În locul aforismului – care este expresia celui ce știe –, întrebarea, semnul celui ce caută. Și se caută. Omul modern nu mai trăiește cu convingerile ferme ale clasicului. Pe teritoriul unei culturi a aforismului și deseori a fanatismului, Eugen Simion propune întrebarea: „Să fie o legătură între bunăstarea unei societăți și numărul mic de lectori de literatură?”. Clasicul ar fi dedus de aici un paradox formulat memorabil. Întrebările se opun aforismului, îl sabotează și, prin urmare, identitatea moralistului e alta în modernitate. În cazul lui Cioran, el e structurat tocmai de principiul contradicției. Un alt mijloc de a formula întrebări și de a recunoaște că știi că nu știi nimic.

Aforismul, în felul acesta, nu mai este o armă. În gura unei studente căreia îi ținea paltonul, cuvintele „politețea este o formă a servituții” devin o armă. Specifică raționalismului francez. Omul din Est are încă îndoieli: „În Estul Europei, politețea încă este o formă a relației de civilitate, dar, mă rog, dacă așa stau lucrurile, nu insist...”. A nu insista înseamnă a nu scoate la rândul tău o armă. Cu aforismele nu te poți lupta. Sunt cea mai bună armă a rațiunii. Altundeva, moralei sănătoase expuse de un eminent filozof el îi contrapune îndoiala. O îndoială care se întemeiază pe ironie. Iar ironia înseamnă și toleranță. În tot cazul, moralistul meditează, își întreabă sinele, întreabă în jur, nu știe, se caută, e sceptic. Iar aforismul, și când există, e dublat de umbra lui, îndoiala. Îndoiala e arma modernului.

Șerban AXINTE

Eugen Simion & Mediarea contrariilor

Ș.A. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, redactor al publicației „Philologica Jassyensia” și colaborator la mai multe reviste culturale. A publicat volumele de versuri *Starea balanței* (1996), *Pragurile Apeiron* (1999), *Lumea ți-a ieșit așa cum ai vrut* (2006), *Pădăria electrică* (2012), studiul *Definițiile romanului. De la Dimitrie Cantemir la G. Călinescu* (2011) și *Poetici ale romanului european reflectate în critica românească postbelică*. Coautor al *Dicționarului general al literaturii române*, vol. I-VII (coord. Eugen Simion, 2004-2009). Doctor în filologie. Membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Asociației de Literatură Generală și Comparată.

Adevărurile prealabile

Autorul *Dimineții poezilor* este unul dintre cei mai consecvenți critici români la nivelul principiilor de abordare a operelor literare. Unul dintre acestea decurge din convingerea că „o critică poate muri din lipsă de sens, cum poate muri din proliferarea absurdă de sensuri. Într-un caz se deschide perspectiva vidului, în celălalt perspectiva unui Turn Babel al limbajului. Cunoașterea nu-i posibilă decât de la un anumit grad de limpezire a noțiunilor cu care operează. [...] Adevărul nu-i accesibil fără un număr prealabil de adevăruri”. Așadar, voi încerca să reconstitui gândirea lui Eugen Simion despre roman plecând de la unele *adevăruri prealabile*, ce pot părea în primă instanță contradictorii, dar care, observate din perspectiva genului de critică practicat, își redobândesc coerența, paradoxul căpătând chiar valențele unui principiu de evoluție.

Metoda lui Eugen Simion de abordare a chestiunilor de teorie literară (mai ales ale acelor legate de roman) se poate caracteriza prin refuzul dogmatismelor de orice fel. De asemenea, criticul evită capcana substituirii unui dogmatism printr-un altul. Spiritul interogativ mediază întotdeauna raporturile dintre mai multe „adevăruri” afirmate voca-

lic de reprezentanții anumitor școli literare și estetice. La Eugen Simion nu avem de-a face cu refuzuri tranșante sau cu certitudini răspicate. El dă mereu impresia că acceptă în primă instanță totul, dar, după cum se dovedește până la finalul raționamentelor, reține până la urmă doar ceea ce rezistă întrebărilor succesive amintite. Discursul său teoretic e camuflat în cel al criticului literar sau, după cum însuși afirmă, „m-am fixat în chip deliberat la jumătatea drumului dintre ele, încercând să trag cu ochiul spre două domenii ale spiritului care și-au întors de multă vreme spatele”. La Eugen Simion, *distanțarea critică* și *identificarea* nu există în mod autonom, luate separat, ci simultan, chiar dacă în organizarea demonstrațiilor exegetice sau teoretice ele intră în scenă pe rând. Cuvintele lui Jean Starobinski par ilustrative în acest sens: „Traiectul critic se desfășoară, în măsura posibilului, între *a accepta totul*

(prin simpatie) și *a situa totul* (prin comprehensiune). În felul acesta ne vom asigura că legea internă a discursului critic rămâne strict *relativă* față de legea internă a operei analizate, trecând de la o dependență iubitoare la o independență atentă. Autonomia noastră (fără de care nu există explicație posibilă) se va întemeia pe relația noastră liber variată în raport cu realitatea invariantă a operei. Distanțarea noastră subiectivă nu e incompatibilă cu o sporire a interesului și a atenției. Doar cu această condiție, critica nu va deveni o «mașină celibatară»: ea va forma cu opera un cuplu”.

Principiul medierii între două poetici contrastive

Principiul medierii între două poetici contrastive, ireconciliabile se verifică prin foarte multe texte critico-teoretice. Mă voi opri asupra aceluia intitulat *Contre Sainte-Prooust*, pentru că acesta prezintă foarte multe legături cu poetica romanului. *Eul profund* și *eul social* sunt două „entități” care, în accepțiunea lui Proust, dar și a noii critici franceze, nu suportă condiționări reciproce. Criticul român precizează că intenția sa nu este aceea de a nega faptul că „scriitorul este altul decât omul de lume”, dar nici aceea de a apăra *critica biografică*. El repune în discuție o „disociere justă” cu scopul de a înlătura unele „confuzii” și „intoleranțe”. Ideea lui Marcel Proust, „o carte este produsul altui eu decât acela pe care îl manifestăm în obiceiurile noastre, în societate, în viciile noastre” (*Metoda lui Sainte-Beuve*), este urmărită de Eugen Simion și în alte scrieri semnate de romancierul francez, printre care, *Sainte-Beuve și Baudelaire* sau *Sainte-Beuve și Balzac*. O primă concluzie ar fi aceea că problematica în cauză depășește limitele unei simple disocieri estetice, fiind vorba despre o adevărată obsesie. Simion observă că ceea ce susținea Sainte-Beuve nu se deosebea prea mult de ceea ce Balzac cerea de la genul romanesc. Sainte-Beuve afirma că biograful trebuie „să intre în autorul său, să se instaleze în el, să-l facă să trăiască, să se miște și să vorbească; să-l urmărească în interiorul lui și în moravurile lui domestice atât cât este posibil; să-l lege, din toate părțile, de existența reală, de obiceiurile de fiecare zi”. Pe de altă parte, Proust, în încercarea de a-i demonta oponentului său metoda critică, face exact același gen de greșeală ca și Sainte-Beuve. Îi judecă scrisul din perspectiva biografiei acestuia. Așadar, în încercarea de a ridiculiza gustul și metoda lui Sainte-Beuve, Proust însuși procedează saintebeuveian, tot la fel cum Sainte-Beuve este balzacian mai ales atunci când comite „judecăți deplorabile” și inadecvate despre Balzac. Iar Proust dovedește consecvență în aplicarea acestei metode. Eugen Simion este îndreptățit să se întrebe: „În ce măsură ideea celor două *euri* se resimte de pe urma inconsecvențelor și discontinuităților acestui complex narator? Căci nu mai este nicio îndoială: cel care narează erorile unei metode încetează a fi un simplu eseist nemulțumit, devenind un veritabil *narator*, iar criticul despre care este vorba devine un veritabil personaj”. Dar înverșunarea lui Proust față de scrisul lui Sainte-Beuve îl face pe Simion să creadă că acest simbol al răului capital din estetica lui Proust are ră-

dăcini în altă parte, nu doar într-o metodă considerată pe bună dreptate inadecvată. Criticul român analizează cu subtilitate aversiunea amintită ce se manifestă la mai multe niveluri ale imaginarului proustian. Nu se limitează doar la comentarea articolelor amintite. Recurge și la fragmentul *Conversation avec Maman*, care îi oferă lui Simion indicii prețioase pentru deslușirea complexului Sainte-Beuve. Concluzia ar fi aceea că lumina prea puternică impusă de biografism reprezintă un instrument venit din afară, menit să distrugă nu doar intimitatea, discreția, inconștientul, ci și *eul profund*, secretul autorului care transformă biografia interioară în operă de ficțiune: „Biografismul este, pe scurt, un instrument de constrângere (constrângerea unei intimități), iar Sainte-Beuve reprezintă imaginea acestei condamnabile indiscreții împotriva discreției esențiale a creatorului”. Deci o poetică a romanului ar fi aceea că „biografia interioară ar trece în opera de ficțiune printr-un proces de ocultare”. Iar „secretul” vizează atât *eul social*, cât și procesul de transformare a lui în *eu ficțional*, care abia el are capacitatea de a-l exprima pe acel *eu profund* stratificat. Eugen Simion nu absolutizează teoria lui Proust. Amintește că psihanaliza nu vede o prăpastie între „eul care scrie și eul care trăiește”. Din contră, pune în valoare relația de determinare reciprocă. Psihanaliza ar recupera micimile și viciile omului, ar accepta și o biografie, nu pe cea beuviană, ci pe aceea „esențială, aceea ce se plămădește în străfundurile ființei”. Dar Simion atrage atenția asupra faptului că în lectură psihanalitică atât opera, cât și biografia sunt reduse la o schemă, relația dintre om și operă funcționând ca un „mecanism implacabil”. Criticul român crede că astfel rămâne deoparte chiar „specificitatea creației ca artă”, caracterul ei ireductibil, psihanaliza neasumându-și „universul integral al operei”. Raportându-se la Jean Starobinski, Eugen Simion consideră că „voind să refacă legătura dintre *viață* și *operă*, psihanaliza elimină în fapt *opera* din discuție. [...] În locul operei vorbesc complexele celui care a scris-o și, în locul complexelor, vorbește pe larg, coerent, prea coerent pentru a nu părea suspect, analistul care a prins între mâini o pradă de preț, opera, și-o devoră cu satisfacție. El cunoaște trecutul îndepărtat, cunoaște, mai ales, subteranele trecutului, și explică scrierea în așa chip încât scrierea nu-i decât consecința unor accidente vechi. Omul care scrie își lasă mâna condusă de altă mână”. Dar tot ceea ce vine dinspre acel trecut îndepărtat este inclus în operă, dar prin transcenderea „istoriei personale a scriitorului”. Ea este orientată spre operă și nu poate fi despărțită de „viața

prezentă a operei” care își inventează viitorul. Ea are, așadar, – consideră Starobinski citat de Simion – un „destin trăit” și un „viitor imaginat”. Opera nu poate fi o simplă consecință a trecutului, ci mai degrabă un mod de anticipare, un act original prin excelență, „un punct de ruptură” din care începe procesul de reinventare. În consecință, Eugen Simion subliniază că „scriind opera, ceva se petrece și în viața creatorului. Biografia lui se deschide în urma actului de a scrie, spre un viitor tot atât de fabulos, necunoscut. Biografia recuperează un trecut (o viață), îmbogățește un prezent și transformă – în mod sigur transformă – existența unui individ. Nu-i o vorbă în vânt că *eul care scrie* modifică, nu știm cu precizie cât și cum, dar modifică *eul care trăiește*”.

La toate acestea se mai adaugă un aspect deosebit de important. Odată cu reinventarea autorului prin operă, aceasta din urmă își redefinesc esența prin raportarea la o altă instanță la fel de importantă ca și cea auctorială. Este vorba despre *procesul creator al lecturii*. Opera ar fi în viziunea lui Eugen Simion – viziune influențată de unele reflexii sartriene – o sinteză între creație și percepție. Creația devine completă abia atunci când cititorul, descifrând-o, se creează pe sine. Observăm astfel o simetrie între autorul recreat de text și cititorul creator. Între acești doi poli nu poate exista altceva decât spațiul operei care dă timp de înfăptuire – printr-un amplu ocol – acestei duble realizări.

Infracțiunile romanului, un principiu de evoluție

Prin intermediul a două dialoguri imaginare, *Reciclarea romanului și Infracțiunile romanului*, ambele incluse în *Întoarcerea autorului*, Eugen Simion sintetizează poetica *noului roman francez* și pe cea a *noului nou roman francez*, reușind, dincolo de o simplă reflectare a unor teorii, să stabilească principiile de evoluție, de înnoire / „reciclare” a romanului, principii care au la bază unele „idei vechi”. S-a spus despre critica lui Eugen Simion că ar fi străbătută de un anumit filon tradiționalist. Nu poate fi vorba despre așa ceva decât dacă conferim termenului o accepțiune mult mai largă ce implică în primul rând ideea de *ariergardă* asumată din perspectiva observatorului fenomenului estetic în ansamblul său. Astfel, formula „în avangarda ariergardei” numește cât se poate de clar dubla situație a lui Simion, o situație simptomatică pentru o bună

parte a criticii postbelice. Aceasta a fost nevoită să facă un pas în avangardă, ca să exploreze, să lărgescă domeniul posibilului, și un altul în ariergardă, ca să-și reamintească legile clasicizante, de care trebuie să țină cont de fiecare dată când e pusă în situația de a oferi viitorului alternativa parțială a trecutului. Parțială, deoarece nimic nu se poate întoarce la parametri inițiali, „ideile vechi” revenind în forță travestite de multe ori în noutățile de ultimă oră. Privind lucrurile din această perspectivă, Eugen Simion se arată interesat să vadă în ce măsură romanul a câștigat în ordine estetică de pe urma campaniilor teoretice susținute de Jean Ricardou și de ceilalți „profeți” ai *romanului productiv*. El consideră că: „Un fenomen, chiar prin reacție, determină o schimbare, sensibilizează spiritul, produce, în fine, o imperceptibilă mutație. Avangardismul a radicalizat spiritul literaturii și a împins curiozitatea creatorului spre zonele de umbră ale conștiinței. Multe încercări în această direcție au eșuat, literatura a ieșit în cele din urmă îmbogățită și revenirea la marile teme nu a mai putut ignora experiența (chiar și experiența eșecului) prin care trecuse. Orice reluare, întoarcere pe acest plan este, în fapt, o încorporare a biruințelor și a rateurilor. [...] Arta cunoaște și momente critice, de meditație asupra ei însăși, punând în discuție toate adevărurile în care crezuse până atunci”. Astfel, *noul roman* este strâns legat de spiritul epocii postbelice, prin sincronizarea tehnicilor romanesti cu modul de a gândi specific perioadei respective, deși ar fi putut părea ieșit din istorie prin schimbarea, modificarea unor raporturi esențiale din sfera teoriei romanului, refuzând să mai fie, așa după cum amintește Simion, *scriitura unei aventuri*, propunându-se drept *aventură a unei scriituri* în strânsă legătură cu dezideratele sale: „dispariția personajului ca centru organizator al ficțiunii”, „reprimarea logicii acțiunii”, „multiplicarea focarelor epice”, „proliferarea anecdotelor”, „reluarea istoriilor”, „constituirea ficțiunii pornind de la motivele și temele generale”, „elaborarea unei logici narative noi”, „scoaterea în evidență a mijloacelor de narațiune” etc. În concluzie, Simion afirmă că „*noul roman* vrea să suprime tirania ficțiunii, tirania personajului organizator și reprezentativ, deplasând accentul de la semnificat la significant. [...] Apariția *noului roman* coincide cu reculul în viața spirituală franceză al existențialismului, al fenomenologiei și dezvoltarea mișcării structuraliste. O alianță spirituală, așadar, între roman și noua retorică”.

Influența pe care retorica o manifestă asupra evoluției romanului este explicată în al doilea dialog imaginar, *Infraționile romanului*. Întrebarea de la care pornește raționamentul este următoarea: e posibil ca romanul să fi devenit o *producție textuală*, iar autorul un *producător* care are acces la codul noii retorici, asta odată cu căderea în derizoriu a ideilor de *inspirație* și de *viziune integratoare* asupra lumii? Eugen Simion reia ideea conform căreia literatura (romanul) se relansează continuu prin „contestațiile fertile” ce i se aduc. Punerea în act a acestui principiu s-a realizat, în cazul *noului roman*, în două etape. Mai întâi acesta a intrat în simbioză cu *noua retorică*, după care a manifestat ambiția de a-și institui o retorică proprie: „teoria *romanului productiv* are o anumită autonomie. Ea se revendică din Saussure, Jacobson și alți teoreticieni ai textului, dar, adâncind sugestiile lingvisticii moderne, a ajuns la o *știință* nouă. Această știință a romanului tinde să pătrundă în interiorul romanului. Creatorul (mă corectez: *producătorul de text*) compune *aventura scriiturii* sale și, în același timp, meditează asupra mijloacelor romanești, dezvoltă o teorie a romanului în interiorul ficțiunii”. Astfel, Jean Ricardou privește cu intoleranță ideea că romanul ar mai reprezenta o „formă de creație”. Pentru el lectura nu mai poate avea drept scop descifrarea profunzimilor omului, ci și-ar fixa drept obiectiv deprinderea mecanismelor de producție textuală, scrisul fiind și el o modalitate de înțelegere a lecturii sau de inițiere în lectură. În consecință, romanul modern (cu ai săi părinți spirituali Proust, Faulkner) nu ar mai fi o *creație*, „ci o însumare de *coduri narrative* pe care critica nu trebuie să le explice [...], ci să descopere «cum-ul și de ce-ul procesului de semnificație»”. Sau, mai poate fi considerat, sugerează Simion, o însumare de „*infraționii*”, printre care „*insertiile neromanești în interiorul romanului*”, romancierul trebuie să ofere nu iluzia vieții, ci a *haosului* vieții, cititorul fiind investit cu funcția de creator / organizator al opereii.

Din aceste două dialoguri imaginare reiese clar poziția lui Eugen Simion. Toate impuritățile, derapajele, *infraționile* pot fi acceptate cu condiția ca ele să treacă până la urmă în romanesc, tot la fel cum experiența *haosului* vieții este capabilă nu să o diminueze pe aceasta, ci să o îmbogățească.

Accesul la „totalitatea ființei”

În intervenția sa dintr-un dosar dedicat romanului, Eugen Simion pune în relație existența romanului cu apariția unei conștiințe a genului la romancierii și la criticii literari. După o recapitulare succintă a modalităților romanului – de a fi și de a fi gândit –, criticul se oprește asupra romanului românesc postbelic, cel gândit „mai puțin ca scriitura unei aventuri și tot mai mult ca aventura unei scriituri”, după cum am amintit și mai sus. Noile modele: Proust, Joyce, Kafka, Virginia Woolf, Malraux, Camus, romancierii americani, noul roman francez etc. se dovedesc productive pentru romanul românesc, cel care, fără a ajunge să imite, se îmbogățește prin noile tehnici epice care favorizează accesul la „totalitatea ființei”. Așadar, absorbția modelelor corectează un demers epic spre o nouă „cale de acces”, provoacă „spiritul creator să-și pună probleme”. Uneori însă efectul modelului e contrar. Stimulează în romancier tendința contestării acestuia: „descoperă altceva mai aproape de modul lui de a înțelege și de a privi lumea: în ambele cazuri cunoașterea iese în câștig, și sporind cunoașterea, sporește și calitatea operei”.

Romanul se transformă rapid. Trece de la „cronică obiectivă” la „analiza de tip existențialist”. Devenit la un moment dat preponderent politic, el are totuși resursele ca să-și conserve diversitatea potențială, să exploreze zona miticului și mai ales a psihologicului. Din perspectiva lui Eugen Simion, romanul românesc a câștigat o mai pronunțată conștiință de sine și o atitudine „radicală” în raport cu istoria. A evoluat formal diversificându-se, adâncindu-și totodată estetica. Concomitent cu înnoirea mijloacelor și strategiilor sale, romanul a depășit „ideea veche că viața produce și proza exprimă ceea ce produce viața”. Aceasta a fost înlocuită prin altă concepție, una mai cosubstanțială ideii de artă: „romanul exprimă și ceea ce viața ascunde, arta dă o semnificație și faptelor ce par, în viață, lipsite de semnificație”.

Romanul se descoperă prin personajul său, omul secolului XX, acela ce-și pune în discuție circumstanțele în care refuză să rămână înlănțuit, cum, de altfel, refuză și mecanismele „raționale” ce obligă istoria să urmeze o cale cunoscută dinainte. Ca o consecință directă, romanul „s-a intelectualizat”, „a devenit mai speculativ”, dar, pe de altă parte, a deve-

nit „analitic”, complicându-și structurile și suspendându-și liniaritatea, cronologia firească. Prin urmare, a pierdut *povestirea*. Eugen Simion își exprimă foarte clar opțiunea: „Nu cred că romanul actual poate renunța totalmente la epic. Dacă renunță, abandonează una din formele cele mai sigure de penetrație și, nu evit să spun, de seducție. Publicul trebuie, dar, să fie sedus de o carte pentru ca să poată fi câștigat de partea ideilor. Prevăd, dar, o *reepicizare* a romanului, o recuperare a *povestirii*, o regândire în termeni moderni a *romanescului* în roman.”

Am văzut, așadar, cum și de ce s-ar defini prin intermediul procesului de ocultare ce face posibilă transformarea biografiei interioare în operă de ficțiune, fapt ce are drept consecință aparent paradoxală modificarea eului social (persoana care trăiește) de către eul care scrie. Am văzut cum romanul devine, dincolo de numeroase alte determinări, o sinteză între creație și percepție, datorită procesului prin excelență creator al lecturii, romanul fiind un spațiu care dă timp de înfăptuire – printr-un amplu ocol – unei cvasisimilarități dintre autorul recreat de text și cititorul creator.

Dar aceste considerații nu rămân în zona speculației. Până la urmă, acuitatea științifică a modalității de definire a unui obiect (romanul) poate sancționa astfel de considerații, plasându-le în zona vagului, a unei generalități ce își uită obiectul. Dar nu. Întoarcerea criticului la romanul propriu-zis verifică punct cu punct, prin numeroase studii și articole, considerațiile de mai sus. Principiul medierii dintre două (sau mai multe) poetici contrastive pune în evidență instabilitatea formelor românești. Deci viabilitatea, posibilitatea lor de a se regenera prin chiar „infracțiunile” pe care le comite acest gen literar.

Un singur lucru este necesar să rămână stabil: *povestirea*, epicul, adică spațiul în care se pot susține reciproc sau pot intra în coliziune *adevărurile prealabile* despre lume, cele care compun, indiferent de raportul dintre ele, *totalitatea ființei*.

Bogdan CREȚU

Eugen Simion și utopia literaturii

(note sentimentale la sărbătorirea unui mare critic)

B.C. – lector dr., critic și istoric literar. Volume publicate: *Arpegii critice. Explorări în critica și eseistica actuale* (2005), *Matei Vișniec – un optzecist atipic* (2005), *Lecturi actuale. Pagini despre literatura română contemporană* (2006), *Utopia negativă în literatura română* (2008). Premii acordate de revistele „Convorbiri literare”, „Ziarul de Iași”, „Ateneu”, de Fundația Națională pentru Știință și Artă, de Uniunea Scriitorilor din România. Cronicar literar, eseist; a publicat în jur de 500 de articole în reviste și în volume academice. Redactor al revistei „Paradigma”. Membru al U.S.R. și al A.L.G.C. Din 2010, este burșier postdoctoral în cadrul proiectului *Societatea bazată pe cunoaștere – cercetări, debateri, perspective*, Academia Română – Filiala Iași.

Eugen Simion împlinește 80 de ani? Tot ce se poate, dar vârstele sunt, în special pentru oamenii care trăiesc o viață printre cărți (scrise sau citite), relative. Cifrele nu indică nimic precis, nu sunt nici măcar orientative. Mai ales în cazul unui critic literar (inevitabil, simt nevoia să reiau butada lovinesciană, resuscitată când și când de Eugen Simion însuși: *nici mai mult, dar nici mai puțin de atât*) cu multe proiecte realizate și în curs, cu multe inițiative și nu doar strict personale. Eugen Simion are nu doar ambiția de a nu lăsa lucrurile neterminate, ci și energia de a construi, angrenându-i și pe alții în realizarea marilor sinteze de care, evident, cultura noastră are nevoie ca de aer. Așa se face că lucrările realizate la inițiativa sa ocupă, azi, o întregă bibliotecă, fie că e vorba de *Dicționarul General al Literaturii Române* (aflat acum în stadiu de aducere la zi și îmbunătățire, printr-o a doua ediție), de superba colecție a clasicii, „Opere fundamentale” (care a depășit cifra de 120 de volume și nu dă semne de oboseală), de editarea în facsimil a tuturor manuscriselor eminesciene ori de inițierea unei cronologii a vieții literare postbelice. În afară de (sau, mai bine spus, concomitent cu) aceste isprăvi, Eugen Simion a reușit, în câțiva ani, să adune în jurul său cam tot ce are mai valoros noua generație de

critici. A organizat, vreme de șase ani (când scriu aceste rânduri, nu am nicio veste despre o eventuală ediție din acest an; ar fi a șaptea!), sub egida Fundației Naționale pentru Știință și Artă, dar și sub semnul lui Călinescu, un colocviu dedicat tinerilor critici. Nu din interes, nu din nevoia de a-și face noi aliați, căci criticul pare, din acest punct de vedere, împăcat cu sine, senin. Ci dintr-o curiozitate firească, dintr-o nevoie de dialog. Și, trebuie să spun, cel puțin dinlăuntru propriei mele experiențe, acest dialog a fost de fiecare dată viu, neconvențional, real. Nu am simțit niciodată că Eugen Simion, care este un nume uriaș al criticii românești, cu ale cărui cărți ne-am format eu și generația mea, ar încerca să ne impună ideile sale, să ne pretindă ceva. Ne-a transmis, poate, neliniștile sale, dilemele sale, dar a făcut-o, de fiecare dată, colegial, într-o manieră elegantă, altruistă.

Dincolo însă de relația noastră, a tinerilor critici, cu Eugen Simion, există, mai ales, relația fiecăruia cu opera critică a lui Eugen Simion. O operă care, trebuie spus, nu are cum să nu impresioneze. Cred că e limpede pentru oricine poate privi lucrurile cu detașare: numele lui Eugen Simion se impune pe lista selectă a criticii românești, alături și în descendența unor Titu Maiorescu, G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, G. Călinescu. Așa cum literatura celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea nu ar fi existat, cel puțin nu așa cum o știm noi, fără viziunea lucidă, „nemțească” a lui Maiorescu, așa cum modernismul nostru ar fi fost mult mai timid și mai confuz fără direcția pe care i-a imprimat-o, prin programul său, Lovinescu, literatura de după 1960 ar fi întâlnit piedici de netrecut fără implicarea unor critici precum Eugen Simion, Matei Călinescu, Nicolae Manolescu, Lucian Raicu, Valeriu Cristea ș.a. Rostul criticii este esențial mai ales în perioadele de criză; or, din păcate, puține sunt momentele de *respiro* ale literaturii române. Ce a făcut această generație, impusă în anii '60, după un deceniu și jumătate de frică generalizată, în care literaturii i se distribuise un biet rol propagandistic în nomenclatorul vremii? A recuperat normalitatea, a reînnotat legătura cu marile modele ale modernității noastre, și-a făcut un program, o direcție, din apărarea valorii estetice. Și, lucru esențial, s-a încăpățânat să nu abdice de la acest program nici atunci când voința politică, începând cu 1971, decisese altfel. Nu știu dacă reușim azi să mai percepem lucrurile în justa lor gravitate: dacă nu ar fi existat marii scriitori, temeinic instalați în libertatea de gândire și creație și, în egală

măsură, marii critici literari impuși în anii '60, care să apere pe metereze această libertate, Partidul nu ar fi avut nici cea mai mică problemă să reinstituie controlul total asupra literaturii. Sigur, azi ține de evidență că, în evaluarea unei opere, criteriul strict valoric trebui să primeze, dar, în contexte dificile, tocmai truismele, adevărurile de bun-simț sunt uitate și se cer apărate cu orice preț. Or, în această confruntare dintre ideologia comunistă și specificul literaturii, Eugen Simion s-a impus ferm și și-a câștigat o autoritate pe care puțini colegi de breaslă au mai avut-o. Rolul său providențial, ca și al altor colegi (Nicolae Manolescu trebuie amintit numai decît) se va vedea, la o scrutare neimplicată, peste o vreme, foarte limpede. Deși eu cred că se vede foarte clar de pe acum...

Ceea ce admir cel mai mult la Eugen Simion este că el trăiește angajat fără rest în această utopie a literaturii. Nu cunosc un alt scriitor, în afară de Nicolae Breban, care să manifeste un atașament, un devotament egal față de literatura română. Pentru acești mari creatori (pentru că eu unul mă încăpățânez să cred că și criticul este un creator) singurul sistem valoric acceptat este cel literar. Nimic nu e mai important decît literatura, care le-a marcat în mod definitiv destinul și pe lângă care orice posibilă tentație socială, politică sau de alt soi reprezintă o banală diversiune, tratată ca atare. Nu știu cum de nu s-a observat acest lucru imediat după 1990, cînd, subit, Eugen Simion a fost trecut, de unii procurori pătimași, din tabăra celor buni în cea a dubioșilor, a „apoliticilor”. Oare este angajamentul politic obligatoriu pentru un scriitor, pentru un critic, mai ales, fie și în vremuri confuze, de derută valorică? Eugen Simion a considerat că rostul său era să mențină echilibrul, să nu amestece planurile și să se ocupe de ceea ce știa el mai bine: de apărarea și ilustrarea literaturii naționale. De aceea a refuzat consecvent toate funcțiile la care ar fi avut acces (începînd cu cea de Ministru al Culturii), în afara celor din sistemul academic, din care putea să își aplice planul constructiv. Că nu toată lumea a fost de acord cu unele dintre deciziile sale, cu unele dintre proiectele sale, asta este o altă poveste. Inevitabilă, în mod cert.

Privite cu un calm firesc, abia acum posibil, deciziile lui Eugen Simion de acum două decenii par normale. E chiar greu de înțeles de ce atunci ele stărneau reacții atît de vehemente, de ce provocau atacuri

grobienă, câtă vreme criticul nu avea altă pretenție decât să i se accepte opțiunile sau, mai corect, dreptul la ele și să fie lăsat să-și conserve independența de spirit, absolut necesară în evaluarea literaturii. Apolitismul nu e altceva decât reacția firească a unui scriitor preocupat în primul rând de opera sa, pe care o consideră mult mai importantă (și așa și este!) decât orice aparent urgentă implicare în imediat. Pentru un critic literar, cu atât mai mult, distanța este necesară: s-au comis, în anii '90, mult prea multe evaluări reduționiste, din unghi politic, care aminteau, prin schematismul, încercărea și lipsa lor de umor, de cele ale primilor ani de comunism, s-au amestecat de prea multe ori criteriile, iar aceste atitudini furioase nu mai folosesc, azi, nimănui. Dar, în epocă, ele au putut împrăștia multe toxine în viața literară, pe care au dezbinat-o, se pare, iremediabil. Eugen Simion nu ezită să explice el însuși situația, dar o face fără patimă: a purtat, scrie el într-un articol cules în *Fragmente critice VI*, ani de zile această etichetă abuzivă. „Oport și azi, chiar dacă am încercat de mai multe ori nu să mă justific, ci să spun că nu sunt împotriva politicii și nici nu interzic scriitorilor să facă politică activă, sunt doar de părere că politica trebuie să-și vadă de treburile ei, iar noi, criticii literari, să nu renunțăm în vremuri de schimbare (care, adesea, reprezintă și vremuri de mare confuzie de valori) la principiul autonomiei esteticului. Inutil, n-am convins, se pare, pe nimeni. Stimații mei confrăți aveau nevoie de un apolitic pentru a-și ilustra radicalismul lor moral postrevoluționar și m-au ales pe mine.” Privită azi cu distanțare, reacția lui Eugen Simion a fost, cred, una corectă. Sigur, „apolitismul” său nu înseamnă că nu a avut simpatii politice, adesea asumate fără cochetărie; dar ce fel de lume e aceea care judecă obtuz un om după opțiunile sale politice, care consideră că acestea reprezintă tot ceea ce un intelectual de calibru are mai de preț; și, mai ales, ce fel de lume e aceea care hărțuiește un mare critic doar pentru că acesta nu abjură de la misiunea sa fundamentală și nu se înscrie cu toată energia în concretul grotesc al luptei politice? Ei bine, e lumea românească de acum nici două decenii. Eugen Simion a ieșit însă din ea cu fruntea sus, cu demnitatea celui care știe că și-a făcut treaba. Adică a ales să facă politica literaturii române, a ales să parieze, cu riscul de a le părea unora rigid, pe valorile certe, pe Marin Preda, pe Nichita Stănescu, pe Petru Dumitriu, pe Cioran, pe Mircea Eliade etc. A fost o opțiune fericită sau nu? Dacă îl comparăm cu „rivalul” său

(în înțelesul bun, cavaleresc al termenului) Nicolae Manolescu, care a intrat în politică și a eșuat, care a colecționat apoi multiple funcții, în dauna realei sale vocații de critic (care a avut mult de suferit din această cauză), Eugen Simion poate să-și afișeze demn seninătatea: el a rămas, spre deosebire de mulți, prea mulți dintre colegii săi de generație, la masa de scris, astfel încât opera lui critică nu a conținut să crească: sintezele despre jurnalul intim, despre genurile biograficului, despre Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ion Creangă, seria de *Fragmente critice*, zecile de studii care prefăteau edițiile din colecția „Opere fundamentale”, care deja prefigurează o echilibrată istorie a literaturii române, stau mărturie că Eugen Simion a rămas, în ultimii 23 de ani, critic literar. *Nici mai mult, dar nici mai puțin de atât.*

Aș vorbi, fără să simt că forțez lucrurile, despre o dublă „rezistență prin cultură” a lui Eugen Simion în anii de după 1990. Dacă mă refer în special la aceștia este pentru că, prin forța împrejurărilor, în intervalul acesta l-am perceput eu, sigur că și prin prisma operei sale de dinainte de 1989, dar și prin prezența sa în spațiul dezbaterii publice din presa culturală și nu numai, ca pe un reper de neocolit. Nici de către aliați, nici de către oponenți (nu vreau să scriu cuvântul „dușman”). Pe de o parte, e vorba de acceptarea riscurilor pe care le comportă angajamentul său strict cultural: puține sunt personalitățile culturii noastre din ultimele decenii care au fost mai atacate, în termeni adesea meschini, triviali, precum autorul *Scriitorilor români de azi*. Criticul s-a detașat însă de aceste lovituri, probabil că nu ușor (căci, bănuiesc, în astfel de cazuri distanțarea, deși igienică, este extrem de dificilă) și a ieșit nu doar cu fruntea sus, ci, lucru esențial, neînruit. *Rara avis* în balcanica noastră lume literară. A doua formă de rezistență prin cultură este refuzul consecvent de a ieși din domeniul pe care îl slujește. Funcția de Președinte al Academiei și celelalte care au urmat în sistem nu l-au deprofesionalizat pe Eugen Simion. Or, eu cunosc multe cazuri în care scriitorii de certă valoare au cedat sub presiunea importanței provizorii pe care o căpătaseră și și-au neglijat opera. Reiau, în lipsă de inspirație, ce am scris mai sus: ceea ce admir în cea mai mare măsură la Eugen Simion, dincolo de marea sa operă critică, este angajamentul total în literatură. E vorba de un devotament fără de care nu se pot realiza lucruri monumentale, fără de care criticul rămâne un biet funcționar al vieții literare, vânând un iluzoriu sentiment de putere. Or, critica literară nu

se reduce la un joc de putere. Ea este, o știe perfect autorul *Ficțiunii jurnalului intim*, un mariaj pe viață, în care nu se poate umbla cu jumătăți de măsură; critica este, de fapt, în esența sa, exteriorizarea unei mari iubiri față de literatură. În lipsa acestei investiții afective, discursul critic e decorativ, epidermic, demonstrativ, mediocru. Într-o extraordinară carte de confesiuni, intitulată programatic *În ariergarda avangardei*, Eugen Simion formulează acest *credo*: „În literatură (inclusiv în critica literară) trebuie să excelezi. Dacă nu, trebuie să abandonezi. Excelența înseamnă nu numai talent, ci și: continuitate, amplitudine, volum de muncă (da, muncă; a fi critic înseamnă a avea o răbdare de cămilă) și anvergură. Plus ceva care este poate mai presus de orice: o încredere mistică în literatură, trebuie să iubești literatura pentru a fi critic adevărat. Criticul nu trebuie să aibă vocație de procuror, ci vocație de preot. El slujește un zeu necunoscut care apare de oriunde și nu se revelează decât prin operă.” Deci, literatura e o poveste pe viață: ori îi oferi totul, ori eșuezi lamentabil, pentru că te abandonează ea. Esențial este ca, având o carieră memorabilă în spate, să rămâi fidel unei asemenea perspective poate romantice, oricum desuete, dar cuceritoare. Literatura nu este joc de culise, scenă pe care orgoliile își dispută întâietatea, nu e nici măcar un domeniu instituționalizat (deși nu poate funcționa în lipsa instituțiilor sale), ci, în primul rând, experiment cu tine însuși. Or, scriitor autentic e doar cel care își asumă un angajament total, la fel cum cititor mare e cel care înțelege că realitatea imită literatura și nu invers. Iar criticul, știm de la Ibrăileanu, se salvează abia atunci când reușește să nu sufoce în el cititorul hedonist, dedicat total lumilor ficționale.

Eugen Simion a trăit întotdeauna, de la primele sale manifestări pe scena literaturii, cu această utopie a operei. O mărturisește el însuși explicit și o face trădând o nesiguranță netrucată, care e semnul trăirii autentice a propriului destin literar: „...trăim cu iluzia că putem înfăptui o operă importantă. Este utopia în care intrăm de tineri și nu mai ieșim din ea până la sfârșit. De la un punct, nici nu mai avem curajul să ne întrebăm dacă merită. Dacă, totuși, ne punem întrebarea, răspundem invariabil: merită, din moment ce nu o putem abandona...”. În primul rând, de remarcat este că tot ceea ce realizează criticul se așază în acest orizont al *operei*. Cuvânt esențial, cuvânt cu greutate, care, din păcate, nu prea îl preocupă pe scriitorul român, iar pe critic cu atât mai

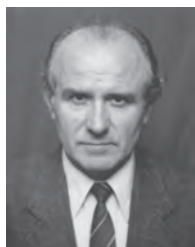
puțin. Opera presupune efort neîncetat de construcție, consecvență cu sine, profesionalism; înseamnă, încă, răbdare cu sine, forță și, mai ales, viziune. Exercițiu de autodisciplinare, rigoare, construcție de sine. Toate acestea presupun o dăruire totală cauzelor nobile ale literaturii. Puținii scriitori care au ambiția titanică de a crea mari opere devin, din perspectiva comună, cantonată în imediat, niște monștri (nu neapărat „sacri”), care emană energie, putere, care își organizează viața, își plămădesc destinul în așa fel, încât marea izbândă, „mântuirea” să fie realizarea acestei opere. Eminescu, Sadoveanu, Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Mircea Eliade, Marin Preda, Breban, Nichita Stănescu, în critică Lovinescu, G. Călinescu, Eugen Simion – acestea sunt numele care-mi vin prompt în minte. Or, toți acești mari scriitori au înțeles că o literatură nu se clădește vânând capodopera, ci adăugând, sistematic, carte peste carte. Eugen Simion mărturisește, la un moment dat, că are sentimentul că a scris prea mult. E inevitabil, acest tip de angajament total în actul creativ presupune munca zilnică: *Nulla dies sine linea*. Altfel nu se poate, opera nu se poate realiza decât trăind permanent în realitatea ei. Iar Eugen Simion a realizat o operă critică monumentală.

Se insinuează, în critica lui Eugen Simion din ultimii ani (deși ele existau și în cărțile de dinainte de 1989), două tendințe care dau patos și adaugă culoare paginilor sale: pe de o parte, criticul tinde să se confeseze din ce în ce mai mult chiar în actul critic; pe de altă parte, el nu își reprimă pornirile de moralist. Este un mod de a afirma că literatura nu e nicidecum ruptă de viață, ci dimpotrivă. Ea nu ne îndepărtează de realitate, nu constituie o eschivă, o fugă romantică de banalul sau urâțul cotidian, ci, dacă e asumată la modul existențial, ne pregătește să luăm în posesie mai acut realitatea; să o construim, să o inventăm, să o instituim. Proust a scris cele mai bune pagini pe această temă; marii scriitori, marii cititori, de asemenea, știu că viața imită literatura și nu invers.

Eugen Simion este un mare critic (ceea ce înseamnă: mare cititor + mare scriitor), care trăiește, spre norocul literaturii române, de mai bine de cinci decenii (asta înseamnă jumătate de veac, dacă îmi ies corect socotelile...) într-o Castalie a spiritului. Adică în miezul literaturii române. Și, slavă Domnului, toate semnele mă încurajează să aștept de la el alte câteva sinteze fundamentale.

Gheorghe CHIVU

Caracterul creator al criticii literare

Gh.C. – prof. univ. dr.,
Catedra de limba română
a Facultății de Litere de la
Universitatea din București,
cercetător șt. gr. I la Institutul
de Lingvistică „Iorgu
Iordan – Alexandru Rosetti”
din București. Membru
correspondent al Academiei
Române din 2010.
Coordonatorul programului
de cercetare „Enciclopedia
literaturii române vechi”
(Institutul „G. Călinescu”,
București). Colaborator a
numeroase monografii și
dicționare, apărute la Editura
Academiei Române, precum
*Dictionarium valachico-
latinum. Primul dicționar
al limbii române* (2008),
*Documente și însemnări
românești din secolul al
XVI-lea* (1979). Laureat al
Premiului „Timotei Cipariu” al
Academiei Române (1993).

În urmă cu mai mulți ani, un profesor tânăr, dar energic, cu ținută academică impecabilă, dar cald și apropiat, având știința interpretărilor subtile și a redactărilor atent lucrate, dublată de dorința de a transmite studenților plăcerea speculației intelectuale îmbrăcate în haine elevate, argumenta, în cadrul seminarului de istorie literară contemporană, ideea criticii literare ca artă.

Obișnuit cu gândirea de tip pozitivist (absolvisem, în primul rând din motive circumstanțiale, un liceu „real”), potrivit căreia orice investigație științifică trebuie să fie un exercițiu intelectual util pentru analiza și, consecință firească, pentru înțelegerea obiectului cercetat, mă străduiam, fără succes, să caut contraargumente la opinia profesorului.

„Știința criticii ar fi o știință curioasă, deoarece s-ar baza pe imponderabile și ar opera cu multe imponderabilități ale spiritului”, susținea tânărul profesor, cam în aceeași epocă, și în fața unor „slujitori” avizați ai științelor exacte. Actul critic, spunea Domnia Sa, nu poate fi decât individual și creator, de vreme ce „misiunea (și deci justificarea) criticii literare este să dovedească, între altele, caracterul de unicitate al operei artistice”.

Vor fi fiind însă convergente rezultatele de bază ale exegezelor critice individuale con-

crate unei opere literare, totdeauna și în mod firesc unicat, mă întrebam pe atunci. Dacă da, sub forma diferită a rezultatelor analizei critice se vor fi ascunzând elemente unice, impuse de obiectul studiat, pe care sistemul nostru de gândire și capacitatea individuală de analiză și de interpretare le exprimă diferit?

Cu certitudine, mi-am răspuns nu peste mult timp, de vreme ce opinii formulate în analize distincte și chiar de către autori ce au exersat actul critic în epoci diferite au ajuns în esență la concluzii similare și nu o dată identice în privința valorii sau a relevanței artistice a unui același text beletristic. Însăși ierarhia valorilor unei literaturi, stabilită de criticii și istoricii literari de primă mână, trebuie să aibă la bază rezultatul general acceptat al unui act de interpretare, creator prin punerea în valoare a spiritului analitic individual, dar dependent, în liniile sale de bază, de constantele greu de circumscris și la fel de greu de definit ale operei beletristice.

Criticul literar devine astfel el însuși, analizând creația artistică și construind pe această bază opere de exegeză, un creator. Iar „puterea scriitorului” – în care recunoaștem deopotrivă autorul operei beletristice și criticul de valoare – „poate veni de la opera lui. A fi citit, elogiat, contestat, urmat în ideile tale – scria profesorul Eugen Simion – este singura și reala răsplată a efortului dur pe care l-ai depus pentru a da corp ideilor.”

(Ideea că un creator în domeniul literelor dă, cu efort, corp ideilor are, în mod surprinzător, o vechime apreciabilă în cultura scrisă românească. La finele veacului al XVIII-lea, un autor astăzi necunoscut, Ioan Cantacuzino, definea în poezia *Răsuflare*, prima artă poetică românească, efortul poeților și rezultatul creației acestora prin: „Au întrupit ne-ntrupiri, / Au iconit nevediri”. Formulare admirabilă a actului artistic într-o limbă încă nepregătită pentru exprimarea unor astfel de abstracțiuni.)

În opera profesorului Eugen Simion, răsplata efortului depus pentru exegeza literaturii române moderne există, fiind concretizată deopotrivă în volume ale căror conținut și evaluări nu au fost nicicum afectate de trecerea timpului sau de schimbarea vremurilor, în proiecte culturale de importanță majoră, dar și într-un institut academic adus în liniile

firești ale menirii sale: studierea dedicată și competentă a istoriei literaturii române, dublată de acțiunea constantă, perseverentă, menită să pună în valoare operele de referință ale culturii naționale.

Aparent liniștit, dar ascunzând sub aspectul „apolinic” o fierbere continuă, profesorul Eugen Simion dă dovada puterii de a stăpâni și de a doza clocotul interior, putere rareori învinsă de umoare, de furia de moment sau de vreo nemulțumire exprimată tranșant.

„Îmi place începutul toamnei”, aflăm în una dintre confesiunile Domniei Sale. Este, cred, o afirmare a aspirației omului cu trăire interioară intensă către temperanță, o opțiune pentru depășirea arderii și ardorii prin așezare în echilibru.

Aceeași aspirație și efectul său pot fi regăsite în scrisul totdeauna elevat, cu vădita căutare a unei cât mai bune relații între conținut și formă, ambele alese, totdeauna exemplare.

Iar redescoperirea literaturii vechi și punerea în valoare a unora dintre trăsăturile ei definitorii – între care moralismul ocupă un loc privilegiat – pun și ele în lumină aceeași latură importantă a personalității lui Eugen Simion – aspirația spre echilibru și spre valoarea socială și estetică a acestuia.

Marele critic și istoric literar, ajuns la vârsta maturității depline, a considerat totdeauna că literatura începuturilor noastre culturale este necesar, chiar obligatoriu de reevaluat. La mai multe decenii după „Dimineața poezilor”, profesorul coboară frecvent în ultima vreme, prin lecturi care îi prilejuiesc descoperiri și interpretări surprinzătoare, spre scrisul vechi. Criticul și istoricul literar sunt dublați și în acest spațiu de exegetul cu vocație și pregătire filologică. (Se știe că pregătirea de specialitate și-a început-o ca filolog, transcriind manuscrise eminesciene, manuscrise spre care s-a întors la maturitate în admirabilul proiect de punere la dispoziția publicului de azi a caietelor eminesciene în ediție facsimilată. Iar fără o astfel de pregătire admirabila colecție tip *Pleiade*, prin care cultura românească actuală a fost înzestrată cu ediții dintre care nu puține sunt de cea mai aleasă ținută, nu ar fi fost concepută și nu ar fi putut altfel exista.)

Într-un moment de criză a cercetărilor de literatura română veche, profesorul Eugen Simion se oprește atent asupra unor aspecte memorabi-

le din scrisul vechilor noștri autori și, fără încercări de actualizare pripită, evaluează tehnici narrative, atitudini culturale, morale și artistice sau realizări stilistice de excepție.

Eugen Simion este „critic cu inimă”, om de știință cu program, un program al culturii, nu al individului, al comunității culturale și științifice, nu al propriei persoane sau al propriei cariere. Este un istoric literar cu vocația faptei, cu știința realizării marilor construcții folositoare culturii naționale, ridicate cu spirit organizatoric de excepție, cu efort nicio dată precupețit și cu energie nicipând egalată.

„De ce scriu?”, se întreba în volumul din *Fragmente critice* publicat în anul 2007 – „...Pentru că nu pot trăi fără de acest artificiu.” De ce se luptă pentru promovarea valorii în cultura românească actuală și pentru elaborarea unor lucrări fundamentale necesare culturii naționale? Pentru că are vocația constructorului care nu-și abandonează niciodată proiectele.

Cu onoarea de a-i fi simțit permanent sprijinul și de a-i fi primit îndemnul, cu bucuria de a-i fi alături într-un proiect dificil, continuarea cu succes a investigațiilor de istorie literară, într-o perioadă în care cercetărilor umaniste asupra culturii naționale le este diminuată forța umană prin împruținarea mijloacelor financiare, ce-i pot dori profesorului Eugen Simion, la moment aniversar, în afară de sănătate și prin nimic diminuată puterea de muncă?

Să ne ofere *Scriitori români de ieri*, care, alăturată impunătoarei *Scriitori români de azi*, să devină, sub prestigioasa-i semnătură, parte a unei așteptate *Istorie generale a literaturii române*.

Carolina POPUȘOI

Tipuri de calcuri de regim verbal prepozițional nerecomandate în limba română din Basarabia

C.P. – dr. în filologie al Universității din București (2002), cercetător științific la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București (din 1999). A publicat *Micul dicționar academic* (MDA, vol. I-IV, 2001-2003, coautor), *Structuri sintactice ale limbii române cu element predicativ suplimentar* (2002), *Limba română actuală din Basarabia. Particularități morfosintactice și lexico-semantice* (2013).

Contactul îndelungat și intens dintre limba română din Basarabia și limba rusă (vorbită activ pe teritoriul dintre Prut și Nistru) a lăsat amprente considerabile în structura limbii române. Cel mai afectat de fenomenul bilingvismului din acest areal sociolingvistic este lexicul, urmat de sintaxă și de frazeologie. Morfologia, și în acest caz, s-a dovedit a fi domeniul cel mai rezistent la influențe străine. Printre abaterile cele mai frecvente și mai grave de la limba literară se află calcurile nerecomandate (de natură semantică, sintactică, frazeologică, morfematică și morfologică).

În general, calcul lingvistic reprezintă un mijloc de îmbogățire a unei limbi. [Pentru limba română, a se vedea: Graur (1936); Rizescu (1958); Hristea (1968); Hristea (1984); Stanciu-Istrate (2006).] Când însă imitarea unui model străin duce la denaturarea sistemului limbii, prin atribuirea de sensuri redundante unor cuvinte existente în limbă, prin crearea de lexeme inutile, prin stabilirea unor raporturi gramaticale nefirești limbii literare, atunci avem a face cu calcuri nerecomandate. În asemenea situații, nu se mai poate vorbi de un procedeu productiv, ci de unul regresiv, degradant. În funcție de domeniul lingvistic

asupra căruia se exercită fenomenul calchierii nerecomandate, deosebim calcuri lexicale (de structură semantică și de structură morfematică), calcuri gramaticale (de natură morfologică și de natură sintactică) și calcuri frazeologice.

Obiectul de studiu al acestui articol îl constituie calcurile de regim verbal prepozițional nerecomandate, care, în româna din stânga Prutului, au o răspândire extrem de mare, fiind depășite numeric, în cadrul acestui fenomen, doar de calcurile semantice.

Calcul de regim verbal prepozițional face parte din clasa calcurilor gramaticale de natură sintactică. Această categorie de calcuri se caracterizează prin imitarea, după limba rusă, a raportului gramatical dintre verb și actanții săi, mai exact, prin preluarea modelului de regim verbal prepozițional rusesc. „În calitatea sa de cuvânt regent, verbul poate admite diferite modele de recțiune și, dată fiind această varietate, alegerea corectă a regimului reprezintă uneori dificultăți, mai ales pentru vorbitorii influențați de recțiunea verbelor din limba rusă.” [Condrea (2001), p. 15]. (De altfel, verbul regent poate impune elementului subordonat atât restricții prepoziționale, cât și de caz, aspectul din urmă nefăcând însă parte din subiectul abordat aici.)

Prin urmare, în organizarea sintactică a enunțului, verbul regent cere, în funcție de actanții săi, o anumită prepoziție. În limba română actuală din Basarabia circulă însă foarte frecvent structuri cu o utilizare inadecvată a prepoziției. În astfel de construcții, prepoziția din grupul verbal este redată fidel prin echivalentul său din rusă, și nu în conformitate cu regimul verbal prepozițional din româna literară. Asemenea abateri în selectarea prepoziției care leagă verbul regent de argumentul său reprezintă veritabile calcuri de regim verbal prepozițional nerecomandate. În arealul lingvistic în discuție, greșelile de acest tip sunt destul de variate, putându-se însă vorbi de încadrarea lor în tipare sintactice distincte. Printre cele mai întâlnite tipare de calcuri de regim verbal prepozițional nerecomandate, după limba rusă, amintim:

[prep. rus. **в** → prep. rom. **în**]

*a aduce o contribuție **în**... / *a contribui **în**... pentru a aduce o contribuție la... / a contribui la..., <cf. rus. внести свой вклад **в**... / содействовать **в**...>;

*a cânta **în** unison pentru a cânta la unison, <cf. rus. петь **в** унисон>;

*a citi **în** glas pentru a citi cu glas tare / cu voce tare, <cf. rus. читать вслух>;

*a fi dezamăgit **în** oameni pentru a fi dezamăgit de oameni, <cf. rus. быть разочарованным в людях>;

*a fi interesat **în** destrămarea partidului pentru a fi interesat de destrămarea partidului, <cf. rus. быть заинтересованным в распадае партии>;

*a fi **în** curs cu evenimentele pentru a fi la curent cu evenimentele, <cf. rus. быть в курсе событий>;

*a fi **în** modă pentru a fi la modă, <cf. rus. быть в моде>;

*a fi vinovat **în** ceva pentru a fi vinovat de ceva, <cf. rus. быть виноватым в чем-нибудь>;

*a lua parte **în** concurs pentru a lua parte la concurs, <cf. rus. принять участие в конкурсе>;

*a mânca o dată **în** zi pentru a mânca o dată pe zi, <cf. rus. кушать раз в день>;

*a participa **în** proiect pentru a participa la proiect, <cf. rus. участвовать в проекте>;

*a pleca **în** Roma / **în** Paris pentru a pleca la Roma / la Paris, <cf. rus. ехать в Рим / в Париж>;

*a pune / a trimite (pe cineva) **în** închisoare pentru a trimite (pe cineva) la închisoare, <cf. rus. посадить / отправить (кого-либо) в тюрьму>;

*a (se) convinge **în** aceasta pentru a (se) convinge de aceasta, <cf. rus. убедить(ся) в этом>;

*a se găsi **în** abundență pentru a se găsi din abundență, <cf. rus. находиться в изобилии>;

*a se îndrăgosti **în** cineva pentru a se îndrăgosti de cineva, <cf. rus. влюбиться в кого-то>;

*a sta **în** rând (la magazin) pentru a sta la rând, a sta la coadă, <cf. rus. стоять в очереди>;

*a veni o dată **în** zi / **în** săptămână / **în** lună / **în** an pentru a veni o dată pe zi / pe săptămână / pe lună / pe an, <cf. rus. приходиться раз в день / в неделю / в месяц / в год> etc.

[prep. rus. **на** → prep. rom. **la**]

*a arăta **la** hartă pentru a arăta pe hartă, <cf. rus. показывать **на** карте>;

*a coborî / a opri **la** stație pentru a coborî / a opri în stație, <cf. rus. сойти / остановить **на** остановке>;

*a da / a locui / a lua / a primi / a sta **la** gazdă pentru a da / a locui / a lua / a primi / a sta în gazdă, <cf. rus. давать / жить / принять / взять / стоять **на** квартире>;

*a fi capabil **la** orice pentru a fi capabil de orice, <cf. rus. быть способным **на** все>;

*a fi în stare **la** ceva pentru a fi în stare de ceva, <cf. rus. быть способным **на** что-нибудь>;

*a ieși **la** pauză / **la** pauza de masă pentru a ieși în pauză / în pauza de masă, <cf. rus. выйти **на** перерыв / **на** обеденный перерыв>;

*a ieși / a se relaxa **la** recreație / **la** pauză pentru a ieși / a se relaxa în recreație / în pauză, <cf. rus. выйти / расслабиться **на** перемене>;

*a înmulți 2 **la** 2 pentru a înmulți 2 cu 2, <cf. rus. умножить 2 **на** 2>;

*a lua (pe cineva) **la** evidență pentru a lua (pe cineva) în evidență, <cf. rus. взять (кого-либо) **на** учет>;

*a pune **la** libertate pentru a pune în libertate, <cf. rus. выпустить **на** волю>;

*a repartiza studenții **la** întreprinderi pentru a repartiza studenții în întreprinderi, <cf. rus. направлять студентов **на** предприятия>;

*a sta **la** strajă pentru a sta de strajă, <cf. rus. стоять **на** страже>;

*a vinde **la** piață pentru a vinde în piață, <cf. rus. торговать **на** рынке> etc.

[prep. rus. **на** → prep. rom. **pe**]

*a se afla / a locui **pe** etajul trei pentru a se afla / a locui la etajul trei, <cf. rus. находится / жить **на** третьем этаже>;

*a apărea **pe** orizont pentru a apărea la orizont, <cf. rus. появиться **на** горизонте>;

*centrala funcționează **pe** lemne pentru centrala funcționează cu lemne, <cf. rus. колонка работает **на** дровах>;

*a frământa **pe** lapte / **pe** chefir / **pe** apă minerală pentru a frământa cu lapte / cu chefir / cu apă minerală, <cf. rus. месить **на** молоке / **на** кефире / **на** минеральной воде>;

*a intra / a invita **pe** scenă pentru a intra / a invita în scenă, <cf. rus. выйти / пригласить **на** сцену>;

*a merge / a călători **pe** tren / **pe** vapor pentru a merge / a călători cu trenul / cu vaporul, <cf. rus. ехать / путешествовать **на** поезде / **на** пароходе>;

*a prăji **pe** unt / **pe** ulei pentru a prăji cu unt / cu ulei; a prăji în unt / în ulei, <cf. rus. жарить **на** масле / **на** сливочном масле>;

*a se plânge **pe** cineva pentru a se plânge de cineva, <cf. rus. жаловаться **на** кого-либо>;

*a se plânge **pe** viață pentru a se plânge de viață, <cf. rus. жаловаться **на** жизнь> etc.

[prep. rus. **от** → prep. rom. **de la**]

*a felicita pe cineva **de la** numele colegilor pentru a felicita pe cineva în numele / din partea colegilor, <cf. rus. поздравить кого-либо **от** имени коллег>;

*a feri culturile **de la** îngheț pentru a feri culturile de îngheț, <cf. rus. убереечь растения **от** заморозков>;

*a (se) apăra **de la** inundații pentru a (se) apăra de inundații / a (se) apăra împotriva inundațiilor, <cf. rus. защищать(ся) **от** наводнений>;

*a se dezice **de la** aceste idei pentru a se dezice de aceste idei, <cf. rus. отказать **от** этих идей>;

*a vorbi **de la** numele colectivului pentru a vorbi în numele / din partea colectivului, <cf. rus. говорить **от** имени коллектива> etc.

[prep. rus. **по** → prep. rom. **pe**]

*a asculta / a auzi / a spune / a vorbi **pe** televizor / **pe** radio pentru a asculta / a auzi / a spune / a vorbi la televizor / la radio, <cf. rus. слушать / услышать / сказать / говорить **по** телевизору / **по** радио>;

*a citi **pe** diagonală pentru a citi în diagonală, <cf. rus. читать **по** диагонали>;

*a comunica **pe** radio / **pe** internet / **pe** e-mail pentru a comunica prin radio / prin internet / prin e-mail, <cf. rus. сообщать **по** радио / **по** интернету / **по** э-майлу>;

*a lua legătura **pe** telefon cu cineva pentru a lua legătura la telefon / telefonic cu cineva, <cf. rus. соединиться **по** телефону с кем-то>;

*a lucra **pe** specialitate pentru a lucra în specialitate / în domeniu, <cf. rus. работать **по** специальности>;

*a ocupa locul I **pe** regiune pentru a ocupa locul I în regiune, <cf. rus. занять первое место **по** региону>;

*a se pune **pe** curmeziș pentru a se pune în curmeziș / de-a curmezișul, <cf. rus. становиться **поперек**>;

*a spune ceva **pe** secret pentru a spune ceva în secret, <cf. rus. сказать что-то **по** секрету>;

*a transmite / a primi datele **pe** telefon / **pe** fax / **pe** bluetooth pentru a transmite / a primi datele prin telefon / prin fax / prin bluetooth, <cf. rus. передавать / принимать данные **по** телефону / **по** факсу / **по** блютузу>;

*a vedea **pe** televizor o emisiune pentru a vedea la televizor o emisiune, <cf. rus. увидеть передачу **по** телевизору>;

*a vorbi / a suna **pe** telefon pentru a vorbi / a suna la telefon, <cf. rus. говорить / звонить **по** телефону> etc.

[prep. rus. **под** → prep. rom. **sub**]

*a avea (ceva) **sub** mână pentru a avea (ceva) la îndemână, <cf. rus. иметь **под** рукой>;

*a dansa **sub** muzică pentru a dansa pe muzică, <cf. rus. танцевать **под** музыку>;

*a fi născut **sub** zodia Gemeni pentru a fi născut în zodia Gemeni, <cf. rus. быть рожденным **под** созвездием Близнецов>;

*a locui **sub** Chișinău pentru a locui lângă / aproape de Chișinău, <cf. rus. жить **под** Кишинэу>;

*a publica **sub** rubrica... pentru a publica la rubrica... / a publica în cadrul rubricii..., <cf. rus. опубликовать **под** рубрикой...>;

*a scrie **sub** dictare pentru a scrie după dictare, <cf. rus. писать **под** диктовку>;

*a se înțelege **sub** noțiunea... pentru a se înțelege prin noțiunea..., <cf. rus. понимается **под** смыслом...>;

*a sta **sub** ploaie pentru a sta în ploaie, <cf. rus. стоять **под** дождем>;

*a veni **sub** seară pentru a veni (în)spre seară, <cf. rus. прийти **под** вечер> etc.

[prep. rus. **с** → prep. rom. **cu**]

*a data **cu**... pentru a data din..., <cf. rus. датировать с...>;

*a divorța **cu** soția pentru a divorța de soție, <cf. rus. развестись с женой>;

*a fi (ceva) legat **cu** matematica pentru a fi (ceva) legat de matematică, <cf. rus. быть связанным с математикой>;

*a lua cunoștință **cu** conținutul raportului pentru a lua cunoștință de conținutul raportului, <cf. rus. ознакомиться с содержанием отчета>;

*a se achita **cu** datoriile / **cu** sarcinile / **cu** obligațiile pentru a se achita de datorii / de sarcini / de obligații, <cf. rus. рассчитаться с долгами / справиться с заданиями / справиться с обязанностями>;

*a se despărți **cu** prietenii pentru a se despărți de prieteni, <cf. rus. расставаться с друзьями> etc.

[prep. rus. **через** → prep. rom. **peste**]

*a lua **peste** fiecare oră câte o linguriță pentru a lua la fiecare oră câte o linguriță, <cf. rus. принимать **через** час по (одной) чайной ложке>;

*a se întoarce **peste** o zi pentru a se întoarce mâine / a se întoarce a doua zi, <cf. rus. вернуться **через** день>;

*a scrie **peste** un rând / **peste** două rânduri pentru a scrie la un rând / la două rânduri, <cf. rus. писать **через** (один) ряд / **через** два ряда>;

*a veni **peste** fiecare zi pentru a veni o dată la două zile, <cf. rus. приходиться **через** каждый день> etc.

[prep. rus. **за** → prep. rom. **după**]

*a se așeza **după** volan / **după** masă pentru a se așeza la volan / la masă, <cf. rus. сесть **за** руль / **за** стол>;

*a fi / a ieși **după** ușă / **după** poartă pentru a fi / a ieși dincolo de ușă / dincolo de poartă; a fi / a ieși de partea cealaltă a ușii / de partea cealaltă a porții, <cf. rus. находится **за** воротами / **за** дверью; выйти **за** ворота / **за** дверь>;

*a pătrunde **după** culise pentru a pătrunde în culise, <cf. rus. проникнуть **за** кулисы>;

*a pleca / a rămâne **după** hotare / **după** graniță pentru a pleca / a rămâne peste hotare / peste graniță, <cf. rus. уехать / остаться **за** рубежом / **за** границу> etc.

Varietatea și multitudinea structurilor cu calcuri de regim verbal prepozițional nerecomandate confirmă că acest fenomen este extrem de răspândit în limba română actuală din Basarabia. [A se vedea unele dintre aceste construcții la: Guțu (1998); Crijanovschi (2000); Condea (2001), p. 17-19; Popușoi (2013), p. 83-92.] Selectarea în procesul comunicării a unei prepoziții, traduse *ad litteram* din limba rusă, are loc din cauză că marea majoritate a românilor din Basarabia au în minte tiparul sintactic prepozițional rusesc. Pentru evitarea a astfel de greșeli, se recomandă axarea vorbitorilor pe modele de limbă română literară, în toate sferile ei de manifestare (presă, emisiuni TV / radio, beletristică, administrație, locuri publice etc.), dar și responsabilizarea fiecăruia în actul de comunicare.

Bibliografie

1. I. Condea, *Norma literară și uzul local*, Firma Editorial Poligrafică, Tipografia Centrală, Chișinău, 2001.
2. A. Crijanovschi, *Dicționar de dificultăți ale limbii*, Editura ARC & Museum, Chișinău, 2000.
3. Al. Graur, *Sur quelques types de calques*, în *Bulletin linguistique*, IV, 1936, p. 193-194.
4. V. Guțu, *Dicționar al greșelilor de limbă*, Editura ARC, Chișinău, 1998.
5. Th. Hristea, *Calcul lingvistic*, în *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Editura Științifică, București, 1968, p. 143-202.
6. Th. Hristea, *Calcul lingvistic ca procedeu de îmbogățire a vocabularului*, în *Sinteze de limba română*, ediția a III-a, Editura Albatros, București, 1984, p. 100-121.
7. C. Popușoi, *Limba română actuală din Basarabia. Particularități morfosintactice și lexico-semantice*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția Aula Magna, București, 2013.
8. I. Rizescu, *Contribuții la studiul calculului lingvistic*, Editura Academiei, București, 1958.
9. M. Stanciu-Istrate, *Calcul lingvistic în limba română*, Editura Academiei Române, București, 2006.

Dana-Luminița TELEOACĂ

Structuri poetico-retorice în textul psalmic modern: construcții intensive și tautologice

D.-L.T. – cercet. șt. III,
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”,
București. Doctor în filologie.

Autoare a mai multor
articole și studii consacrate
terminologiei religioase și
limbii textelor bisericești.
Lucrări în colaborare: *Tratatul
de istorie a limbii române*,
Cultivarea limbii române,
*Dicționarul etimologic al
limbii române*, *Dicționar de
cuvinte și expresii străine* etc.

1. Precizări preliminare

Cum sunt de acord specialiștii în domeniu¹, nivelul *sintactic* determină în mod esențial *profilul stilului beletristic* între celelalte variante funcționale ale limbii. Acesta este, la rândul său, aproape de neconceput în afara noțiunii de „*structură ritmică*”: ritmul este cel care impune o anumită sintaxă sau, cu alte cuvinte, *structurile ritmice se află în raport de adecvare directă cu sintaxa*, ritmul dirijând atât alegerea cuvintelor, cât și *combinațiile* acestora. Dacă prin *ritm* înțelegem acea structură *profundă* care stă la baza tuturor deplasărilor *poetice* ale discursului², atunci putem afirma că numeroasele *figuri sintactico-poetice* identificate în textul psalmic sunt expresia unui *ritm inconfundabil*, specific acestei creații biblice veterotestamentare.

Pornind de la aceste premise, în studiul pe care îl propunem vom încerca să schițăm un profil stilistic al textului sacru psalmic (o versiune biblică ortodoxă modernă), din perspectiva a două tipuri de figuri sintactice identificate aici: construcțiile intensive și, respectiv, construcțiile tautologice.

2. Structuri sintactice cu funcție stilistică

Așa cum observăm cu altă ocazie³, o serie de *fapte lingvistice arhaice* (în speță, sintactice), identificate în scrierile religioase moderne, sunt susceptibile de a fi interpretate nu numai prin prisma *conservatorismului lingvistic* specific acestui tip de text, ci inclusiv în calitatea lor de mărci particulare de caracterizare *stilistică* a literaturii religioase (sau ca particularități *stilistice intrinseci, imanente* scrisului sacru). Observația se susține cu atât mai pregnant în cazul unei creații religioase cum este cea *psalmică*, reprezentativă pentru aria culturală *estetică* definită în limitele câmpului religios. Astfel, fidelitatea deosebită a textului religios (în speță, biblic), apărut în mediu confesional ortodox atât cât privește o serie de tipare lingvistice, cât și numeroase figuri sintactice cu valențe stilistice, ne îndreptățește să admitem, cel puțin în unele situații, o *dublă continuitate* (față de textul *fondator*⁴), *lingvistică*, respectiv *stilistică*⁵.

Poemele psalmice, opere colecționate, se pare, în epoca regilor David și Solomon, la origini, creații în mod fundamental cântate, erau, în realitate, opere performate printr-un ceremonial mai complex (sincretic) – vers, muzică, dar și o anumită „mișcare scenică” –, elemente ce susțin calitatea de *text reprezentat* al poemului psalmic. Funcția *pragmatică* cu care se asocia acest tip de creație religioasă (un text compus în special în scopul *performării sale în cadru liturgic*, în contextul slujbelor ținute la Templu) este responsabilă pentru un anumit tip de *adecvare structurală*, ce rezidă, printre altele, în valorificarea *construcțiilor cu rol mnemotehnic*. Astfel, *refrenul, repetiția anaforică, anadiploza, paralelismul sintactic, acrostihul* ș.a. reprezintă veritabile *strategii de construcție* (menite să faciliteze memorarea și reproducerea acestor poeme), ele fiind, în ultimă instanță, expresia unui *ritmo-melodism* aparte, ce poate fi definit drept „catalizator mnemonic”⁶.

Cel mai adesea este vorba despre construcții cu funcție *intensificatoare* (*retorică*), multe dintre ele prezentând relevanță pentru un *stadiu primar de dezvoltare lingvistică* (cf. *fraza nominală, apozitia, paratixa* sau *construcțiile intensive*).

2.1. Construcții sintactice intensive

2.1.1. **Construcții genitivale cu valoare superlativă** [‘nume₁ *casus rectus* (N, Ac.) + nume₁ *casus obliquus* (G)’]

Este vorba despre structuri constituite pe baza *reduplicării expresive*, care au fost consemnate din abundență în versiunea biblică ebraică (cf., de pildă, ebr. *šiyr haširiym*, literal „cântarea cântărilor”, în sens larg, „cântarea supremă, cea mai înaltă cântare”)7. Procedeul apare (printr-un calc frazeologic) și în textul religios grecesc și în cel slavon, respectiv în versiunea latină a *Bibliei* (v. și Morcov 2003: 65). De pildă, un tipar similar celui prezentat *supra* se actualizează în textul sacru pentru desemnarea noțiunii de „parte preasfântă (dintr-o jertfă sau din alcătuirea templului)”, cf. gr. *αθγιον τω ὁ αθγιων*, lat. *sanctum sanctorum*, slavon. *СВЪТѦ СВЪТІИ*, rom. *sfântu a sfinților* [den jârtvele Domnului] (ms. 45, ap. Munteanu, *loc. cit.*).

Dubla valoare, *stilistică și gramaticală*, a unor astfel de construcții, în textul ebraic, este recunoscută în studiile de specialitate. A se vedea, de exemplu, Gesenius, s.v. *šabāthôn* (ap. Munteanu 2008), care vorbește despre funcția stilistico-gramaticală a acestor frazeologisme de a exprima superlativul sau intensificarea unei acțiuni8.

Din punctul de vedere al românei literare actuale (variantea laică), structura în discuție reprezintă o construcție arhaică, conservată astăzi în contexte informale (purtând marca familiarului sau / și a popularului), dar și în literatura religioasă. În textul psalmic cele mai frecvente structuri de acest gen consemnate de noi sunt expresia unor atribute divine, puse (astfel) sub semnul superlativului.

Cerul cerului / cerurilor

Pornind de la un pasaj din *Facerea* (1:6)⁹, filozofii și astronomii medievali au vorbit despre un *cer dublu* sau despre o *succesiune de ceruri*, de o *pluralitate de văzduhuri*, care împart lumea în două regiuni (compartimente). Această diviziune este, de fapt, consecința unei lecturi *literale*¹⁰ a unor pasaje din *Biblie*. În conformitate cu acest tip de interpretare, *cerul este țâria*, *cerul cerului* fiind *primul cer*, cel care se află deasupra *țării*, prin urmare, o semnificație conotată superlativ. De obicei în limba ebraică cerul este numit la plural *ceruri*, aspect ilustrat și de versiunea românească a textului psalmic, unde sintagma cu formă de singular este utilizată alternativ cu cea conținând pluralul, ambele făcând referire la „sediul” Divinității: „Cântați Dumnezeului Celui ce S-a suit peste *cerul cerului*, spre răsărit” (67:34); „*Cerul cerului* este al Domnului...”

(113:24); „Lăudați-L pe El *cerurile cerurilor* și apa cea mai presus de ceruri” (146:4) ș.a.

Dumnezeul / Domnul Dumnezeilor, Domnul Domnilor

El Elim, *Dumnezeul dumnezeilor*, apare în multe cărți ale *Vechiului Testament*, nu numai în *Psalmi*. De exemplu, în *Daniel* 11:36, revelația dată lui Daniel este o avertizare împotriva prostiei și a îngâmfării, un semnal de alarmă care ne pune față în față cu gloria Aceluia care este El Elim, *Dumnezeul dumnezeilor*. De asemenea, în *Deuteronom* (10:17)¹¹, unde se arată că Dumnezeu este singurul Domn, dar și că El este Trinitar, este *Elohim, Dumnezeul dumnezeilor, Dumnezeul cel Mare*, puternic și înfricoșător. Superlativul pe care îl discutăm se cuvine a fi înțeles, prin urmare, în *contextul multiplelor denumiri date lui Dumnezeu în Sfânta Scriptură: Elohim*, nume ce exprimă ideea de măreție și glorie, de putere creatoare și guvernatoare (*Dumnezeul Preaînalt*); *Yahweh* „Eu sunt (Cel ce sunt), expresie a caracterului etern, atemporal al Domnului; *Elohim*, conducător suprem al universului și mai presus de oameni, de evenimente, *mai presus de idoli și zeități*, mai presus de orice; *Adonai*, Dumnezeu revelat ca Domn și Stăpân; *Yahweh Raza* „Domnul care te vindecă”¹² ș.a.m.d.

În textul psalmic, *Dumnezeu și Domnul* „îți alternează rolurile” în sintagma genitivală superlativă: „Merge-vor din putere în putere, arăta-se-va *Dumnezeul Dumnezeilor în Sion*” (83:8); „Lăudați pe *Domnul dumnezeilor*, că în veac este mila Lui. / Lăudați pe *Domnul domnilor*, că în veac este mila Lui” (135:2,3) ș.a.

Veacul veacului

La vechii evrei, structura în discuție face referire la veacul de acum și la cel ce va să fie, acesta din urmă un timp nesfârșit (echivalent cu eternitatea). Sintagma cu valoare superlativă s-a conservat, în limba română, prin literatura beletristică de inspirație istorică, dar și prin scrisul bisericesc (biblic vechi testamentar): „Împărăți-va Domnul în veac și în *veacul veacului!* Pieriți neamuri din pământul Lui” (9:36); „Scaunul Tău, Dumnezeule, în *veacul veacului*, toiag de dreptate toiagul împărăției Tale” (44:8); „Întărite în *veacul veacului*, făcute în adevăr și dreptate” (110:8) ș.a.

Literatura creștină va prelua conceptul și lexicalizarea sa într-o formă superlativă, în acord cu principiile noii religii. Astfel, în Noul Testament, după Înviere, timpul nu se va mai număra cu zile și cu nopți, ci va fi mai degrabă o singură zi neînserată, când soarele dreptății va străluci luminos peste cei drepecți. Pentru cei păcătoși va fi o noapte adâncă, fără de sfârșit): „Iar către Fiul: Tronul Tău, Dumnezeuule, în *veacul veacului*; și toiagul dreptății este toiagul împărăției Tale”¹³ (*Epistola către evrei a Sfântului Apostol Pavel*, capit. 1, versetul 8) ș.a.

2.1.2. Acuzativul intern

Construcțiile cu ‘acuzativ intern’ reprezintă un tip aparte de structuri redundante, specifice mai degrabă unei etape arhaice de dezvoltare a limbii române, astăzi apărând exclusiv în contexte marcate stilistic¹⁴ și în literatura populară¹⁵. Textul religios (modern) constituie un alt exemplu de context (literar) care valorifică același gen de structuri.

Dacă în textele folclorice astfel de construcții pot fi văzute ca „reminiscente” ale unei etape *primare* de dezvoltare lingvistică (sintactică), în literatura religioasă modernă acest tipar nu poate fi separat de limba textului sacru ebraic¹⁶, reflectând, prin urmare, un fapt (cult) de *continuitate* lingvistică, ce a putut perpetua până în zilele noastre grație *dogmatismului / conservatorismului* specific acestui tip de text. În realitate însă, și construcțiile intensive din textul religios trebuie să reflecte același gen de fenomene lingvistice, relevante pentru un stadiu *elementar* de dezvoltare sintactică. Cum altfel am putea explica „coincidențele” sintactice între două universuri culturale atât de diferite: cel cult (literatura sacră), respectiv cel popular (folcloric)¹⁷?

Cum remarcam și mai sus, în sec. al XIX-lea, construcțiile intensive continuă să se utilizeze relativ frecvent în limba română, probabil (și) grație prestigiului modelului literar-cultural furnizat de textul religios, model încă activ în acea epocă; laicizarea și modernizarea culturii române a însemnat, printre altele, și renunțarea la astfel de tipare, nesincronizate și deci inadecvate spiritului modern, structurile respective „refugiindu-se” în ariile marcate stilistic sau în spațiile conservatoare (câmpul literaturii folclorice și al celei religioase) ale limbii.

Cât privește textul psalmic modern, verbele și substantivele „atrasede” în acest tipar sintactic sunt circumscrise în special următoarelor sfere semantice¹⁸: ‘a jertfi – jertfă’ (cf. „*Jertfiți jertfa* dreptății [...]”, 4:5; „[...] și *am jertfit* în cortul Lui *jertfă* de laudă”, 26:11; „*Jertfește* lui Dumnezeu *jertfă* de laudă...”, 49:15); ‘a cânta – cântare’ (cf. „*Cântați-I* Lui *cântare* nouă, [...]”, 32:2-3; „*Cântați* Domnului *cântare* nouă,...”, 92:1; „*Cântați* Domnului *cu cântare* de laudă”, 146:7); ‘a locui – locaș’, ‘a acoperi – acoperământ’ (cf. „*Locui-voi în locașul* Tău în veci; *acoperi-mă-voi cu acoperământul* aripilor Tale”, 60:4; „[...] mai bine decât *a locui în locașurile* păcătoșilor”, 83:11); ‘a urî – ură’ (cf. „*Vezi* pe vrăjmașii mei că s-au înmulțit și *cu ură* nedreaptă *m-au urât*”, 24:20; „*Cu ură* desăvârșită *i-am urât* pe ei [...]”, 138:22); ‘a milui – milă’: „*Miluește-mă*, Dumnezeule, *după* mare *mila* Ta” (50:1); ‘a zidi – zid’: „[...] și *să se zidească zidurile* Ierusalimului”, 50:19); ‘a batjocori – batjocură’: „*M-au ispitit, cu batjocură* *m-au batjocorit*,...”, 34:15); ‘a răsplăti – răsplată’: „[...]”, *răsplătește răsplătirea* celor mândri” (93:2); ‘a se bucura – bucurie’ (cf. „...*cuvioșii* lui *cu bucurie se vor bucura*”, 131:18); ‘a fulgera – fulger’ (cf. „*Cu fulger fulgeră-i* și-i risipește!”, 143:6); ‘a unge – untdelemn’ (cf. „[...] și *m-a uns cu untdelemnul* ungerii Lui”, 150:4) ș.a.

‘Complementul intern’ apare și la nivel de frază, în astfel de exemple substantivul din respectiva structură sintactică îndeplinind, în structura de adâncime, funcția unui „instrumental”, funcție, de altfel, bine reprezentată și în enunțurile simple (în propoziții)¹⁹. Structurile sintactice de acest gen sunt expresia unor traduceri literale după *Septuaginta* care, la rândul ei, reflectă „o turnură ebraică tipică în BIBL. HEBR.” (Munteanu 2008: 78): „*Adu-Ți aminte, Doamne, de ocara* cu care *m-au ocărat* vrăjmașii Tăi,...” (88:50); „*scoală-Te, Doamne, Dumnezeul meu, cu porunca* cu care *ai poruncit*” (7:6) ș.a.

Un alt tipar de ‘acuzativ intern’ se actualizează pe baza relației sintactice stabilite între două ipostaze morfologice distincte (predicativă vs nepredicativă) ale aceluiași verb. În astfel de contexte, gerunziul, sintactic un circumstanțial de mod, apare, cel puțin la prima vedere, în mod redundant, tautologic, deci... nejustificat; stilistic însă, această formă aduce în prim-plan o acțiune în desfășurare, nu numai în cazul verbelor durative (cf. *a înconjura*, *a certa*, *a veni*, *a merge*), ci și al celor punctuale (cf. *a împinge*). Mai mult, asocierea pleonastică a două forme modale din paradigma

aceluiași verb are funcție emfatică, anume de evidențiere a unei valori aspectuale prin prisma celeilalte: dacă *a înconjura* la gerunziu indică acțiunea în dinamica ei, celei de-a doua forme (de indicativ) îi revine rolul fie de a preciza o acțiune terminată (este cazul formelor de indicativ perfect compus), fie de a întări caracterul durativ al unei acțiuni (indicativ imperfect), prezentate în opoziție cu o alta durativă, dar care, în viitor, se definește ca activitate certă (indicativul viitor). Acest *joc modal tautologic* susține poemul la nivel ideatic-estetic: „**Înconjurând** m-au înconjurat și în numele Domnului i-am înfrânt pe ei” (117:11); „**Împingându-mă** m-au împins să cad, dar Domnul m-a sprijinit” (117:13); „**Certând** m-a certat Domnul, dar morții nu m-a dat” (117:18); „**Mergând** mergeau și plâneau, aruncând semințele lor, dar **venind** vor veni cu bucurie, ridicând snopii lor” (125:6) ș.a. Și acest tipar este preluat din textul ebraic (a se vedea construcția cu valoare intensificatoare ‘participiu + indicativ al aceleiași rădăcini’ din *Biblia ebraică*), el fiind calificat în literatura de specialitate (v., de pildă, Munteanu 2008: 78) ca fiind *tipic stilului biblic*²⁰.

2.1.3. Parigmenonul

Procedeul – de asemenea cult, originat în limba textului sacru ebraic – constă din reluarea într-o unitate sintactică a unor părți de vorbire cu aceeași rădăcină.

În textul psalmic l-am consemnat mai puțin frecvent comparativ cu structurile de ‘acuzativ intern’, dar și cu ocurențele aceluiași tip de construcție sintactică în alte texte religioase²¹.

Se actualizează îndeosebi prin structuri genitivale, la nivel de propoziție (cf. „A căror gură a grăit deșertăciune și dreapta lor e **dreapta nedreptății**”, 143:8; „El a trimis pe îngerul Lui și m-a luat de la oile tatălui meu și m-a uns cu **untdelemnul ungerii** Lui”, 150:4), dar și de frază „Fericit este cel ce-ți va răsplăti ție **fapta ta pe care ai făcut-o nouă**” (136:8), ultimul, un exemplu de *figură etimologică*.

2.2. Construcțiile tautologice

Construcțiile tautologice, rezultate în special din coordonarea copulativă sau juxtapunerea a doi / mai mulți termeni echivalenți semantic, își

au obârșia în limba originalului avut la dispoziție de versiunile religioase moderne, dar ele sunt relevante, în același timp, și pentru una dintre particularitățile definatorii ale stilului bisericesc, așa-numita „insistență prin repetare” (v. Seche 1967: 108 ș.u.)²².

Cum remarcam și cu altă ocazie²³, aceste structuri oferă, în terminologie coșeriană, un exemplu de „suspendare a normei congruenței prin adecvare”²⁴, tautologia convertindu-se, în textul religios, din figură ‘deconstructivă’²⁵, statut deținut, eventual, la nivelul textului laic, într-o figură retorică *adecvată*, aptă să construiască textul. Aceste tipare redundante – preluate ca atare (printr-o transpunere literală) din originalul greco-slavon²⁶ – se cuvin a fi analizate, în economia literaturii sacre și, în speță, a textului biblic psalmic, în relație cu *retorismul* specific acestui tip de text. În creația psalmică (ca, de altfel, și în alte tipuri de texte bisericești, de exemplu, în rugăciunile creștine), structurile tautologice au funcție *intensificatoare-persuasivă*, aspect ce capătă relevanță dacă ne referim, de pildă, la *strategiile discursive* la care face apel orantul, în tentativa sa de instituire a contactului cu Divinitatea²⁷.

În această ordine de idei, *paralelismul sintactic sinonimic* reprezintă forma estetică (poetică) *desăvârșită* de actualizare a ‘tautologicului’ în poemul psalmic²⁸. Această figură sintactică nu reprezintă însă decât una dintre formele de valorificare tautologică a poeticității textului psalmic. Astfel, cum remarcam și mai sus, foarte multe dintre construcțiile tautologice sunt rezultatul simplei coordonări între doi / mai mulți termeni aflați în relație de sinonimie, cel mai adesea fiind vorba despre unități lexicale verbale (uneori, coordonate într-un tipar cu chiasm) și substantive:

„Tu, Doamne, ne *vei păzi și ne vei feri*²⁹ de neamul acesta în veac” (11:7); „Numărat-au toate oasele mele, iar ei *priveau și se uitau* la mine” (21:19); „*Cercetează-mă, Doamne, și mă cearcă*” (BO 25:2); „*Bucura-mă-voi și mă voi veseli de mila Ta*” (30:7); „*Până când vor spune și vor grăi nedreptate...?*” (93:4); „[...] aduceți Domnului *slavă și cinste*” (28:1); „*Fericit cel care caută la sărac și la sărman*” (40:1); „*Toate talarurile și valurile Tale peste mine au trecut*” (41:10); „*Până la bătrânețe și căruntețe*” (70:19) ș.a.

Nu lipsesc nici exemplele în care efectul tautologic-retoric este generat prin coordonarea a două / mai multe adjective echivalente semantic.

Recurențe notabile, din acest punct de vedere, cunosc în textul psalmic perechile sinonimice ‘sărac – sărman’ (epitete atribuite planului uman), respectiv ‘milostiv – îndurat’ (attribute specifice transcendentului): „Iar eu *sărac* sunt *și sărman*; Domnul se va îngriji de mine” (39:23; cf. și 69:6); „*Milostiv și îndurat* este Domnul” (110:4) ș.a.

Uneori, coordonarea se realizează între două / mai multe structuri morfologice distincte, bunăoară, între o structură adjectivală și una verbală (ambele, circumscrise aceleiași familii lexical-etimologice), tiparul rezultat fiind unul mai complex, de *paralelism sintactic (sinonimic)*. În astfel de situații, construcția cu verb apare ca o definiție explicativă pentru adjectiv: „*Milostiv* este Domnul și drept și Dumnezeuul nostru *miluiește*” (114:5) ↔ „Dumnezeul *milostiv* este Dumnezeuul *care miluiește*”.

Relativ numeroase sunt contextele în care *gradația* devine sursă a *conotației*: „Cuvintele echivalente sub raport semantic se repetă pentru a realiza o *gradație (s.n.)* care devine *sursa conotației (s.n.)*” (Iordan-Robu 1978: 270). Prin acest procedeu, unele expresii / sintagme dobândesc „valori de intensitate maximă” (Id., *ibid.*). Într-un studiu anterior, Iordan (cf. Iordan 1975: 232-233) numea fenomenul în discuție „repetiție semantică”. În termeni relativ similari se exprima și Ullmann, cu un deceniu în urmă (cf. Ullmann 1965), lingvist care, vorbind despre *cumulul de sinonime*, arăta că acesta poate avea funcții stilistice ce le evocă pe cele ale *repetiției*, subliniind faptul că: „Sur le plan rationnel, les juxtapositions des synonymes dégagent un effet d’insistance et de clarté minutieuse” (Ullmann 1965: 193). Mai mult, în opinia autorului citat, în poezie, cummul de sinonime ar corespunde unei *linii ascendente a emoțiilor*: Ullmann (1965: 195) vorbește în acest sens despre un „crescendo synonymique”. Astfel, din perspectivă retorică, sinonimele dintr-o acumulare au rolul de a varia expresia și, implicit, de a impresiona spiritul prin nuanțele exprimate, prin „această îmbogățire a fiecărui nou sinonim față de cel precedent și acest efect în creștere de la unul la altul până la ultimul”³⁰. *Crescendo-ul sinonimic*, respectiv *efectul în creștere* sunt sintagme care trimit, de fapt, la o cunoscută figură retorică (de elocuție), anume *metabola*, un tip aparte de tautologie, ce presupune *existența simultană a gradației* (nu numai a raportului de echivalență semantică). Se pare că poezii retorici „iubesc sinonimele acumulate”³¹, afirmație ce se suține perfect și în cazul poemului psal-

mic. În acest cadru discursiv, metabola se actualizează frecvent în structuri juxtapuse: „Aceștia văzând-o așa, s-au minunat, s-au tulburat, s-au cutremurat” (47:5); „Păcătuit-am ca și părinții noștri, nelegiuit-am, făcut-am strâmbătate” (105:6) ș.a. Nu puține însă sunt nici exemplele în care coordonarea copulativă a doi termeni sinonimi se soldează cu un efect *crescendo*: „... clătinatu-s-a și s-a cutremurat pământul” (76:17); „Teamă și cutremur au venit asupra mea și m-a acoperit întunericul” (54:5) ș.a. În unele cazuri, efectul *crescendo* este susținut inclusiv prin utilizarea lui „și enumerativ-descriptiv”, element discursiv cu certă valoare intensificatoare: „În pământ pustiu și neumblat și fără de apă” (62:3). Tiparul acumulativ a fost preluat și în textul rugăciunii creștine, unde am consemnat în special situații de relaționare copulativă a unor adjective: „cel păcătos și întinat” (Rug. 2007:193); „întinata și necurata ei gură” (*ibid.*, 202); „buzele mele cele necurate și pângărite” (*ibid.*) ș.a.³²

Același tipar sintactic, relevant pentru efectul retoric al acumulării graduale, rezultă și prin „dublarea” unei structuri primare (enunțată în prima parte a versetului respectiv) printr-o alta, dezvoltată în relație de sinonimie cu prima, dar și diferențiată de aceasta prin seme graduale. Astfel, uneori, același adjectiv este reiterat doar cu „schimbarea” (cel mai adesea, printr-un procedeu lexico-gramatical³³) gradului de comparație; alteori, este selectat un adjectiv distinct, care „este trecut” însă la un grad de comparație superior: „Îndurat și milostiv este Domnul, îndelung-răbdător și mult-milostiv [este, n.n.]” (144:8): *îndurat* ↔ *îndelung-răbdător*; *milostiv* ↔ *mult-milostiv*. În plan discursiv, acest *joc sinonimic gradual* prezintă relevanță cât privește caracterul profund *encomiastic* al textului psalmic.

Sunt și situații în care tautologia apare ca rezultat al subordonării (cel mai adesea, în structuri genitivale și cu acuzativul) unor elemente lexicale circumscrise aceleiași sfere semantice. În astfel de situații, structurile respective ar putea fi interpretate ca un *gen aparte de construcții intensive*, în virtutea redundanței care apare la nivel semantic: „Tu ai iertat nelegiuirea **păcatului** meu” (31:6); „M-a scos din groapa ticăloșiei și din tina **noroiului**” (39:2); „Nu te vei teme **de frica** de noapte” (90:5); „**dați slavă laudei** Lui” (65:1); „...și-L voi preamări pe El **cu laudă**” (68:34); „Să ne bucurăm **de veselie** poporului Tău” (105:5) ș.a.

Un tip aparte de structură pleonastică, cu o frecvență remarcabilă în textul psalmic, este cel rezultat din asocierea, în același context, a organului de simț, respectiv a simțului / activității corespunzătoare acestuia (cf. *auzul urechii*, *a privi cu ochii*, *a auzi cu urechile* etc.); este vorba, în ultimă instanță, tot despre niște *construcții intensive sui-generis*, relevante – în opinia noastră – pentru un stadiu *arhaic* de dezvoltare lingvistică³⁴. „Cu *auzul urechii* m-a auzit” (17:48); „Însă *cu ochii* tăi vei privi și răsplătirea păcătoșilor vei vedea” (90:8)³⁵; „Dumnezeule, *cu urechile* noastre *am auzit*,...” (43:1) ș.a. În aceeași ordine de idei, menționăm și structurile *a striga cu glasul / gura* (cf. „Cu *glasul* meu către Domnul *am strigat* și m-a auzit din muntele cel sfânt al Lui”, 3:4 sau „Iată, *vor striga cu gura* lor...”, 58:8; cf. și 65:16), respectiv *a grăi cu limba*: „Grăit-am cu *limba* mea” (38:5)³⁶.

3. Considerații finale

Drept mărturie a unei *comunități* culturale *arhetipale*, *arhaice*, context în care trebuie să fi fost create poemele incluse în *Cartea Psalmilor*, stau nu numai figurile semantice valorificate în acest cadru discursiv³⁷, ci și o serie de aspecte definitorii pentru *organizarea formală* a textului psalmic.

Un studiu detaliat consacrat celui din urmă aspect³⁸ evidențiază numeroase fapte de limbă care, la o analiză atentă, se dovedesc a fi relevante (inclusiv) cât privește *arhaicitatea* lingvistică (sintactică) a textului biblic (psalmic). În acest context, cel mai adesea, conceptul de ‘arhaicitate’ se decodează în strânsă relație cu o serie de structuri *implicite* (*eliptice*, *asindetice*) sau, dimpotrivă, cu numeroase construcții *redundante* (*intensive*, *tautologice*, în ultimă instanță, *retorice*).

‘Arhetipalul’ nu exclude însă ‘poeticul’ / ‘esteticul’. Afirmția se susține inclusiv cu privire la cele două tipare sintactice discutate în studiul de față. Astfel, *construcțiile intensive*, deosebit de frecvente (și) în versiunea modernă a textului psalmic, se impun a fi analizate atât ca fapte arhaice de limbă (relevante, deci, pentru *continuitatea lingvistică*), cât și din perspectiva relevanței lor *stilistice*. Legat de această ultimă problemă, este important de precizat că ‘stilisticul’ se definește într-o serie de situații (sintactice) – așa cum au demonstrat de altfel

specialiștii în domeniu – ca o particularitate *imanentă* (*intrinsecă*) a limbii originalului (textul ebraic), și nu ca o trăsătură conferită (exclusiv) din perspectiva unei receptări moderne. Desigur, aspectul menționat se justifică prin calitatea de *text retoric* pe care o deține acest poem biblic, psalmul.

La rândul lor, *construcțiile tautologice* – originare, de asemenea, în textul ebraic, de unde au fost preluate în limba română prin intermediar grecesc / slavon – relevă în egală măsură o particularitate *stilistică* a scrisului bisericesc, așa-numita „insistență prin repetare”.

Structuri de genul celor discutate în paginile de față reprezintă „auxiliare” ale unei *creații retorice*, în care patetismul, grandilocvența, emfaza nu afectează cu nimic autenticitatea *poeziei* și nici profunzimea acesteia, ci se constituie ca mărci specifice de definire a ‘esteticii lirice’ în aria culturală religioasă.

Note

¹ V., de ex., Irimia 1999: 218.

² „Tensiunile ritmice arhitecturante condiționează configurația generală a intensificării logogenice” (Popescu 1991: 126).

³ V., de pildă, Teleoacă, *Conservatisme et expressivité*.

⁴ Termen preluat de noi de la D. Maingueneau și F. Cossuta, *L'analyse des discours constitutants*, în „Langages”, no. 117, 1995.

⁵ Pentru definirea conceptului de ‘continuitate stilistică’ (vs ‘continuitate lingvistică’), v. Teleoacă, *Conservatisme et expressivité*.

⁶ În acest sens, Popescu (1991: 164) menționează ca relevant felul în care anumite civilizații au reținut și transmis textele care formează fondul de cultură arhetipală ce le asigură perenitatea, un exemplu foarte bun fiind cel al poemelor homerice.

⁷ Pentru mai multe exemple, a se vedea Munteanu 2008: 73. V. și Teleoacă, *Conservatisme et expressivité*.

⁸ A se vedea, în acest sens, și discuția noastră din Teleoacă, *Conservatisme et expressivité*.

⁹ Cf. „Să fie o tărie (s.n.) prin mijlocul apelor și să dispară ape de ape”.

¹⁰ În chip foarte puțin surprinzător, Origen s-a despărțit de opinia comună. El a citit *alegoric* pasajele și a susținut că nu există suficient temei textual pentru a vorbi de șapte ceruri (sau de alt număr precis). Avertismentul lui Ori-

gen nu a fost, totuși, luat în seamă (filosofiatib.blogspot.com/2010/02/cerul-cerurilor.html).

¹¹ Cf. „Că Domnul Dumnezeuul vostru este *Dumnezeul dumnezeilor și Stăpânul stăpânilor*, Dumnezeu mare și puternic și minunat, Care nu caută la față, nici nu ia mită”.

¹² V. Pop, *Numele*.

¹³ În realitate, o secvență de *discurs repetat*, în terminologia lui Coșeriu 2000: 258 (v. *supra*, psalm 44, verset 8).

¹⁴ Dacă în secolul al XIX-lea erau încă frecvente structuri, precum: *a visat un vis, a râs un râs, a urlat urletul, tocând toaca morții, a cânta cântece* etc. (cf. Sandfeld, Olsen 1962: 68-69), în sintaxa sec. XX, complementele directe interne cu aceeași rădăcină lexicală cu verbul se fosilizează (Frâncu 2009: 180, 357; cf. și Vasilescu 2010: 271). Mai exact, astăzi, astfel de construcții sunt evitate, deoarece „sunt percepute ca repetitive și neufonice, deși nu sunt excluse cu conotație arhaică sau ca modalitate inedită de emfază” (Vasilescu 2010: 272).

¹⁵ V. Mărgărit 2010: 76-77.

¹⁶ Cf. Munteanu 2008: 76-78. Vezi și discuția noastră în Teleoacă, *Conservatisme et expressivité*.

¹⁷ În același timp, nu excludem însă o posibilă influență exercitată din direcția textului sacru către aria semiotică a ‘popularului’, de pildă, în procesul de „vulgarizare” a unei anumite învățături religioase, transmise implicit într-o anumită formă conținând (inclusiv) structuri de genul construcțiilor intensive.

¹⁸ Prezentăm exemplele în ordinea frecvenței cu care acestea sunt atestate în versiunea modernă a textului psalmic.

¹⁹ Structuri „instrumentale” semnalate de noi ca fiind foarte frecvente și în alte tipuri de texte religioase, de exemplu în manualul de învățatură creștină ortodoxă (v. Teleoacă, *Conservatisme et expressivité*).

²⁰ În versiunile românești vechi, cea de-a doua formă a verbului, anume perfectul compus, este folosit „alternativ” cu perfectul simplu, aceasta în acord cu valoarea morfologică specifică a acestui timp verbal, în etapa arhaică a limbii române: *cercând l-au cercat* (Lev. 10:16, în *Biblia de la București*, Filotei, Micu, Șaguna) sau *cercând... cercă* (ms. 45) (ap. Munteanu 2008: 78).

²¹ De exemplu, structurile cu parigmenon sunt relativ frecvente în textul rugăciunii creștine (a se vedea Teleoacă 2011).

²² Această particularitate a fost consemnată, pentru româna veche, și pentru alte categorii de texte, de pildă pentru scrierile literare și istorice (v. Todi 2001: 116).

Același tip de „insistență semantică” a fost remarcat și în *poezia populară* (cf. Seche 1967: 110), respectiv în *vorbi-rea populară* (cf. Coteanu 1973: 116-118, care vorbește despre „tatonările și revenirile incidentale sinonimice ale povestitorilor populari”).

²³ A se vedea Teleoacă, *Deconstrucția*.

²⁴ *Congruența* reprezintă unul dintre cele trei tipuri de norme identificate de Coșeriu (1994: 36), corespunzând regulilor *generale* ale gândirii, precum și celor legate de vorbirea *în general* și cunoașterea lumii. În sistem coșerian, norma adecvării – anume „a vorbi în situații *determinate* (s.n.) și cu privire la *anumite* (s.n.) lucruri, cu *anumiți* (s.n.) interlocutori” – o poate suspenda pe cea a congruenței, așa cum demonstrează și textul bisericesc, posesorul unui *arsenal lingvistic propriu, particularizat*, în ultimă instanță *adecvat* (la specificul său comunicativ).

²⁵ Pentru definirea conceptului, a se vedea Teleoacă, *Deconstrucția*.

²⁶ V. Munteanu 2008: 66-67. Aspectul menționat nu exclude însă posibilitatea ca, uneori, o structură redundantă să reflecte, în realitate, o eroare de traducere / interpretare într-un text intermediar, bunăoară în cel grecesc (*Septuaginta*) (v. Id., *ibid.*).

²⁷ V., de exemplu, Teleoacă, *Stratēgies* sau Id., *Dramatizarea*.

²⁸ Cf. Teleoacă, *Paralelismul sintactic*.

²⁹ Un „reflex” popular al acestei formule culte ar putea fi considerată invocația tipic creștină *Doamne apără-mă și păzește-mă!*

³⁰ Cf. Fontanier 1977: 303.

³¹ V. Vianu 1968: 109.

³² Pentru mai multe exemple, a se vedea Teleoacă, *Strategii discursive*.

³³ Superlativul (vechi) cu *mult* „foarte”, la fel ca în unele dintre limbile romanice occidentale.

³⁴ Tiparul se conservă astăzi la nivel popular-familiar: „Am văzut cu ochii mei”, „A spus cu gura lui asta” etc., structuri redundante utilizate în scop stilistic, anume în sensul întăririi unei afirmații.

³⁵ Structura menționată alternează în textul psalmic cu cea constituită pe baza relației ‘subiect – predicat’: „Și a privit **ochiul meu** către vrăjmașii mei...” (91:11).

³⁶ În alternanță cu: „...gura lor a grăit mândrie” (16:10).

³⁷ Cf. Dana-Luminița Teleoacă, *Repere ale articulării ‘esteticii’ în creația psalmică modernă: figurile semantice și relevanța lor în decodarea semiotică a unui text* (sub tipar).

³⁸ Cum este, de pildă, studiul nostru, mult mai amplu, din Teleoacă, *Semiotica*, anume *Structuri sintactice cu valențe stilistice în literatura veterotestamentară a Psalmilor*.

Bibliografie ■ Surse

BO = *Biblia sau Sfânta Scriptură* (tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul B.O.R., cu aprobarea Sf. Sinod), Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1988.

Lucrări de referință

Eugeniu Coșeriu, 1994, *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii* (cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel), Editura Știința, Chișinău.

Eugeniu Coșeriu, 2000, *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău.

Ion Coteanu, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române* (vol. I), Editura Academiei, București.

Pierre Fontanier, 1977, *Figurile limbajului* (Traducere, prefață și note de Antonia Constantinescu), Editura Univers, București.

Constantin Frâncu, 2009, *Gramatica limbii române vechi* (1521-1780), Casa Editorială Demiurg, Iași.

Iorgu Iordan, 1975, *Stilistica limbii române* (ediția a doua), Editura Științifică, București.

Iorgu Iordan, Vladimir Robu, 1978, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

Dumitru Irimia, 1999, *Introducere în stilistică*, Polirom, Iași.

Iulia Mărgărit, 2010, *Inovația, element de creație și distorsiune în textele folclorice*, în *Lucrările celui de al treilea Simpozion Internațional de Lingvistică*, Editura Universității din București, București, p. 75-84.

Mihaela Mariana Morcov, 2003, *Arhaisme morfosintactice în versiunile românească și spaniolă ale Bibliei*, în „Limba română”, LII, 1-3, p. 56-73.

Eugen Munteanu, 2008, *Lexicologie biblică românească*, Editura Humanitas, București.

Tiberiu Emeric Pop, *Numele lui Dumnezeu în Vechiul Testament*, ap. [www.theophilos.3x.ro/.../Numele%20lui%20Dumnezeu%20in%20Vec%20\(Pop,%20Numele\)](http://www.theophilos.3x.ro/.../Numele%20lui%20Dumnezeu%20in%20Vec%20(Pop,%20Numele)).

Iulian Popescu, 1991, *Stil și mentalități* (eseu), Editura Pontica, Constanța.

Kristian Sandfeld, Olsen Hedvig, 1962, *Syntaxe roumaine*

- III: *Structure de la proposition*, Copenhagen: Munksgaard.
- Luiza Seche, 1967, *Juxtapunerea sinonimică în limba română*, în „Cercetări de lingvistică”, Cluj, nr. 1, p. 103-113.
- Dana-Luminița Teleoacă, 2011, *Arhaic și popular în textul actual al rugăciunii*, în „Limba română – ipostaze ale variației lingvistice”, II. Pragmatică și stilistică, Editura Universității din București, București, p. 209-217.
- Dana-Luminița Teleoacă, 2012, *Strategii discursive în rugăciunea creștină* – conferință Academia Română, 22 martie 2012 (Teleoacă, *Strategii discursive*).
- Dana-Luminița Teleoacă, 2013, *Stratégies discursives dans le texte des Psaumes*, în curs de apariție în „Revue roumaine de linguistique”, 2/2013 (Teleoacă, *Stratégies*).
- Dana-Luminița Teleoacă, 2013, *Inovația lexicală în textul biblic modern: 'construcție vs deconstrucție', 'identitate vs alteritate'* – conferință Academia Română, 7 martie 2013 (Teleoacă, *Deconstrucția*).
- Dana-Luminița Teleoacă, *Conservatisme et expressivité dans la littérature religieuse. Quelques repères dans la définition d'un style scientifique (didactique) au niveau religieux*, în curs de apariție în „Biblicum Jassyense”, Iași, 2013 (Teleoacă, *Conservatisme et expressivité*).
- Dana-Luminița Teleoacă, *Literatura veterotestamentară a Psalmilor: niveluri de analiză semiotico-pragmatică. 'Dramatizarea' în textul biblic al Psalmilor. Instanțe implicate în 'dialog' și strategii discursive*, în curs de apariție în „Studii și cercetări lingvistice” (Teleoacă, *Dramatizarea*).
- Dana-Luminița Teleoacă, *Structuri retorico-poetice în textul psalmic modern: paralelismul sintactic*, în curs de apariție în „Fonetica și dialectologie”, 2013 (Teleoacă, *Paralelismul sintactic*).
- Dana-Luminița Teleoacă, *Semiotica discursului religios. Probleme de poetică, stilistică și retorică* – lucrare în curs de elaborare (Teleoacă, *Semiotica*).
- Aida Todi, 2001, *Elemente de sintaxă românească veche*, Editura Paralela 45, Pitești.
- S. Ullmann, 1965, *Précis de sémantique française* (troisième édition), Éditions A. Francke S.A. Berne.
- Andra Vasilescu, 2010, *Tendențe în sintaxa secolului al XX-lea*, în „Studii de limba română” (Omagiu profesorului Grigore Brâncuș), Editura Universității din București, București, p. 251-275.
- Tudor Vianu, 1968, *Studii de stilistică*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

Nicolae FELECAN

Onomastica în spațiul public actual

N.F. – prof. univ. dr., latinist. Membru al Societății de Studii Clasice din România, al Societății de Științe Filologice din România și Société de Linguistique Romane din Franța. Decan al Facultății de Litere (1996-2000), prorector al Universității de Nord Baia Mare (1993-1996, 2004-2008). Volume: *Limba latină* (1986), *Paronimia în limba română* (1993), *Ghid practic pentru predarea și învățarea limbii latine* (1994), *Dicționar de paronime* (1996), *Sintaxa limbii române* (2002), *Vocabularul limbii române* (2004), *Terminologia corpului uman în limba română* (2005), *Între lingvistică și filologie* (2011) ș.a.

În zilele de 9-11 mai a.c., Baia Mare a găzduit *Cea de-a II-a Conferință Internațională de Onomastică „Numele și numirea”*. *Onomastica în spațiul public actual* (ICONN 2). Acțiunea a fost organizată de Centrul de Onomastică al Facultății de Litere din cadrul Universității Tehnice Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord Baia Mare, de către un comitet de organizare condus de conf. univ. dr. Oliviu Felecan.

La Conferință au fost prezenți 120 de personalități științifice din peste 25 de țări: Africa de Sud, Albania, Anglia, Australia, Austria, Belgia, Brazilia, Bulgaria, Cehia, Estonia, Finlanda, Franța, Germania, Kosovo, Italia, Japonia, Olanda, Polonia, Republica Moldova, Rusia, Serbia, Spania, Statele Unite ale Americii, Suedia, Ungaria, Zimbabwe, plus profesori și cercetători de la Universitățile și Institutele de cercetare ale Academiei din România: București, Cluj-Napoca, Constanța, Craiova, Ploiești, Sibiu, Timișoara. Un număr consistent de profesori, doctoranzi, masteranzi, studenți din Baia Mare și din județul Maramureș au întregit lista participanților la această ediție a ICONN.

Deschiderea oficială a Conferinței a avut loc în data de 9 mai, ora 9, la *Centrul de Afaceri Millennium*, în prezența oficialităților locale, primarul municipiului Cătălin Cherecheș,

președintele Consiliului Județean Maramureș, Zamfir Ciceu, directorul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu”, Teodor Ardelean.

În continuare, până la ora 13¹⁵, s-au desfășurat conferințe în plen, la care au prezentat comunicări: Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române, Universitatea din București, Leo Loveday, Doshisha University, Kyoto, Japonia, Patricia Carvalhinhos, Universidade de São Paulo, Brazilia, Pierre-Henri Billy, Universitatea Paris-I Sorbona, Franța, Alda Rossebastiano, Università degli Studi di Torino, Italia, Milan Harvalik, The Institute for the Czech Language of the Academy of Sciences, Cehia, Angelika Bergien, Magdeburg Universität, Germania, Mats Wahlberg, Institute for Language and Folklore, Uppsala, Suedia.

Programul de după-amiază s-a desfășurat la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, pe secțiuni – *Antroponomastică*, *Toponomastică*, *Numele în societate* –, potrivit cu limba oficială de prezentare a Conferinței: engleză, franceză, germană, italiană, spaniolă, română.

Ziua a doua, 10 mai, a continuat în același mod: 8⁴⁵-10⁴⁵, la Centrul de Afaceri Millennium, conferințe în plen, susținute de Shawn M. Clankie, Otaru University of Commerce, Center for Language Studies, Japonia, Ioana Vintilă-Rădulescu, Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, București, Staffan Nyström, Uppsala University, Suedia, Enzo Caffarelli, Università di Roma Tor Vergata, Italia, Michel A. Rateau, UTL (Onomastique), Bergerac, Franța, NSA, Pietermaritzburg, Africa de Sud.

De la ora 11¹⁵ și până la 19³⁰, cu pauzele prevăzute în program, au continuat lucrările pe secțiuni.

Remarca unanimă a participanților a fost nu numai prezența mare a specialiștilor din toate colțurile lumii („mai puțin a eschimoșilor”, potrivit cuvintelor unui participant), ci și calitatea comunicărilor, care au cuprins o gamă extrem de variată de subiecte, precum (în traducere românească): *Numele de plante în textele vechi românești*, *Cinci strategii inovatoare în antroponimia japoneză de azi*, *Numirea spațiilor publice braziliene: reflecții asupra orașului São Paulo*, *Receptarea Evului Mediu în hodonimia contemporană din Franța*, *Itinerar cultural-lingvistic printre hotelurile din Torino*, *Dinamica dezvoltării sistemelor de nume cehe con-*

temporane, Numele – cadru al semnificației în discursul mediatic actual, Nume de locuitori. Substantive referitoare la numele statelor și teritoriilor lumii, Nume de locuri metaforice și metonimice din Suedia, Numele propriu și identitatea națională, Onomastica indiană în Europa modernă, Antroponimie neconvențională – perspectivă lingvistică și culturală, Repere semantice în onomastica picturii contemporane, Hodonimie românească – între autohtonism și cosmopolitism, Repertoriul numelor de pizza în Italia, Numele publicațiilor periodice în spațiul public românesc de astăzi, Nume de vinuri românești, Sacru și profan în denumirea mănăstirilor din România și multe, multe altele.

Interesante au fost situațiile în care tema generală era comună mai multor cercetători, dar ținta de interes și viziunea proprie asupra subiectului au evidențiat o multitudine de aspecte sub care poate fi privit un fenomen. De aceea, întrebările și observațiile pe marginea fiecărei teme expuse au constituit un al doilea punct de interes la toate secțiunile, mulți participanți exprimându-și regretul de a nu fi putut participa la mai multe susțineri (concomitent au fost 3-4 secțiuni). Numele în societate rămâne, prin urmare, un subiect de interes permanent pentru specialiștii domeniului, ca și pentru cercetători ai altor ramuri ale științei, atrași de mirificul aspect al actului denumirii.

Putem afirma, așadar, că toți participanții, dar mai ales cei tineri, au câștigat prin prezența lor la această manifestare științifică, care a făcut ca municipiul Baia Mare, remarcat de toți străinii ca un oraș bine gospodărit și cu mari perspective, să devină „buricul pământului” în materie de onomastică, conform părerii exprimate de prof. Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române.

Conferința s-a suprapus multor altor evenimente organizate la Baia Mare, inclusiv de Ziua Europei, fapt menționat și de organizatorul manifestării, conf. dr. Oliviu Felecan, care sublinia: „Este un eveniment major pentru România, nu doar prin prezența numeroasă a cercetătorilor, ci și prin consistența lucrărilor. Azi e Ziua Europei, iar cea mai potrivită formă de a o sărbători este prezența în Baia Mare a cercetătorilor din Europa, alături de cei de pe alte continente. Intenționăm să facem un brand din această Conferință, prin permanentizarea ei”.

Menționăm, de asemenea, că ziua a treia a fost destinată, conform programului, unei excursii în Maramureș, la care au participat un număr de 80 de persoane, majoritatea străini, unde s-au putut vedea biserici de lemn aflate în patrimoniul mondial UNESCO (Șurdești, Budești, Bârsana), secvențe de cultură materială din localitatea Sârbi, Muzeul Satului din Sighetu Marmației, Cimitirul Vesel de la Săpânța etc.

Pentru cei care, din motive legate de transportul aerian, nu au putut pleca din Baia Mare decât luni sau marți, organizatorii au oferit, în 12 mai, o ieșire în Țara Lăpușului, ocazie cu care s-au vizitat bisericile din Plopiș și Rogoz și s-a asistat la un moment cultural prezentat de Ansamblul folcloric „Țibleșul” din comuna Groșii Țibleșului, acțiune în care s-au implicat toți fruntașii comunității: primar, viceprimar, preot, directorul școlii și cadrele didactice, cărora le aducem și pe această cale calde mulțumiri.

În finalul acestei prezentări evidențiem și faptul că între beneficiile Conferinței – schimbul de idei și relația directă a specialiștilor din întreaga lume – un rol important l-a avut și cunoașterea de către străini a României, în general, și a zonei maramureșene, în special. Contactul direct cu oamenii, cu obiceiurile, cu bucătăria românească, pe scurt, cu frumusețile țării și cu ospitalitatea specifică îi vor face pe mulți să scrie laudativ despre români și România, așa cum au făcut-o și după prima ediție. De altfel, câțiva participanți au fost însoțiți, de data aceasta, după experiența primei Conferințe, de membri ai familiei sau de prieteni, cu care, după terminarea evenimentului, au plecat pe diferite trasee prin țară: Maramureș, Bucovina, Banat, Oltenia.

Rămâne să pregătim apariția volumului cu lucrările prezentate. Termenul de depunere a lor, în versiunea definitivă, a fost fixat pentru data de 10 iunie. Conform uzanței stabilite la prima ediție, fiecare lucrare va fi recenzată de membrii Comitetului științific, în număr de 23, care își vor da avizul asupra publicării. Sperăm ca astfel volumul să îndeplinească standardele mondiale prevăzute pentru asemenea lucrări și să propulseze Centrul Universitar Nord din Baia Mare printre Instituțiile de învățământ și cercetare științifică recunoscute la nivel internațional.

Dinu POȘTARENCU

Limba română în sfera învățământului din Basarabia (II)*

Școli naționale. Învățământ familial și particular

D.P. – doctor în istorie, Institutul de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M., cercetător științific superior. Domenii de competență: istoria modernă a Basarabiei, istoria localităților, genealogie. Dintre lucrările publicate: *Străzile Chișinăului. Denumiri vechi și actuale* (1998), *O istorie a Basarabiei în date și documente* (1998), *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus* (2006), *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei* (2005) etc.

Perpetuarea în Basarabia, după 1812, a învățământului familial și particular

După anul 1812, în partea Principatului Moldovei anexată la Imperiul Rus, s-a practicat în continuare învățământul particular și familial, care, în decursul a câtorva decenii, a avut aici o răspândire largă. Dovadă servesc exemplele pe care le înșiruiim în continuare.

Informații referitoare la prezența în mediul clerical a instruirii în sânul familiei extragem din „Forma înștiințării” despre slujitorii bisericilor din ținuturile Codru și Greceni pentru anul 1812⁴⁷: Pavel, fiul preotului Teodor Băxan de la biserica din Haraghiș, învăța la psaltire; Gheorghe și Ioan, fiii preotului Pavel de la biserica din Cania, care, la rândul său, era fiu de mirean, învățau „la cântări moldovenești și la ceaslov”; Ioan, fiul preotului Ioan de la biserica din Borogani, învăța la ceaslov; preoții Ștefan Grozavu și Sârbu, de la biserica din Capaclia, erau buni „la cetit moldovenește”, în timp ce fiul ultimului dintre aceștia, Ioan, învăța la ceaslov; preotul Ioan Bălan de la biserica Sf. Dumitru din satul Tartaul era „bun la cetire moldovenește”, iar fiii săi învățau „la cântare și ceaslov moldo-

■ * Continuare. Partea I în nr. 1-4, 2013, p. 219-232.

venește”; fiii diaconului Gheorghe de la biserica din Baurci învățau „la psaltire moldovenește”.

În 1813, mitropolitul Bănulescu-Bodoni a fost de acord ca diaconul Petru Teodorovici de la biserica Înălțării din Chișinău să fie hirotonit preot la această biserică, în locul răposatului preot Ștefan. Diaconul „carte știe grecești, sârbești și moldovenești, a învățat la dascălul Vasile și preotul Neculai din târgul Chișinău”. În locul lui a fost hirotonisit diacon pălămarul Ioan, care „a ceti și a cânta grecești a învățat la dascălul Ioan din Chișinău, iar moldovenești la preotul Teodor din târgul Bălților, ținutul Sorocii”⁴⁸.

La 19 martie 1813, ipodiaconul Iacob Darie de la biserica din satul Gangura, ținutul Hotârnicieni, a înaintat mitropolitului Gavriil o cerere cu rugămintea să fie ridicat la rangul de diacon. Din informația prezentată de protopopul Onufrie Baltagă al ținutului Hotârnicieni, Dicasteria Exarhicească din Chișinău a aflat că solicitantul este moldovean, fiu de mirean; citește și cântă satisfăcător; este originar din satul Gârlele, ținutul Lăpușna; a învățat „să citească și să cânte moldovenește” de la tatăl său, Andronache; în 1807, prin dispoziția episcopului Meletie al Hușilor, el a fost numit dascăl la biserica din satul Ialpujeni, ținutul Hotârnicieni, de unde, în 1811, a fost transferat la Gangura. În aprilie 1814, Iacob Darie a fost ridicat la treapta de diacon⁴⁹.

În ziua de 21 mai 1814 a fost sfințită biserica Sf. Nicolae din satul Mariniciul, ținutul Orhei, adusă din satul Măcărești, tot din acest ținut, unde a fost zidită o biserică nouă. Prin petiția din 28 aprilie 1814, adresată mitropolitului Bănulescu-Bodoni, dascălul Anastasie Chircu de la biserica din Mariniciul (unde a fost mutat, la 1 februarie 1814, de la biserica din Șișcani, ținutul Orhei) a solicitat să fie ridicat la rangul de preot pentru biserica din Mariniciul. În scurta caracteristică a petiționarului se menționează că el este originar din satul Șișcani, fiu de mirean, în vârstă de 29 de ani; știința de carte „în moldovenește” o are de la tatăl său; timp de opt ani a fost dascăl la biserica din Șișcani. La 1 iunie 1814, Anastasie Chircu a fost hirotonit la treapta de preot⁵⁰.

Conform unei informații din 1814, un dascăl Vasile din Chișinău îi învăța „carte, a ceti, a cânta și a scrie” pe fiii de clerici moldoveni din sate⁵¹. Tot în acest an, un dascăl de la biserica din Brătuleni, ținutul Iași,

se plângea că are „copii cu învățătură”, însă preotul nou „nu-i primește să citească în biserică sau să spue pe carte”⁵².

La 15 mai 1815, Ștefan Cărpineanu a fost făcut preot pentru biserica din Călmățui. El era fiu de mazăl, știa „să citească și să cânte moldovenește” satisfăcător⁵³.

În 1815, „văzând că mulți copii ai slujitorilor bisericești rămân analfabeteți, pe când fiii mirenilor învață și intră în tagma duhovnicească, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni poruncește slujitorilor bisericești ca să-și învețe acasă copiii a citi în limbile rusă și moldovenească sau, cel puțin, moldovenește, amenințându-i cu pedepse, iar pe copiii rămași în neștiință de carte până la 15 ani îi va exclude din tagma duhovnicească și-i va trece la angarale ca toți mirenii”. Concomitent, el a dispus ca „fiii de clerici să fie aduși la seminarul din Chișinău”⁵⁴. Prin urmare, în timp ce în provincia anexată lipseau, în mare parte, școli cu predarea în limba română, unii mireni găseau posibilități de a-și învăța copiii să citească și să scrie.

Correspondența din anul 1816 cu privire la scutirea slujitorilor bisericești de prestații cuprinde și petiția locuitorului Diaconiță din Zubrești, care se jeluia că de mic copil a rămas „sărac di tată și din aceeași pricină sânt sărac și di învățătură. Că un frate al meu mai mari, fiind vrednic di învățătură, a învățat și acum” a fost „așăzat cu ocaz”⁵⁵ în slujba ponomăriei⁵⁶, adică în calitate de paracliser.

Examinând, în 1818, cererea dascălului Enache Meleghi de la biserica din satul Horăști, ținutul Orhei, prin care solicita să fie numit în calitate de preot la biserica din satul vecin Răzeni, a cărei zidire se încheia, autoritățile eparhiale au constatat că solicitantul, în vârstă de 29 de ani, „citește și cântă bine în moldovenește”⁵⁷.

Prin adresa din 16 ianuarie 1819, expediată din Briceni, ținutul Hotin, protoiereul Piotr Loncikovski a comunicat Dicasteriei că trimite atașat lista nominală a diaconilor, dascălilor și paracliserilor din protopopia sa care „au învățat moldovenește”⁵⁸. Lista conține 63 de nume, în dreptul fiecăruia fiind indicat satul în care aceste fețe bisericești slujesc.

În 1835, împăratul Nicolae I a promulgat Regulamentul privind instruirea primară a copiilor din sate, care a creat baza legală pentru institui-

rea școlilor parohiale. Tradus în română, Regulamentul a fost expediat în 1842, din ordinul arhiepiscopului Dimitrie Sulima, protopopilor pentru a fi aplicat, însă s-a constatat prezența unui impediment, despre care a raportat protoiereul Mihail Sineacevski din județul Iași: „Clerul moldovean cu desăvârșire nu are nevoie să introducă învățământul în rusește. Chiar și locuitorii moldoveni preferă, în locul instruirii în rusește gratuite, învățământul moldovenesc cu plată, practicat de învățători particulari și efectuat în limba maternă”⁵⁹.

Preotul Vasile Bragă de la biserica Sf. Spiridon din satul Varnița, județul Bender, în vârstă de 63 de ani, citim în statul lui personal, întocmit în 1836, nu avea studii seminariale; „învățătura în moldovenește o are de la părinții săi”; în 1799, fiind ridicat la rangul de preot de către mitropolitul Parfenie al Proilaviei, el a fost numit ca preot la biserica Sf. Nicolae din satul Gura Bâcului, de unde, la 29 aprilie 1800, a fost mutat la biserica din Varnița⁶⁰. Fiii săi, Iacob și Ștefan, instruiți doar în casa părintească, au fost incluși, în 1818, în statele bisericii din Varnița: primul – în calitate de dascăl, iar cel de-al doilea – ca pălămar. Ștefan Bragă avea „știință de carte în moldovenește și, într-o oarecare măsură, știa să scrie rusește”⁶¹; după moartea tatălui său, survenită în 1838, el i-a ocupat locul de preot.

În statul personal din 1857, scris în română, al preotului Gheorghe Hașevschi de la biserica din satul Balatina, județul Iași, se menționează că el nu avea studii seminariale. Fiii săi, Teodor, de 18 ani, „știe a ceti și a scrie”, iar Petru, de 13 ani, „învață acasă a ceti”⁶².

Despre răspândirea pe scară largă în mediul slujitorilor bisericești din Basarabia, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a instruirii în familie ne demonstrează în mod concludent informațiile referitoare la studii, prezente în statele personale ale clerului. Asemenea informații extragem, bunăoară, din statele personale ale fețelor bisericești din județul Soroca, întocmite în anii 1841 și 1879. Analizându-le și comparându-le, constatăm următoarele⁶³:

1. În 1841, slujitorii celor 127 de biserici din județul Soroca nu aveau studii făcute în instituții de învățământ, cu excepția protoiereului Gr. Petrițchi de la biserica din orașul Soroca, care absolvise Seminarul Teologic din Chișinău, fiind originar din Basarabia⁶⁴.

2. La 1841, o bună parte din fețele bisericești aveau vârsta de până la 35 de ani, adică s-au născut după anul 1806, știința de carte obținând-o, deci, după anul 1812, dar nu în vreo careva instituție de învățământ, ci în sânul familiei sau în mod particular.

3. Majoritatea slujitorilor bisericești provin din familii clericale, părinții cărora aveau grijă să le transmită știința de carte. Printre ei figurează și persoane care se trăgeau din rândul mirenilor (fi de mazili, țărani), ceea ce denotă faptul că învățământul familial și particular era răspândit nu numai în anturajul tagmei bisericești, ci și în cel al altor categorii sociale.

4. Deși nu aveau studii seminariale, la majoritatea fețelor bisericești este notat: „citește și cântă bine, catihisul știe”; „citește, cântă și scrie bine moldovenește, catihisul știe”.

5. În 1841, mulți dintre copiii clerului învățau acasă, în familie, în statele personale ale părinților săi menționându-se în acest sens: „învață acasă a ceti, cânta și a scrie”; „se învață acasă la bucoavnă”; „învață acasă la glasuri”; „se învață acasă la ceaslov”; „se învață acasă la gramatică”; „învață acasă la psaltire și la cântare”; „învață a ceti, a cânta și a scrie în casa părintească”; „învață acasă a scrie și a ceti moldovenește”; „a ceti, a cânta și a scrie moldovenește se învață acasă”. Unii dintre copii învățau acasă în limba rusă: „învață în rusă și slavă la azbucoavnă”. Făcând parte din tagma bisericească (excluderea lor din această tagmă se efectua în baza unui ordin al Dicasteriei / Consistoriului), ei se pregăteau în așa fel pentru a deveni slujitori ai bisericii. O altă parte dintre descendenții clerului urmau cursul – evident, în rusește – al diferitor instituții de învățământ, în special al Seminarului Teologic din Chișinău.

6. Deoarece reprezentantele sexului feminin erau slab inițiate în domeniul științei de carte, văduvele își învățau feciorii, fără îndoială, în mod particular. Și mireni, cu siguranță, își instruiau copiii tot în modul acesta.

7. În 1879, adică după o perioadă de 38 de ani, situația privind formele de instruire a clerului s-a modificat radical. În primul rând, 46 de preoți de la cele 111 biserici enumerate erau absolvenți ai Seminarului Teologic din Chișinău, 5 preoți aveau studii seminariale incomplete, 1 preot (de la biserica din Zăluceni) absolvise Școala Duhovnicească din Chișinău, 1 preot (de la biserica din Verejeni) era cu studii făcute la Școala Județeană

din orașul Kamenet-Podolsk și un diacon (de la biserica din Unguri) terminase Școala Duhovnicească din Chișinău. În total: 54 de preoți, care constituiau 58% din numărul total al preoților din județ – 92. În al doilea rând, majoritatea copiilor clerului nu mai învățau în familie, ci la instituții de învățământ ale statului rus: Seminarul Teologic din Chișinău, Școlile Duhovnicești din Chișinău și Edineț și alte instituții.

8. Între timp, prin școala rusă au trecut, cu excepția preoților, și o parte din dascăli.

9. S-a redus simțitor proporția preoților instruiți în familie. Cu toate acestea, numărul lor, după 67 de ani de la anexare, continua să fie important: 38 de preoți, dintre care doar unul (preotul în afara statelor de la biserica din Unguri, venit din gubernia Podolia) nu era pământean. Toți acești preoți, născuți după 1812, au dobândit cunoștințe în condițiile stăpânirii imperiale: în familie, îndrumați de părinții săi. Unii dintre ei au învățat în modul acesta în anii 40 (bunăoară, preoții de la Cureșnița și Hristici, primul de 47 de ani, iar al doilea de 44 de ani).

10. În localitățile județului erau deschise școli ale sistemului de învățământ rusesc. Dar la 1879, numărul lor în județul Soroca era neînsemnat: ele funcționau doar în 12 localități.

11. Totuși, unii slujitori bisericești – ce-i drept, puțini la număr – continuau să practice instruirea în familie. Mai cu seamă, pentru a-i familiariza cu limba rusă. De exemplu, unul dintre fiii dascălului de la biserica din Temeleuți învăța acasă „bucvariul”, iar fiul dascălului de la biserica din Ciripcău învăța statutul bisericesc.

12. Dacă în statele personale din 1841 se menționează că învățământul familial era practicat până și de paracliseri, în cele din 1879 sunt trecute o serie de cazuri despre neinstruirea copiilor. Nu numai a copiilor multor paracliseri, dar și ai unor dascăli, fiind cosemnat în aceste acte că sunt analfabeți. Așa este notat, de pildă, despre copiii dascălilor din satele Băxani, Bulboci, Cereșnovăț, Hristici, Măcăreuca, Ocolina, Schineni, Șolcani, Voloave, Zastânca.

Așadar, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, numărul fețelor bisericești instruite românește în familie și particular era în descreștere, ele fiind înlocuite de o generație nouă, școlită rusește.

Șirul exemplelor expuse mai sus și care poate continua ne permit să conchidem că după anul 1812, până la mijlocul secolului al XIX-lea, învățământul familial și particular în limba română a avut o dezvoltare largă în Basarabia, mai cu seamă, în mediul clerical, pe timpul aflării la cârma eparhiei a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni și a arhiepiscopului Dimitrie Sulima, când rândurile slujitorilor bisericești erau completate, în mare măsură, cu persoane instruite în afara instituțiilor de învățământ. De fapt, la această etapă, Seminarul Teologic din Chișinău nici pe departe nu putea să acopere necesitatea de cadre preoțești: prima promoție (10 absolvenți) a fost pusă la dispoziția eparhiei abia în 1821, cea de-a doua (7 absolvenți) – în 1823, cea de-a treia (6 absolvenți) – în 1825, cea de-a patra (6 absolvenți) – în 1827, cea de-a cincea (8 absolvenți) – în 1829, cea de-a șasea (11 absolvenți) – în 1831⁶⁵ etc. În plus, sub conducerea acestor doi arhieri era îngăduită propovăduirea cuvântului Domnului în limba română. Astfel, cerința de fețe bisericești dicta interesul de a pregăti copiii pentru activitate ecleziastică în condiții extrașcolare.

După decesul arhiepiscopului Dimitrie Sulima și instalarea în scaunul eparhial de la Chișinău al arhiepiscopului Irinarh, care s-a dovedit a fi un promotor al rusificării, dar, în mod deosebit, după preluarea conducerii eparhiale de către episcopul șovin Pavel Lebedev, viața bisericească a provinciei a luat o întorsătură defavorabilă populației românești autohtone, fiind introdusă obligația de a oficia serviciile divine în limba rusă. Această circumstanță a cauzat diminuarea interesului de a instrui tânăra generație în limba română.

Prezentăm în continuare câteva exemple privind practicarea învățământului particular.

Adresând, la 30 iunie 1819, o petiție în limba română „către Exarhi-ceasca Dicasterie”, dascălul Constantin Grecu a explicat în ea: „Fiind chemat de către ceastnik⁶⁶ și poliție și m-au cercetat cu ce chip trăiesc și de mult sânt la această stare de învăț copiii la învățătura cărții grecești. Că de 18 ani mă aflu la această epistimie de învăț copiii boierești și negustorești, fiind cu șederea la Sf. Arhangheli”⁶⁷. Din acest motiv el a solicitat să i se pună la dispoziție un certificat, prin care să-i fie acordat dreptul să învețe copiii. În aceeași zi, Dicasteria a decis (decizia este scrisă în rusește) să transmită petiția lui Constantin Grecu spre examinare Direcției Seminarului Teologic din Chișinău⁶⁸.

Potrivit unui autor anonim, care a prezentat o privire generală asupra învățământului din Basarabia la 1827, „boierii avuți își duc copiii peste hotare pentru a-i instrui, iar cei mai puțin înstăriți angajează învățători privați dintre greci, nemți și alți străini, care predau copiilor acestora diferite limbi și unele obiecte, în măsura în care le cunosc”⁶⁹.

Materialul de arhivă expus mai sus (referitor la examinarea în cadrul ședinței din decembrie 1856 a Consistoriului Duhovnicesc din Chișinău a comunicării oficiale a supraveghetorului Școlii Județene nr. 2 din Chișinău, Simion Tarapanov) indică și asupra faptului că ordine similare celui dat de către șeful județului Orhei – de a stopa învățământul organizat în sate, pe timp de iarnă, din inițiativa preoților – au fost date, cu siguranță, și de către autoritățile civile ale celorlalte județe. Prin urmare, începând cu anul 1855, din cauza interdicției impusă de autocrația țaristă, condițiile de organizare a învățământului particular în satele românești din Basarabia au devenit anevoioase.

Deci anume învățământul particular și familial a contribuit, în cea mai mare măsură, la existența în Basarabia a știutorilor de carte în limba română, deși aceștia reprezentau un număr neînsemnat în raport cu întreaga populație românească din regiune.

Note ■

⁴⁷ ANRM, F. 733, inv. 1, d. 612, passim.

⁴⁸ C.N. Tomescu, *Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău*, în „Arhivele Basarabiei”, 1933, nr. 3, p. 227.

⁴⁹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 187, passim.

⁵⁰ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 153, passim.

⁵¹ C.N. Tomescu, *Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău*, în „Arhivele Basarabiei”, 1936, nr. 2-3, p. 39.

⁵² *Ibidem*, p. 37.

⁵³ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 816, f. 7.

⁵⁴ C.N. Tomescu, *Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău*, în „Arhivele Basarabiei”, 1936, nr. 2-3, p. 49-50. Dispoziția este scrisă în rusește.

⁵⁵ Ocaz (rusism) – ordin.

⁵⁶ C.N. Tomescu, *Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău*, în „Arhivele Basarabiei”, 1937, nr. 1-4, p. 50.

⁵⁷ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 2039, f. 5.

⁵⁸ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 2454, f. 1.

⁵⁹ И. Халиппа, *op. cit.*, p. 179.

⁶⁰ ANRM, F. 208, inv. 10, d. 3, f. 51-52.

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² ANRM, F. 208, inv. 18, d. 23, f. 116v.

⁶³ Comparații similare pot fi efectuate și în cazul celorlalte județe.

⁶⁴ П.А. Лотоцкий, *Список и краткие биографии окончивших полный курс Кишиневской Духовной Семинарии за сто лет ее существования. 1813-1913*, Кишинев, 1913, p. 4.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 1-5.

⁶⁶ Ceastnik (în rusește: cestnâi pristav) – șef al poliției unui sector orășenesc.

⁶⁷ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 2705, f. 1.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 2.

⁶⁹ *Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой или Буджака*, Аккерман, 1899, p. 77.

Tudor ZBÂRNEA

Bienala, o manifestare prestigioasă și implicit competitivă

T.Z. – artist plastic, Republica Moldova. Membru al Uniunilor Artiștilor Plastici din Moldova, România și al Asociației Internaționale a Artiștilor Plastici Profesioniști în cadrul UNESCO. Peste 200 de expoziții organizate în țară și în străinătate (inclusiv 25 expoziții personale): Belarus, Belgia, Cipru, Finlanda, Franța, Germania, Italia, Lituania, Moldova, Olanda, România, Rusia, Ucraina. Lucrări în colecții publice în Belarus, Franța, Kârgâzstan, Republica Moldova, România, Turcia. Autor și coordonator de proiecte în domeniul artelor vizuale: „Vecinii de la Răsărit”, Utrecht, Olanda, 2006; „Moldova, Artă Contemporană” – Bruxelles, Belgia, 2006. Curatorul Bienalei Internaționale de Pictură, Chișinău-2009, Chișinău-2011. Din 2002 – Directorul Muzeului Național de Artă al Moldovei.

Bienala Internațională de Pictură Chișinău-2013, organizată sub patronajul Ministerului Culturii al Republicii Moldova, vădește cu certitudine un vector ascendent al calității și prestanței artistice, în sensul problematicilor de natură estetică, dar și în cel al extinderii contextului cultural-artistic internațional. Rezultatul eforturilor organizatorice ale primelor două ediții, dar și consecvența abordare din acest an validează evenimentul pe plan internațional, plasând Chișinăul printre centrele de interes ale manifestărilor culturale vizuale, fapt ce a atras o participare internațională consistentă.

Parcursul ascendent ni-l demonstrează o simplă statistică: dacă la prima ediție s-au expus 110 artiști cu 141 de lucrări, reprezentanți ai 12 țări, actuala ediție a găzduit 181 de plasticieni din 33 de țări cu peste 250 de creații expuse pe simezele Centrului Expozițional „Constantin Brâncuși” al Uniunii Artiștilor Plastici din Moldova.

Expoziția a reunit artiști din Austria, Armenia, Belarus, Belgia, Bulgaria, Cipru, Cehia, Costa Rica, Coasta de Fildeș, Cuba, Danemarca, Elveția, Estonia, Franța, Germania, India, Iran, Italia, Japonia, Kârgâzstan, Lituania, Marea Britanie, Mongolia, Olanda, Polonia,

România, Rusia, SUA, Spania, Slovacia, Turcia, Ucraina și Republica Moldova.

Ritmul dezvoltării tehnologiilor informaționale din ultimii ani a atins cote impresionante, cu ajutorul acestora artiștii comunicând liber cu întreaga lume. Nu se poate însă asigura o perspectivă a evoluției fenomenului plastic contemporan fără o permanentă comunicare vie, interculturală, în contextul tendințelor artistice internaționale. La noi, aceasta poate fi realizată doar prin participarea individuală a artiștilor în cadrul diverselor saloane de artă internaționale, dar și prin organizarea unor manifestări expoziționale competitive cu participare externă.

În acest sens, prin efortul comun al mai multor instituții publice și asociații de creație – Ministerul Culturii, Muzeul Național de Artă, Uniunea Artiștilor Plastici, Centrul de Artă *Amprente*, în parteneriat cu Direcția Cultură a Primăriei Chișinău, Institutul Cultural Român „M. Eminescu” din Chișinău și Fundația „Familia Sturza” – se organizează la Chișinău această manifestare expozițională internațională competitivă.

Un semn distinct și de bun augur al ținutei artistice incontestabile a acestei manifestări de anvergură este prezența generoasă a unor renumiți artiști ai picturii contemporane: Paul Gherasim, Gheorghe Anghel, Viorel Mărginean, Sorin Ilfoveanu, Horia Paștina, Petru Lucaci, Vasile Tolan ș.a. (România), Nicole Calbeaut (Belgia), Ewa Mazek (Polonia), Rick Copsey (Marea Britanie), Gabriele Lockstaedt (Germania), Rinaldo Novali (Italia) Valentina Rusu-Ciobanu, Eleonora Romanescu, Sergiu Cuciuc, Dimitrie Peicev (Moldova), Anatoli Vasiliev (Rusia) ș.a.

Ca și în cadrul ediției anterioare, Lituania se impune activ prin artiști cu o prestație plastică de excepție, printre aceștia numărându-se Ieva Scaurone, Marta Vosiliute, Romanas Averincevas. Ne bucură prezența numeroasă, din acest an, a Bulgariei, reprezentată de mai mulți artiști viguroși cu lucrări de factură preponderent abstract-expresionistă și o construcție cromatică nonconformistă, caracteristică școlii bulgare de pictură din ultimele decenii (Maria Zlatanova, Petar Arnaudov, Dimitar Iankov ș.a.).

Tudor Zbârnea vorbind la inaugurarea Bienalei

Pentru prima dată am avut și o ofertă generoasă din zona Orientului Apropiat (Turcia, Iran), dar și din Asia (Mongolia, India).

Și în acest an, prin caracterul implicit competitiv, Bienala și-a propus să ridice nivelul ținutei artistice, promovând și încurajând, în același timp, tinerii creatori, prin atragerea unui număr cât mai mare al acestora. Nu putem, bineînțeles, trece cu vederea și faptul că, în „convulsiile” socioeconomice din ultimii ani, deruta, decepția, statutul social precar al omului de creație din societatea moldavă afectează la modul direct mediul artistic, în special tânăra generație, care tot mai des se orientează către necesitățile de moment ale unor consumatori de „artă de sufragerie”. Aceste considerente ne obligă să semnalăm faptul că și expoziția actuală a constatat o receptivitate redusă, adesea oarecum timidă din punctul de vedere al expresiei plastice, din partea reprezentanților tinerei generații de artiști locali, comparativ cu ofertele generoase din partea tinerilor artiști din alte țări, creatori care nu-și limitează interesele artistice doar la pictura consumistă. Creațiile tinerilor artiști din străinătate, formați în cadrul unor instituții de învățământ în care procesul de studiu este ghidat de alte criterii decât cele de la noi, se disting prin libertatea de alegere a procedeele artistice și orientarea acestora către tendințele estetice conceptuale actuale, demonstrând o libertate deplină, aflată dincolo de orice convenționalități tehnice sau stilistice, fără intenții directe de agreare publică – iată și secretul pentru care lucrările acestora suscită un interes vizual remarcabil.

Sperăm că dialogul dintre nucleul de pictori autohtoni orientat cu precădere către tendințele artistice inovatoare și estetica unor artiști din străinătate se va contura în timp și va asigura o perspectivă favorabilă de dezvoltare a domeniului și, implicit, o mai largă deschidere în antrenarea capacităților de sincronizare cu fenomenul artistic de pe mapamond.

Tendințele recente ale picturii contemporane dinamizează formele și mijloacele de exprimare, astfel încât se estompează limitele dintre domenii, adesea chiar intercalându-se, generând noi opere de artă care surprind spectatorul, îi solicită acestuia intelectul și îi servesc drept prilej de delectare estetică. În cadrul acestei Bienale, juriul a menționat cu Marele premiu una dintre lucrările semnate de Toshio Yoshizumi din Japonia, care a cucerit nu numai prin originalitate, dar și prin intensitate estetică, lucrare ce vine mai mult din zona graficii sau a imprimeului, în același timp ancorată temeinic în principiile estetice ale artei actuale prin mijloacele de expresie plastică, dar și prin performance-ul prezentat de autor în cadrul vernisajului, în care acesta a demonstrat o totală contopire a propriei ființe cu opera etalată pe simeză.

Toate acestea ne duc cu gândul la ideea de a organiza următoarea ediție a Bienalei într-un context mai amplu, care ar cuprinde mai multe domenii ale artelor vizuale contemporane (grafică, sculptură, obiect etc.) și care ar permite un dialog plener și lucrativ între generații de artiști, culturi, domenii artistice, curente și critici.

Un factor important al acestei manifestări culturale este și comunicarea directă dintre artiștii străini și locali. Grupul de artiști – laureați ai premiilor, care sunt invitați pentru a participa la inaugurarea expoziției și la ceremonia de decernare a premiilor –, a avut posibilitatea, în timpul vizitei la Chișinău, de a face cunoștință cu mediul cultural-artistice, atât în cadrul unor spații expoziționale, cât și în timpul vizitelor în studiourile artiștilor. La ediția din acest an au fost prezenți peste douăzeci de artiști expozanți, directori de muzee și galerii de artă din străinătate (Japonia, Franța, Germania, Olanda, Cipru, Cehia, Polonia, Armenia, România, Rusia, Ucraina) care au participat atât la festivitate, cât și la dezbaterile ce au avut loc în cadrul Mesei rotunde de la Galeriile de Artă „C. Brâncuși”. Vizitele care s-au produs în cadrul unor muzee, la unele instituții de învățământ superior sau în timpul călătoriilor de do-

**Arta plastică
și dialogul intercultural**

Lucrări din cadrul Bienalei
Internaționale de Pictură,
Chișinău – 2013

Gabriele Lockstaedt (Germania), *Arta zborului*, 140x120 cm, 2013

Perrine Moreau (Belgia), *O altă liniște*, 100x160 cm, 2013

Iurie Cebotari (R. Moldova), *Peisaj cu urbe*, 80x120 cm, 2012

Iwona Jankowski (SUA), *Arată-mi calea*, 61x76 cm, 2012

Tudor Zbârnea (R. Moldova), *Stratificare*, 140x140 cm, 2013

Toshio Yoshizumi (Japonia), *Zesoh*, 185x70 cm, 2013

Toshio Yoshizumi (Japonia), *Samsara*, 185x70 cm, 2013

Jose A. Gonzalez Grillo (Cuba), *Călătorie III*, 122x91 cm, 2013

Dimitar Yankov (Bulgaria), *Fugar*, 100x134 cm, 2011

cumentare cu caracter cultural în diverse zone ale Moldovei au favorizat inițierea unor relații de prietenie și colaborare instituțională sau individuală între artiști, identificându-se noi oportunități de colaborare atât în contextul evoluărilor în diverse tabere, simpozioane sau proiecte expoziționale de perspectivă, cât și în domeniul educației artistice.

Tendința ascendentă valorică, dar și numerică a acestei manifestări ne va obliga să ținem cont în viitor și de valoarea premiilor, care deocamdată este modestă. E greu să invităm pentru a participa la concurs artiști de mare notorietate, atâta timp cât acordăm premii derizorii. Nu credem că putem face mereu trimitere la starea precară a economiei noastre și la nivelul nostru de trai. Având în vedere faptul că operele premiate, conform Regulamentului Bienalei, intră în fondul Muzeului Național de Artă, credem că am putea majora valoarea premiilor de cel puțin trei ori, lucru care ne va permite să ridicăm standardele de participare, pentru ca în timp Bienala să devină, realmente, una dintre cele mai prestigioase manifestări vizuale, cel puțin din regiune.

Ca și la primele ediții, trebuie să menționăm o lipsă acută a comentariilor de analiză estetică din partea criticilor de artă, deși aceștia nu au ezitat să se expună pe marginea evenimentului, de regulă, în termeni pozitivi, în timpul vernisajului. Evenimente de asemenea anvergură nu trebuie să treacă fără a fi analizate de teoreticieni. Rămânem deocamdată doar cu cronicile, reportajele video sau alte emisiuni realizate de jurnaliști. Cu toate acestea, putem consemna faptul că expoziția actuală a fost cea mai vizitată manifestare expozițională de la noi, din ultimii ani.

Anul acesta am reușit să etalăm o selecție de lucrări din cadrul Bienalei la Muzeul Național Cotroceni din București, o locație de prestigiu din România, unde au putut fi expuse cu prioritate lucrările laureaților și artiștilor invitați, reușind ca alături de aceștia să susținem și consacrarea unor artiști tineri de la noi și din străinătate.

Tot în cadrul evenimentelor Bienalei, laureatul Marelui premiu Toshio Yoshizumi, în luna iulie a anului curent, a prezentat o expoziție personală la Galeria Adi Art din orașul Lodz din Polonia. Și cele două evenimente, care au urmat la Muzeul Național de Artă din Chișinău: expoziția personală a laureatei Trofeului ArtMuseum Gabrielle Lockstaedt

din Germania și expoziția artistului Rick Copsey din Marea Britanie sunt derivate ale Bienalei. Aceste manifestări contribuie la promovarea artiștilor și artei contemporane, asigurând în aceeași măsură prestața artistică și nivelul înalt de organizare al evenimentului. Cele trei ediții ne-au făcut să fim încrezători că putem organiza și la Chișinău manifestări vizuale de anvergură. Nu putem să nu mulțumim celor care au sprijinit evenimentul, în primul rând Ministerului Culturii al Republicii Moldova, Direcției Cultură a Primăriei Chișinău, Institutului Cultural Român „M. Eminescu” din Chișinău și Fundației „Familia Sturza”, celor care au fost împreună cu noi încă de la prima ediție.

Avem certitudinea că Bienala Internațională de Pictură Chișinău va asigura o continuitate în promovarea și dezvoltarea artelor plastice, contribuind și prin aceasta la crearea unei imagini culturale favorabile a Moldovei pe plan extern.

Dimitrie Peicev (Republica Moldova), *Rugă*, 100x130 cm, 1994

Dorin CIMPOEȘU

Eudoxiu Hurmuzachi – un istoric romantic întârziat

D.C. – prof. univ. dr. în istorie, Academia „Al. I. Cuza”, București, autor, printre altele, al volumelor *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010). Specialist în Istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de Istoria contemporană a românilor și Istoria instituțiilor românești contemporane.

Când analizăm activitatea istoriografică a lui Eudoxiu Hurmuzachi trebuie să facem o distincție clară între calitatea sa de arhivist și cea de istoric.

I. Eudoxiu Hurmuzachi – arhivistul

Ca om al arhivelor, Eudoxiu Hurmuzachi a desfășurat o muncă laborioasă, fără precedent până la dânsul, timp de peste 9 ani, pentru identificarea, studierea și copierea celor mai valoroase documente referitoare la istoria românilor în perioada Evului Mediu, aflate în importante arhive din străinătate, dar cu precădere în cele austriece.

E. Hurmuzachi a înțeles, încă de la începutul activității sale arhivistice, importanța documentului în scrierea istoriei unui popor, în speță a celui român, precum și a istoriei însăși, dovedind o pasiune extraordinară pentru ambele. De altfel, chiar el mărturisea că „Am înțeles să mă jertfesc, alegându-mi specialitatea istorie, care este foarte neglijată la români. Aceasta este acum specialitatea mea principală, o ocupațiune pe cât de anevoioasă și de îndelungată, pe atât de costisitoare”¹.

El a demarat un program special pentru culegerea documentelor referitoare la istoria

românilor similar celui inițiat și condus de Nicolae Bălcescu pentru documentele din arhivele străine, respectiv celui întreprins de Mihail Kogălniceanu pentru sursele din arhivele interne, românești.

Gândirea sa de arhivist și neliniștea de cercetător l-au determinat pe E. Hurmuzachi să desfășoare și o amplă corespondență cu conducerile arhivelor din unele țări, precum Arhiva Institutului de Propagandă Fide și Arhiva Chigi din Roma, Archives de France și Archives de l'Emoire din Paris, Arhiva Regală din Stockholm, Biblioteca Curții Regale din München² și altele, în vederea obținerii unor copii ale documentelor despre istoria românilor existente în cadrul acestora.

Demersul arhivistic al lui E. Hurmuzachi s-a desfășurat în trei etape inegale, cuprinse între anii 1946-1958, cu lungi întreruperi între ele, datorate atât unor cauze de ordin financiar, cât și implicării acestuia în evenimentele politice importante din provincia sa natală. De remarcat faptul că E. Hurmuzachi a conceput acest proiect la o scară foarte mare, bazându-se pe propriile forțe și resurse financiare, ceea ce era greu de realizat la acea epocă și cu mijloacele rudimentare de atunci. La un moment dat, fiind depășit de posibilități și de anvergura proiectului, s-a gândit la un eventual sprijin primit din partea autorităților oficiale din Principate, care însă nu s-a materializat niciodată.

Poate din aceste considerente, dar și dintr-un egoism al cercetătorului, specific până la urmă speciei umane, care dorește exclusivitate totală asupra unor documente importante descoperite personal, E. Hurmuzachi nu și-a propus să publice, în viață fiind, vasta sa colecție de documente istorice.

Cu toate acestea, nimeni nu poate tăgădui faptul că cele peste 6.000 de documente³, selectate și culese sub îndrumarea sa, care au fost dăruite de familie Academiei Române și au fost constituite, ulterior, în faimoasa *Colecție Hurmuzachi*, reprezintă un izvor istoric de prim rang, de importanță extraordinară, care a stat la baza operelor științifice ale celor mai mari istorici români de la sfârșitul secolului al XIX-lea, între care Mihail Kogălniceanu, A. D. Xenopol, Nicolae Iorga și alții, continuând și astăzi să fie utilizate de cercetători români și străini în domeniul istoriei.

II. Eudoxiu Hurmuzachi – istoricul

Din păcate, nu putem spune același lucru și despre opera științifică, istorică a medievistului Eudoxiu Hurmuzachi. Marele său proiect vizând elaborarea unei *Istории* sintetizate și cuprinzătoare a poporului român nu a fost finalizat din mai multe cauze, inclusiv cel al dispariției sale premature din viață.

Cu toate acestea, lucrarea sa neterminată, *Fragmente din istoria românilor*, deși se constituie într-o istorie mai mult politică a țărilor române, cu multe deficiențe de ordin metodic și depășită de curentele de cercetare istorică ale perioadei în care a fost elaborată, arată că Eudoxiu Hurmuzachi era pe deplin conștient de rolul major pe care istoriografia românească trebuia să îl joace în apărarea drepturilor politice ale românilor într-un amplu proces de formare a statelor naționale în Europa, inclusiv a celui român.

Deși era de formație jurist, Eudoxiu Hurmuzachi, ca mulți alții dintre contemporanii săi faimoși, a înțeles, în contextul evenimentelor de la mijlocul secolului al XIX-lea, cât de importantă era istoria pentru afirmarea politică a popoarelor aflate sub asuprirea națională a imperiilor din centrul și sud-estul Europei.

Ca urmare, Eudoxiu Hurmuzachi și-a făcut din culegerea și studiul documentelor referitoare la poporul român un crez, o datorie sfântă, pusă în slujba servirii intereselor fundamentale ale națiunii române.

Mai mult decât oricine în epoca sa, Eudoxiu Hurmuzachi a întreprins o muncă titanică, cu enorme sacrificii de sănătate, familiale și financiar-materiale, pentru depistarea, selecționarea, culegerea și copierea unui număr impresionant de documente după originalele din arhivele austriece, maghiare, prusace, poloneze, franceze și italiene.

Dar culegerea de documente nu a fost văzută de către Eudoxiu Hurmuzachi ca o muncă în sine, limitată doar la punerea acestora la dispoziția istoricilor epocii, capabili să scrie o istorie sintetică a poporului român.

El însuși își propusese să scrie pe baza documentelor adunate o istorie veridică, completă și complexă a poporului român. Din păcate însă,

implicarea sa, după 1862, într-o carieră politică prestigioasă, carențele în pregătirea sa istorică și boala ce îl măcina au fost factorii principali care l-au împiedicat să-și realizeze proiectul propus.

Eudoxiu Hurmuzachi nu a reușit însă să publice documentele adunate cu atâta migală și muncă, iar opera sa științifică s-a concretizat doar într-o *schiză de istorie*, elaborată pe o bază documentară unilaterală, îndeosebi externă, neglijând în mare parte sursele interne, unele dintre ele publicate de marele om politic și istoric Mihail Kogălniceanu, până în anul 1852.

Istoria lui Hurmuzachi tratează doar perioada medievală din istoria românilor, cuprinsă între anii 1376-1782, și este sugestiv intitulată de el însuși *Fragmente din istoria românilor (Fragmente zur geschite der Rumanien)*, publicată în limba germană *post mortem* (1878-1886), în cinci volume, dintre care primele trei au fost traduse în limba română și editate în 1879 de poetul național Mihai Eminescu, și în 1900 de romancierul Ioan Slavici⁴.

Cu alte cuvinte, însuși Eudoxiu Hurmuzachi era convins de faptul că lucrarea elaborată de dânsul era fragmentară, neavând caracterul unei sinteze unitare a întregii istorii a poporului român, precum cele elaborate de reprezentanții *Școlii Ardelene*, de la începutul secolului al XIX-lea, sau de marii istorici români din a doua jumătate a aceluiași secol.

Concepută mai mult ca o istorie politică și, uneori, religioasă, bazată eminent pe documente străine, ce-i drept, în cea mai mare parte inedite, lucrarea lui Eudoxiu Hurmuzachi reprezintă aproape în întregime o narare cronologică de evenimente și fapte, de multe ori sub formă de *note* pe marginea textelor studiate, fără o analiză și interpretare critică a acestora. În plus, aspectele sociale și economice sunt tratate tangențial și, uneori, în mod deficitar.

Pe de altă parte, Eudoxiu Hurmuzachi a abordat, uneori eronat sau lăsat pradă ușor influențelor străine⁵, mai ales austriece, bizantine și altele, de multe ori discutabile, dacă nu vădit greșite, unele evenimente importante din istoria poporului român, cum ar fi:

– formarea și continuitatea poporului român, insistând pe teza latinității și a retragerii totale, la sud de Dunăre, a populației romanizate de către împăratul Aurelian, în anul 271 e.n.;

- rolul nefast al bizantinilor asupra deviațiilor comportamentale ale românilor, ignorând caracterul progresist al acestora pentru civilizația sud-est europeană;
- condamnarea Bisericii greco-catolice din Transilvania, în care nu a văzut un factor de apărare a intereselor naționale a românilor, ci unul de dezbinare politică a acestora;
- răscoala lui Horia, tratată ca o mișcare *sângeroasă*, cu *caracter socialist*, nesesizând profundele cauze de ordin social, economic și politic care au dus la izbucnirea și desfășurarea acesteia;
- prezentarea preponderent negativă a domniilor fanariote;
- ignorarea cronicarilor români din secolele XVII-XVIII în analiza evenimentelor din perioada respectivă, concomitent cu recurgerea doar la documentele străine culese de el însuși.

Din punct de vedere al metodei de cercetare, la Eudoxiu Hurmuzachi abundă narațiunea, chiar dacă uneori amănunțită și concretă, făcută în mod cronologic, și mai puțin spiritul critic, analitic și causal al evenimentelor prezentate.

Există, pe de altă parte, și o mare diferență de valoare științifică între cele cinci volume ale *Fragmentelor* sale. Astfel, în primul volum, mai puțin valoros, E. Hurmuzachi folosește, mai ales, lucrări și izvoare publicate, de la Cantemir la Roessler, omițând în totalitate sursele românești. Volumul al doilea, dedicat istoriei bisericii române din Transilvania, este cel mai important, deoarece reprezintă o analiză exhaustivă a evenimentelor, având la bază exclusiv documente inedite din arhivele austriece. Următoarele trei volume, constituind prin excelență o istorie politică a țărilor române de la 1600 la 1782, tratată din perspectivă europeană, suferă din cauza lipsei de analiză causală a evenimentelor, care a fost înlocuită cu expunerea cronologică a acestora.

E. Hurmuzachi a încercat și o periodizare⁶ istorică proprie, cu unele subperioade, mergând de la înființarea primelor formațiuni statale românești și până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Această tentativă de periodizare a rămas nedefinitivă, deoarece autorul nu a reușit să stabilească limitele în timp ale perioadei medii din istoria românilor.

Toate aceste considerente, la care se adaugă stilul livresc de redactare și preocuparea pentru crearea atmosferei și culorii locale, îl apropie pe E. Hurmuzachi mai mult de reprezentanții romantici ai istoriografiei românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea decât de exponenții curentului critic, modern, al acesteia, din a doua jumătate a aceluiași secol.

De altfel, fiind depășită de progresele înregistrate de istoriografia românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea, opera științifică a lui E. Hurmuzachi avea să fie eclipsată de realizările remarcabile ale contemporanilor săi și, din păcate, să intre în anonimat pentru o lungă perioadă de timp..

Activitatea de arhivist și cea științifică a lui E. Hurmuzachi s-au bucurat atât de atenția contemporanilor, precum Mihai Eminescu, Ioan Slavici, D. A. Sturdza și alții, cât și de cea a urmașilor săi, între care T. Balan, Constantin Șerban, Ștefan Gorovei, Petru Rușșindilar, Aurelian Sarcedoșeanu, Ștefan Ștefănescu, Lucian Boia, Dan Berindei, iar, mai recent, din partea lui Ilie Luceac și Veronica Todoșciuc.

Unii dintre aceștia l-au considerat, în mod exagerat, ca fiind *ctitor de seamă al istoriografiei românești moderne*⁷, *pionier al istoriografiei românești*⁸ sau *promotor al istoriografiei românești*⁹, iar alții, mai realiști, au apreciat că E. Hurmuzachi *ocupă un loc marcant printre istoricii români ai secolului trecut*¹⁰ (al XIX-lea – n.n.), ori că opera sa „...este nu numai mesajul unui istoric, dar și al unui educator, al unui mare iubitor de oameni...”¹¹.

Meritele sale au fost recunoscute de contemporani prin admiterea¹² sa ca membru cu drepturi depline în *Societatea Academică Română*, la 2 august 1872, propunerea venind din partea marelui om de cultură transilvănean August Treboniu Laurian.

Acum, la omagierea a două secole de la nașterea sa, putem spune că, prin întreaga sa activitate, E. Hurmuzachi a fost un mare patriot al tuturor românilor din secolul al XIX-lea, nu numai al celor bucovineni, ce a lăsat o *moștenire documentar-istorică remarcabilă*, care nici astăzi nu este îndeajuns cunoscută, cercetată, prețuită, admirată și ocrotită de urmașii săi.

Note

¹ Veronica Todoșciuc, *Contribuția membrilor familiei Hurmuzachi la dezvoltarea culturii și literaturii române în Bucovina*, Editura Semne, București, 2012, p. 117.

² *Ibidem*, p. 120.

³ Dan Berindei, *Eudoxiu Hurmuzachi și istoriografia epocii sale*, în „Revista Arhivelor”, anul LI, vol. XXXVI, nr. 4, 1974, p. 519.

⁴ Lucian Boia, *Activitatea istoriografică a lui Eudoxiu Hurmuzachi*, în „Revista Arhivelor”, anul LI, vol. XXXVI, nr. 4, 1974, p. 521-522.

⁵ *Ibidem*, p. 523-524.

⁶ Veronica Todoșciuc, *op. cit.*, p. 123.

⁷ Constantin Șerban, *Eudoxiu Hurmuzachi, ctitor de seamă al istoriografiei românești moderne*, în „Revista de Istorie”, tomul XXVII, nr. 1, 1974, p. 45.

⁸ Ștefan Gorovei, *Eudoxiu Hurmuzachi, un pionier al istoriografiei românești*, în „Magazin istoric”, anul VIII, nr. 1 (82), 1974, p. 66.

⁹ Veronica Todoșciuc, *op. cit.*, p. 123.

¹⁰ Dan Berindei, *art. cit.*, p. 520.

¹¹ Lucian Boia, *art. cit.*, p. 525.

¹² Veronica Todoșciuc, *op. cit.*, p. 120.

Vera OSOIANU

Biblioteca: între carte și lumea virtuală

V.O. – director adjunct,
Biblioteca Națională a
Republicii Moldova (Secția
de cercetare și dezvoltare
în biblioteconomie).
Membră a Consiliului
biblioteconomic național,
a Comisiei de atestare a
bibliotecarilor (2006-2009)
etc. Coordonator de proiecte
susținute de Ambasada SUA
în Moldova și de Fundația
Soros.

Elementul distinctiv al bibliotecii – cartea – este unul dintre cele mai vechi și mai puternice simboluri, fiind nevoie de secole de-a rândul pentru instituirea ca atare a acestuia. Dr. Steve Matthews, autorul blogului *XXI Centure Library Blog*, în articolul *Physics of Your Library Brand*, menționează că Legea lui Newton aplicată cărții ar suna cam așa: „Cu cât un simbol este mai puternic, cu cât conține mai mult bagaj informațional, cu atât mai multe forțe vor fi necesare pentru a-i schimba poziționarea”.

Cu toate acestea, mulți bibliotecari se întrebă astăzi cum poate biblioteca să se reinventeze din acest punct de vedere pentru a supraviețui în era tehnologiilor și a informației. Unii consideră că biblioteca trebuie să promoveze schimbările din interiorul profesiei pentru a schimba percepția utilizatorilor și a publicului în general. Alții sunt convingși că atâta timp cât vechile cutume nu vor fi înlocuite cu tendințele noi ale spațiului de lectură din secolul nostru, bibliotecarii vor mai fi frământați de dilema supraviețuirii bibliotecii.

Cum anume se poate realiza biblioteca noilor ritmuri ale societății? Poziția lui Steve Coffman, vicepreședinte al companiei *Library Systems & Services (LSSI)*, responsabil

de proiectarea unor noi produse și servicii de bibliotecă, inițiator al serviciilor de referințe virtuale, încearcă să ofere o soluție problemei. În articolul *The Decline and Fall of the Library Empire* (<http://www.infotoday.com/searcher/apr12/Coffman-The-Dcline-and-Fall-of-the-Library-Empire.shtml>), publicat în aprilie 2012 și citat foarte activ de comunitatea bibliotecară internațională, cunoscutul bibliolog american accentuează faptul că în ultimii 30 de ani istoria bibliotecii a cunoscut numeroase proiecte, planuri și, uneori, și vise privind căile prin care biblioteca ar putea să joace un rol mai important în revoluția digitală continuă din mediul informațional. Steve Coffman face o analiză a proiectelor mari care se credea că pot fi salvarea bibliotecilor: Catalogul colaborativ al resurselor online, Biblioteca 2.0, Referințele virtuale (Reference servicis 24/7, QuestionPoint), dotarea bibliotecilor cu computere pentru accesul public, cărțile electronice, biblioteca electronică. Dar lumea se schimbă, serviciile promovate de biblioteci în mediul digital sunt înlocuite de tehnologii evolute sau de instituții poziționate mai bine pentru a promova astfel de servicii, cum ar fi compania Amazon cu biblioteca de împrumut pentru posesorii de Kindle (<http://clubbib2.wordpress.com/2012/05/18/biblioteca-de-impurmut-pentru-posesorii-de-kindle>).

Astfel, Steve Coffman consideră că după 50 de ani de activitate pe piața digitală, bibliotecile au ajuns exact acolo de unde au pornit. Ceea ce continuă să ofere ele sunt spațiile și cărțile fizice, acestea reprezentând încă o atracție. A descoperi cum să exploatăm aceste valori în mediul nou este o sarcină deloc ușoară. Autorul se întreabă dacă nu ar fi înțelept „să lăsăm în pace biblioteca electronică și să ne concentrăm asupra cărților și a spațiilor. S-ar putea ca acestea să definească biblioteca viitorului”.

Tot mai mulți utilizatori din generația net vorbesc despre faptul că pe măsură ce utilizează programele electronice de lectură se conving de avantajele cărții în format tradițional. La Conferința Internet Librarian 2012 cu genericul „Transformational Power of Internet Librarians: Promise & Prospect”, care a avut loc între 22-24 octombrie 2012 în Monterey, California, Steve Coffman s-a arătat și mai convins de faptul că „unicul produs pe care s-a ținut, se ține și se va ține în viitor biblioteca este cartea tipărită”. Coffman sugerează bibliotecarilor să înceteze să

risipească resursele și așa limitate pe diverse inițiative și să se orienteze mai mult spre cartea tipărită. El consideră că imperiul bibliotecii încă poate fi transformat, dacă:

- vom pune la baza misiunii bibliotecii promovarea cărții și a informației tipărite;
- ne vom axa pe formatul tipărit, cât acesta mai contează;
- vom folosi în avantajul nostru mediul hibrid pentru a susține și promova valorile existente;
- vom folosi tehnologiile pentru a furniza eficient serviciile și a reduce costurile de funcționare;
- vom fi pregătiți să concurăm cu alți prestatori de servicii similare în domenii unde producția tipărită dispare.

Chiar dacă multă vreme se credea că informația, tehnologiile vor înlocui elementul simbolic al bibliotecii – cartea tipărită –, acum doar foarte puțini insistă pe această idee. Tehnologiile își au rostul lor, dar nu pot fi un substituent definitiv al cărții și al lecturii. Și una, și alta pot fi practicate cu succes atât în spațiul virtual, cât și în spațiul fizic al bibliotecii. Indiferent de evoluția tehnologiilor, bibliotecarul trebuie să rămână în centrul activității bibliotecii. Lucrul acesta îl înțeleg și corporațiile care prosperă din contul tehnologiilor. Deși Fundația Familiei Paul G. Allen, cofondator Microsoft, investește în programe de dotare a bibliotecilor cu tehnologii moderne, cea mai mare investiție în acest domeniu pe care o va face în anul 2013 se va axa pe un program de consultanță a utilizatorilor bibliotecilor din Multnomah, Oregon, care prevede asistarea acestora de către bibliotecari în procesul de alegere a cărților pentru lectură și crearea unor relații utilizator – bibliotecar de lungă durată. Un program similar este în desfășurare la Biblioteca Publică Seattle în care cititorii răspund unor întrebări, sugestii adresate de bibliotecari despre ce ar dori să citească în continuare. Noul program din Oregon se dorește a fi un model pentru alți bibliotecari din țară. Într-o lume a roboților asistența unei ființe umane sensibile este mai valoroasă decât oricând. Studiile demonstrează că oamenii prețuiesc mai mult biblioteca atunci când au o relație bună cu un bibliotecar.

Un studiu efectuat recent în Marea Britanie scotea în evidență faptul că la întrebarea „Care este scopul frecventării bibliotecii?” majorita-

tea respondenților au răspuns „Pentru a împrumuta cărți”. Răspunsul trezește cel puțin nedumerire, întrucât Marea Britanie, țară puternic industrializată, nu putea să nu investească masiv în informatizarea bibliotecilor. Se pare însă că nici investițiile remarcabile nu pot detronea cartea, în accepția ei clasică.

Identificarea elementului distinctiv al bibliotecii a constituit obiectivul a două mari studii efectuate de Online Computer Library Center (OCLC), *Percepția bibliotecii și a resurselor informaționale* (2005) și *Percepția bibliotecilor: Context și Comunitate* (2010). Organizatorii au încercat să găsească răspuns la întrebările: „Ce gândesc consumatorii de informații despre biblioteca de azi?”, „Cum identifică consumatorii de informații biblioteca în universul în continuă creștere a alternativelor?”, „Care este imaginea bibliotecii?”, „Care este identitatea bibliotecii în mintea consumatorilor de informații?”. Punctul de plecare a fost o altă întrebare-cheie: „Care este primul lucru care vă apare în minte atunci când vă gândiți la o bibliotecă?”. În primul studiu au fost primite 3.785 de comentarii de la 3.163 de respondenți. 70% dintre aceștia, reprezentând toate ariile geografice și toate categoriile de vârstă, asociază biblioteca în primul rând și mai întâi de toate cu cărțile. Cuvintele „carte” și „cărți” au fost menționate de 2.152 de ori, cuvântul „informație” – de 291 de ori. Destul de rar apar cuvintele: „acces”, „spațiu fizic”, „bibliotecar”, „biblioteca spațiu pentru informare”. Cartea, cuvânt și concept, întrunește deci cele mai multe asociații cu biblioteca.

Atunci când încearcă să descrie biblioteca sau serviciile oferite de această instituție, bibliotecarii se referă cel mai adesea la încredere, intimitate, informație corectă, informație de calitate, educație, instruire, comunitate, acces. Respondenții însă n-au folosit niciodată cuvintele „încredere”, „informație calitativă”, „intimitate”. Cuvântul „calitate” a fost menționat de două ori, „educație” de patru ori, „instruire” de nouă ori, „gratuit” de 70 de ori. Această disonanță dintre percepția bibliotecarilor și cea a beneficiarilor bibliotecii se poate explica prin lipsa de educație a utilizatorilor. Studiul din 2005 a demonstrat că utilizatorii de informații nu sunt conștienți de ceea ce pot oferi în prezent bibliotecile. Cei mai mulți dintre respondenți (58%) nu cunosc faptul că bibliotecile oferă reviste electronice, baze de date online, iar 34% nu cunosc că bibliotecile lor au web site-uri. Un nivel scăzut de conștien-

tizare a potențialului bibliotecilor s-a înregistrat și în studiul din anul 2010. Cei mai mulți consumatori de informații nu cunoșteau faptul că bibliotecile oferă baze de date online (56%), cărți electronice (56%), reviste electronice (60%).

Pew Research Center a publicat recent raportul privind bibliotecile, utilizatorii și cărțile electronice. Astfel, s-a constatat că cei mai mulți dintre americani nu cunosc faptul că bibliotecile împrumută cărți electronice, deși 76% de biblioteci publice oferă acest serviciu.

Pentru a explora perspectivele cărții tipărite respondenții au fost rugați să răspundă la întrebarea „Care este misiunea principală a bibliotecii?”. Puțin mai mult de jumătate (53%) au răspuns „informarea”, iar 31% – cartea. Răspunsuri de felul „promovarea resurselor pentru instruire, cercetare și pentru destindere” indică un punct de vedere multidimensional despre rolul bibliotecii. Au fost menționate și instruirea, cercetarea etc. Majoritatea respondenților au indicat că, din punctul lor de vedere, misiunea bibliotecii este mai largă decât cartea.

Conform statisticilor generate de Institute of Museum and Library Services, bibliotecile publice din SUA, din anul 2003 și până în anul 2008, au înregistrat creșteri ale cheltuielilor pentru procurarea resurselor electronice cu 66%. În aceeași perioadă bibliotecile universitare au cheltuit pentru resursele electronice cu 233% mai mult, conform National Center for Education Statistics.

Reanimarea imaginii cărții depinde de abilitățile membrilor comunității vizate de a reorienta serviciile bibliotecii în așa fel ca bogatele resurse – tradiționale și digitale – pe care le administrează să fie disponibile atât în format tradițional, cât și virtual. Consumatorii de informație văd în biblioteci un loc pentru studiu, pentru lectură, un loc unde informația circulă liber, unde poți folosi un computer sau accesa internetul. Aceste servicii de bibliotecă sunt relevante și diferențiate.

Despre statutul bibliotecii se discută și în mediul bibliotecar de la noi. Suta de manifestări consacrate sărbătoririi a 135 de ani de la fondarea Bibliotecii Municipale „B.-P. Hasdeu” a început anume cu colocviul consacrat imaginii bibliotecii. S-a vorbit mult și despre *brand* și *(re-)branding*. Situația de la noi nu diferă prea mult de situația generală. Raportul IREX (*Acces la informație prin bibliotecile publice din Re-*

publica Moldova) ne permite o comparație a situației bibliotecilor din Moldova cu aceea a bibliotecilor publice la nivel internațional. Ca și studiul OCLC, sondajul național a scos în evidență faptul că „majoritatea cetățenilor și oficialilor publici consideră bibliotecile locuri de păstrare a cărților și nu locuri de accesare a informației, într-un sens mai larg”. Deci și la noi, ca și în alte părți, simbolul bibliotecii rămâne a fi cartea.

Așadar, biblioteca trebuie să-și schimbe imaginea, să se debaraseze de stereotipuri, să uimească utilizatorii cu servicii și oferte noi.

Astfel, biblioteca își va revendica tot mai multe roluri: centru de informare, cultură și cunoaștere, centru comunitar, spațiu pentru socializarea membrilor comunității, spațiu pentru instruire pe tot parcursul vieții, loc pentru lectură, suport pentru alfabetizare tehnologică, loc de instruire și dezvoltare pentru copii etc. Bibliotecarii vor învăța, vor inventa, vor face eforturi pentru a-și păstra profesia, pentru a-i asigura un loc în viitor, dar toate sub același simbol – cartea. Pentru că însuși numele *biblioteca* de la *carte* provine (din gr. *biblos* „carte” și *theke* „cu-făr”). Fără carte locul numit bibliotecă va fi altceva.

Referințe

1. Perceptions of Libraries and Information Resources (2005) // <http://www.oclc.org/reports/2005perceptions.en.html>
2. Perceptions of Libraries, 2010: Context and Community // <http://www.oclc.org/reports/2010perceptions.en.html>
3. Raportul *Acces la informație prin bibliotecile publice din Republica Moldova*, http://www.novateca.md/images/files/Raport_irex_PRINT_ro.pdf
4. Steve Coffman, The Decline and Fall of the Library Empire // <http://www.infoday.com/searcher/apr12/Coffman-The-Divine-and-Fall-of-the-Library-Empire.shtml>
5. Physics of Your Library Brand // <http://21stcenturylibrary.com/2011/08/17/the-physics-of-your-library-brand>
6. Cartea – marca bibliotecii // <http://clubbib2.wordpress.com/2012/10/16/cartea-marca-bibliotecii>
7. Citate despre cărți // <http://www.slideshare.net/cdbclub/citate-carti>

Citiți revista noastră și în 2014

În 2014 revista „Limba Română” apare bimestrial, format carte cu un volum de 176 de pagini, inclusiv 8 color.

În Republica Moldova abonamentele pot fi perfectate la toate oficiile poștale. Indice de abonament – PM77075.

Prețul unui număr – 50 de lei.

Prețul abonamentului anual – 300 de lei.

În țările din CSI și Europa, inclusiv România: prețul unui număr – 6 EURO, abonament pentru 1 an – 32 EURO.

În alte țări: prețul unui număr – 8 EURO, abonament pentru 1 an – 36 EURO.

Cititorii din străinătate se pot abona la revista „Limba Română” astfel:

– la redacție, achitând în valută sau echivalentul în lei moldovenești al abonamentului;

– prin virament la

Revista „Limba Romana” SRL, c/f 1004600045323,

Banca Comercială Română, Chișinău S.A.,

Cod RNCBMD2XXXX, Cont 222409100100172 RON

Cont 2224501295 EURO

Redacția revistei „Limba Română” trebuie înștiințată asupra plății efectuate, trimițându-se la adresa pentru corespondență (limbaromanachisinau@gmail.com) o copie după dispoziția de plată bancară, cu indicarea numerelor de revistă abonate și a adresei poștale complete a abonatului.

Cum m-a modelat Eminescu

La vârsta adolescenței, primele mele atitudini
în fața naturii, a boltei cerești, sentimentul
infinitudinii, reprezentarea cunoașterii,
a trecerii timpului, primul meu fior
în prezența făpturii feminine mi-au fost
modelate de poeziile lui Eminescu.
Oricât ar fi de adevărat faptul că o limbă,
deci în particular și limba română,
este o creație colectivă și în mare parte
anonimă, există totuși coautori
cu o contribuție atât de puternică,
încât nu avem voie să-i omitem.

Eminescu este, pentru mine,
un coautor de prima mărime al limbii
române și are merite speciale în configurarea
părții de paradis a acestei limbi.

Coautori ai paradisului limbii române,
pe care i-am descoperit în literatură încă
în perioada adolescenței și a liceului,
mai sunt Ion Creangă, Arghezi și Ion Barbu.

Mult după aceea, în a doua jumătate
a secolului trecut, am trăit îmbogățirea limbii
române cu noi posibilități
prin Nichita Stănescu. Despre aceștia am
scris de mai multe ori, exact sub aspectul
creativității lor lingvistice.

Solomon MARCUS